

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

KARL MAY / FRANZ KANDOLF'A AİT "İN MEKKA" ADLI
ROMANIN ÇEVİRİSİNİN BİÇİMSEL, İÇERİKSEL VE KÜLTÜREL
AÇILARDAN ANALİZİ VE DİL ÖĞRETİMİNE YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seyit Mehmet ÖZTÜRK

Danışman: Prof. Dr. Altan ALPEREN

Ankara
Temmuz, 2013

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

KARL MAY / FRANZ KANDOLF'A AİT "İN MEKKA" ADLI
ROMANIN ÇEVİRİSİNİN BİÇİMSEL, İÇERİKSEL VE KÜLTÜREL
AÇILARDAN ANALİZİ VE DİL ÖĞRETİMİNE YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Seyit Mehmet ÖZTÜRK

Ankara
Temmuz, 2013

Seyit Mehmet ÖZTÜRK'ün “Karl May / Franz Kandolf'a ait ‘In Mekka’ adlı Romanın Çevirisinin Biçimsel, İçeriksel ve Kültürel Açılardan Analizi ve Dil Öğretimine Yansımaları” başlıklı tezi/...../ 2013 tarihinde, jürimiz tarafından Yabancı Diller Eğitimi Ana Bilim Dalı Almanca Öğretmenliği Bilim Dalında Yüksek Lisans Yeterlik Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Başkan:

Üye (Tez Danışmanı):

Üye:

ÖN SÖZ

Yaklaşık 28 yıl görev yaptığı Gazi Üniversitesi'nden geçen sene ayrılan, bu Üniversitede onun ilk ve son öğrencisi olma ayrıcalığına sahip tek öğrenci sıfatıyla, başta çeviri olmak üzere derslerinden çok yararlandığım ve her zaman desteğini gördüğüm değerli hocam Sayın Prof. Dr. Tahsin Aktaş'a buradan bir kez daha saygılarımı sunmak isterim. Ayrıca tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Altan Alperen'e sağladığı katkı ve yardımlarından, gösterdiği anlayış ve sabırdan dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Seyit Mehmet Öztürk

ÖZET

KARL MAY / FRANZ KANDOLF'A AİT “İN MEKKA” ADLI ROMANIN ÇEVİRİSİNİN BİÇİMSEL, İÇERİKSEL VE KÜLTÜREL AÇILARDAN ANALİZİ VE DİL ÖĞRETİMİNE YANSIMALARI

ÖZTÜRK, Seyit Mehmet
Yüksek Lisans, Yabancı Diller Eğitimi, Almanca Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Altan ALPEREN
Temmuz-2013, 100 sayfa

Yaşantımızın her alanında önemli ve vazgeçilmez bir yere sahip olan çeviri, dünyaya açılan bir kapı, bireyleri, toplumları ve uygarlıkları birbirine yaklaştıran, aralarında diyalog ve iletişim kuran, birbirlerini anlamaya ve tanımaya yardımcı olan, sadece bugünlerle sınırlı değil, geçmişten günümüze de uzanan kültürler arası bir köprüdür.

Amacım Franz Kandolf'un yaklaşık bir asır önce, yazar Karl May'ın üslubuna uygun olarak kaleme aldığı “In Mekka” adlı Almanca eserin, günümüze Çiğdem Canan Dikmen tarafından Türkçeye nasıl aktarıldığını çeşitli dilsel boyutlarının yanı sıra, oryantalizm yönüyle de ortaya çıkarmaktır. Böylece, hem bu tür yapıtların üzerine dikkat çekmeyi, hem de çeviri araştırmalarına ve yabancı dil öğretimine mütevazı bir katkıda bulunmayı hedefledim.

Bu araştırmada, başta Koller'in gerçek (dinamik) çeviri eleştirisi yaklaşımı olmak üzere, muhtelif çeviri ve eleştiri kuramlarından, ayrıca nesnel ve öznel birikimlerden de yararlanmak suretiyle bir çalışma gerçekleştirildi. Bu çerçevede, yazın çevirisi ve sorunları ele alındıktan sonra, kaynak metnin yazarı, yapıtı ve çağı hakkında bilgiler verildi, yazar ve eserinin oryantalizmle bağlantısı gösterilmeye çalışıldı. Kaynak ve hedef dil metinlerinin karşılaştırılmasının ardından analiz edilen çeviri metninin değerlendirilmesi yapıldı. Ayrıca, kaynak ve erek metinlerden, yabancı dil öğretimine özgün katkı sağlayacağı düşünülen bazı kesitler seçilerek önerildi.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, yazın çevirisi, eş değerlilik, çeviri eleştirisi, oryantalizm.

ABSTRACT

THE ANALYSES IN THE FORMEL, CONTEXTUEL AND CULTURELL ASPECTS AND THEIR REFLECTIONS TO LANGUAGE EDUCATION OF THE TRANSLATED NOVEL CALLED “IN MEKKA” WRITTEN BY KARL MAY / FRANZ KANDOLF

ÖZTÜRK, Seyit Mehmet

Master’s Degree, Education in Foreign Language, German Language Teaching Dep.

Thesis Advisor: Prof. Dr. Altan ALPEREN

July, 2013, 100 pages

Translation which has an important and indispensable place in our life is a gateway to the world, a bridge that makes people and civilizations closer and establishes dialogue and communication between them, helps people to understand and recognize each other and not restricted to present but extending from past to present.

My aim is to reveal how the work “In Mekka”; which was written about a one century ago in German by Franz Kandolf, in accordance with the language of the author Karl May, later translated into Turkish by Çiğdem Canan Dikmen, from the aspects of orientalism as well as various linguistic sides. So I targeted both to call attention to these kinds of works and to contribute to the translation researches and foreign language teaching modestly.

In this research, besides the Koller’s real (dynamic) translation criticism approach, a study was executed getting help from various translation and criticism theories as well as objective and subjective aggregations. In this context, after discussing the translation and its problems, information about the author of the source text, his work and information about the era of the work was given and the connection between the writer and his work with the orientalism was tried to be shown. After compering the source and target language texts, evaluation of the analyzed translation was completed. Moreover, some sections of the source and target texts that are considered to give authentic contribution to the teaching of foreign language were recognized and suggested.

Key words: science of translation, translation, equivalence, translation criticism, orientalism.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	i
ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
0. ÖN BÖLÜM	
İçindekiler.....	v
1. GİRİŞ.....	1
a. Çeviribilim Üzerine.....	3
b. Yazın Çevirisi ve Çeşitli Sorunları.....	8
c. Eş Değerlilik.....	12
ç. Çeviri Eleştirisi.....	18
2. KARL MAY VE FRANZ KANDOLF.....	25
a. Kaynak Eser “In Mekka”.....	30
b. Oryantalizm.....	31
3. KAYNAK ESERİN ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİNE YÖNTEMSEL	
YAKLAŞIM.....	36
a. Kaynak ve Hedef Dil Metinlerinin Çeviri Açısından Karşılaştırılarak	
Çözümlemesi.....	37
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	87
5. ÇEVİRİ DERSLERİNDE KULLANILABİLECEK KAYNAK VE	
EREK METİNLERDEN ÖRNEK KESİTLER	91
6. KAYNAKÇA.....	98
7. EKLER.....	101

1. GİRİŞ

En geniş anlamıyla kültür ve uygarlıkların birbirine tanıtılmasında en önemli iletişim araçlarından biri olan yazın çevirileri ile aktarılan kültürler arası öğeler günden güne önem kazanmaktadır. Yazın çevirileri sadece kendi kültürümüzün dışında olup bitenleri, Aytaç'ın deyişiyle, farklı kültürleri, yazın alanındaki çağdaş gelişmeleri ve yabancı ülkelerdeki insanlığa mal olmuş sanatçıları ve eserlerini tanıma fırsatı sunmuyor (Aktaş, 1999: s.42), aynı zamanda yabancıların da ülkemizi, tarihimizi, kültürümüzü ve sosyal yapımızı nasıl gördüklerini veya göstermeye çalıştıklarını öğrenme imkanını da sağlıyor.

Öte yandan her çevirinin, dilin yerleşik yazınsal dizgesine yeni bir katkı olduğunu, hem okur beklentisini, hem de amaç dildeki büyük yazın geleneğini şu ya da bu yönde etkilediği de bir gerçektir (Deveci, 2010: s.179).

Bu araştırmada, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında özellikle Kuzey Amerika ve Orta Doğu ile ilgili gezi romanları yazmış olan ünlü Alman roman yazarı Karl May'ın ölümünden bir süre sonra aynı üslupla Franz Kandolf tarafından kaleme alınan ve Karl May'ın bir romanının devamı niteliğinde olan "In Mekka" adlı eserin, kaynak dil ve hedef dil metinlerini karşılaştırmak suretiyle bir çeviri eleştirisi gerçekleştirilecektir. Hedef dil metninin Türkçe olması, bu çalışmada tercih edilen dilin de Türkçe olmasına neden olmuştur.

İki kültür arasında bir köprü işlevi gören yazın çevirilerinin (Aktaş, 1999: s.46), yabancı dil öğrenimine ve öğretimine çeşitli düzeylerde önemli katkılar sağladığı hususunda öğretim elemanları ve öğrenciler hem fikirdir (Köksal, 2008: s.125). Ayrıca yabancı dil öğretmeni yetiştiren eğitim fakültelerinde de esasen çeviri derslerinin okutulduğu gerçeğinden hareketle, konuya farklı bir yaklaşımla mütevazî bir katkı sağlamak adına bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, seçilen Almanca yazın metninin içinde olduğu çağ ve dünya bağlamında bugünün dünyasına çevrilerek nasıl aktarıldığını, Batı'nın, burada özellikle Alman dünyasının yaklaşık bir asır önce İslam'a, dolayısıyla Osmanlı kültürüne nasıl baktığını, bu bakış açısını kendi okurunda nasıl oluşturmaya amaçladığını ve çeviri metin okuruna günümüzde nasıl sunulduğunu iki metni, eş değerlilik de göz önünde bulundurularak karşılaştırmak suretiyle, içerik ve

biçim gibi dil içi, kültürel ve felsefi gibi dil dışı etmenler çeşitli boyutlarıyla ortaya konularak değerlendirilmektedir (Aktaş, 1996: s.182, 183).

Bununla birlikte, Popovic'in isabetli olarak dile getirdiği gibi, çeviri eleştirisinde kesin bir doğru veya yanlıştan söz etmek uygun değildir. Ayrıca çeviride, özdeşleme ve farklılığın eş zamanlı bir ilişki olduğu ve çevirmenin kaynak metinden uzaklaşarak değişiklikler gerçekleştirmek durumunda kaldığı da dikkat edilmesi gereken hususlardır (Aksoy, 2001: s.3). Bu çalışmanın niteliğini belirleyen önemli bir etmen de, çeviri eleştirisinin kime sesleneceği ve hangi amaçla yapılacağı hususudur (Yücel, 2007: s.56).

Aktaş “en geniş anlamda yaşamı yorumlayan ve onu metinleştiren yazınsal metinlerin kendine özgü tarzda yapılandığını ve bu yapının içerik ve biçim gibi iki de önemli boyutu bulunduğunu” belirtmektedir (Aktaş, 1999: s.45). Yazın çevirilerindeki eş değerlilik de tek boyutlu değildir. Dönemi, yeri, kültürü, tarihsel süreci ile iç içe bulunan yazınsal metin, kurgusu, anlatım biçimi ve meydana getirdiği çağrışımsal anlamlar ile karmaşık bir dilsel yapı oluşturmaktadır. Bir yazın metninin çevirisinin hedef dilde benzer bir etki meydana getirebilmesi için, kaynak metnin tüm bu özelliklerinin dikkate alınması, metnin içeriğinin yanı sıra çeşitli öğeleri bir araya getirerek oluşturulan biçiminin de aktarılması gerekmektedir. İçeriği ile birlikte, esere sanatsal değeri veren biçiminin de aktarılmasıyla, yazın metni hedef dildeki sanatsal değerini de koruyacaktır. Aytaç'ın dediği gibi, eserin edebi değer kazanmasında, yazarın ne söylediği değil, asıl nasıl söylediğinin büyük bir ağırlığı bulunmaktadır (Aktaş, 1999: s.46). Bu iki boyut ile birlikte kültür, tarih ve sosyal yapı gibi dil dışı boyutlar da bu araştırmanın kavramsal sınırlılığını oluşturmaktadır.

Ulusal yazın geleneğini besleyen, yenileyen ve canlandıran, vazgeçilmez bir kaynak olan, aynı şeyi ya da hemen hemen aynı şeyi bir başka dilde söylemek şeklinde de tarif edilebilen çevirinin en zor yönü, kaynak ve erek dil arasında yakın bir eş değerlilik elde etmek olarak ifade etmek mümkündür. Bu bakımdan öncelikle çeviri eleştirisinin yöntem sürecinin çerçevesinin çizilmesi uygun olacaktır.

Bu kapsamda, başta yazın çevirisi ve çeşitli sorunlarından bahsettikten sonra, Alman yazarlar, roman ve çağı hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca yazar ve eserinin, doğu toplumları inceleyen bir bilim olarak adlandırılan oryantalizm ile ilgili

bağlantısı gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır. Bir sonraki bölümde, yazın çevirisine eleştirel yaklaşılarak, kaynak ile hedef dil metinlerinin çeşitli eş değeriilik boyutları ışığında çözümlemesi yapılmaktadır. Ardından analiz edilen çeviri metnine yönelik bir değerlendirme ortaya konulmaktadır.

“Yabancı dil öğretiminde çeviri, dilleri karşılaştırma, o dil konusunda derinlemesine ve bilinçli bilgi edinme, o dili yazılı ve sözlü daha sağlıklı kullanma için iyi bir temel oluşturabilir. Bilgi düzeyini saptamada kullanılabilecek en sağlıklı yollardan biri olabilir” (Deveci, 1984: s.6) tespitleri uzun yıllar sonucu derslerden elde edilen deneyime bağlı olarak ortaya konulan isabetli görüşler olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla çeviri dersleri, metin çeşitliliğini ve niceliğini artırmak suretiyle alıştırmalarla ve kaynaklarla desteklenmelidir. Çeviri etkinliğini işlevsel olarak yorumlayan öğrencilere de örnekler sunulmalıdır. Bu amaçla, çalışmamızın sonunda kaynak ve erek metinlerden, yabancı dil öğretimine özgün katkı sağlayacağı düşünülen bazı kesitler de seçilerek, çeviri derslerinde kullanılabilecek materyaller olarak önerilmiştir.

Zaman içinde yazın çevirilerinin de yardımıyla insanların, toplumların ve ulusların birbirlerini daha yakından tanımak suretiyle ön yargılardan arınacakları ve birbirleriyle çeşitli alanlarda daha düzeyli ve yapıcı bir diyalog kuracakları temenni edilmektedir.

a. Çeviribilim Üzerine

“Çeviri” sözcüğü Türkçede diğer birçok dile göre daha geniş anlamlara sahip bulunmaktadır, özellikle “değişim” anlamını da kapsamaktadır. Örneğin, Almancada ‘yazılı çeviri’ için 17. yüzyıldan itibaren kullanılan “übersetzen” terimi iki sözcükten “über - setzen” oluşmakta ve “bir yerden başka bir yere varmak” veya “karşı tarafa geçmek” gibi anlamlara gelmektedir. Türkçede ise “çevirmek” sözcüğü ile, bir şeyin yönünü değiştirmek, bir durumdan başka bir duruma getirmek, dönüştürmek gibi eylemler de anlatılmak istenmektedir. Günlük kullanımda çeviri en geniş anlamıyla hem ürün, hem de süreç olarak da anlaşılmaktadır (Berk, 2005: s.16, 17).

Esasen, “bir dilde konuşmayı öğrenmek demek, çeviriyi öğrenmek demek anlamına gelir. Çocuk daha küçük yaşta annesine veya babasına bu ya da şu sözcüğün anlamı nedir? diye sorduğunda, aslında annesinden veya babasından anlamını bilmediği o sözcüğün kendi anadiline çevirmesini istemektedir” (Aktaş, 1996: s.vi).

Günlük yaşamımızda çeviri denildiğinde, hem sözlü hem de yazılı çeviri anlaşılacakla birlikte, üst alanının “genel çeviri” veya “translatoloji” olarak ifade edilmesi, alt alanlarının ise “tercüme (sözlü çeviri, dilmaç)” ve “yazılı çeviri” olarak ikiye ayrılması daha uygun düşmektedir (Ersoy, 2012: s.21). Ersoy’un araştırmasında, “dilmaç” kelimesinin büyük ihtimalle Osmanlıca “tilmaç” sözcüğünden türemiş olduğu, ayrıca Alman dilinin önemli sözlüklerinden Duden’de (Herkunftswörterbuch/ Türk. köken sözlüğünde) yer alan “Dolmetschen” kavramının da aslında Osmanlıca Türkçesi bir terim olan söz konusu kelimeden Almancaya geçtiğinin ifade edildiği belirtilmektedir (Ersoy, 2012: s.35). Almancada genel olarak yazılı çeviriye “Übersetzung”, tercümeye “Dolmetschen” denilmektedir. Türkçede her iki kavramın yerine sadece “çeviri” sözcüğü yaygın olarak kullanılmakta ve kabul görmektedir. Bu nedenle, çalışmamızda ağırlıklı olarak yazılı çeviri, ender olarak da sözlü çeviri söz konusu olmasına rağmen, her iki terimin yerine yalnızca “çeviri” kelimesi esas alınmıştır.

“Çok çeşitli gösterge ve kuralın iç içe geçtiği, dizgelerin kat kat sıralandığı ve karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu bir yumak” (Akerson, 1997: s.139) olan diller somut insan yaşamıyla iç içe bulunmaktadır. Diller kültürlerin taşıyıcılarıdır. İnsan, doğası gereği kendi yaşam çevresi dışındaki olguları ve düşleri de bilme çabası göstermektedir. Bu ise, değişik toplulukların ve ulusların bilim, sanat ve düşünce alanlarında ortaya çıkardıkları eserleri paylaşabilmeyi de beraberinde getirmektedir. Nitekim insanoğlu farklı dilleri kullanmaya başladığı tarihin başlangıcından beri ayrı dilleri öğrenme ve konuşma gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Bu zorluğun ve zorunluluğun bir sonucu olarak çeviri ortaya çıkmıştır. Çeviri bu yönüyle bakıldığında sadece dil bilimsel bir işlem, anlamın yabancı bir dilden tanıdık bir dile aktarılması prosedürü değildir. Çeviri yeni bilgi alanlarına açılmanın yoludur. Dünya insanlarını birbirlerine yaklaştırmmanın yoludur. Çeviri ortak bir dildir, dillerin dilidir (Göktürk, 2011: s.15, 16).

Koller ise, onun kapsamını daha da genelleştirerek, günlük yaşantımızda yaptığımız konuşmaların tamamını da çeviri olarak nitelendirmektedir (Aktaş, 1996: s.4). Buradan hareketle, çevirinin kişinin hayatıyla ilgili ve hayatın her safhasında karşılaşılabilen bir olgu olduğunu (Aktaş, 1996: s.7) ve dünya görüşlerinin bir yansıması olarak değerlendirilebileceğini söylemek de mümkündür (Yücel, 2007: s.101).

Şüphesiz çeviriye ilişkin pek çok tanım yapmak mümkündür. Bunlardan önemli görülen bazıları ise aşağıda kısaca sunulmaktadır:

“Catford (1965), çeviriyi kaynak dildeki bir metni, hedef dilde eş değer bir metin ile değiştirme eylemi olarak tanımlarken; Theodor Savory (1957), çeviriyi bir sanat olarak tanımlar ve onu, iletişim engellerini ortadan kaldırma aracı olarak görür. Eric Jakobson (1958) ve Peter Newmark (1981) gibi kişiler de çeviriyi bir sanat olarak görürken, Nida (1964) gibi bilim adamları da onu bilim olarak tanımlar”. Nida bu yaklaşımını koruyarak, 1975 yılında çeviri etkinliğini, algılayıcı (hedef) dilde kaynak dilin bildirimini (mesajını) en yakın doğal karşılığı ile önce anlam daha sonra da üslup bakımından yeniden ortaya koyma eylemi olarak tanımlamaktadır. Levy ise (1969) çeviriyi esas metnin taşıdığı bilginin yabancı okurlara ulaştırıldığı bir iletişim süreci olarak görür. Vardar (1978) da, konuşma veya yazı dili yoluyla bilgi aktarımını sağlayan çevirinin, kaynak dildeki dilsel ve dilsel olmayan işaretleri anlamsal ve biçimsel eş değerliliği elde ederek hedef dildeki dilsel ve dilsel olmayan işaretlere dönüştürme eylemi olduğunu ifade etmektedir” (Köksal, 2008: s.1, 2). Ateşman’ın çeviri anlayışına göre de, çeviri bir kültürel aktarım ve bir eylemdir; çeviride en önemli şey erek metnin işlevidir; ayrıca metinlerin diğer metinlerle ancak ilişki içinde anlam kazandıkları yönünde bir görüşü de savunmaktadır (Ateşman, 2001: s.31).

Koller’e göre, çeviri işlemi bir yorumlama (Hermaneutik) sanatıdır. Çeviri, kaynak dilin fonolojik (ses bilimsel), morfolojik (yapı bilimsel) ve sentaktik (söz dizimsel) birimlerinin hedef dile dil bilimsel bir yorumlama yoluyla aktarılması işlemidir (Aktaş, 1996: s.51).

Bütün bu açıklamalardan sonra çevirinin uluslar arası veya kültürler arası iletişimde çok önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. “Çeviri, bir kültürden

diğerlerine ve başka kültürlerden kendi kültürümüze doğru iki yönlü bir süreçtir. Bir Başka deyişle karşılıklı alışveriş sürecidir” (Köksal, 2008: s.6). Buradan yola çıkarak çevirinin, kültürler ve diller arasındaki sınırları ortadan kaldırarak, hoşgörü ve bilgi alışverişini kolaylaştırdığını, böylece insanlığın gelişmesine ve evrenselleşmesine katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, “Çeviri, değişik kültür ve zamanlarda farklı biçimlerde tanımlanan çok anlamlı ve çok geniş kapsamlı bir kavramdır” (Berk, 2005: s.101) demek doğru olacaktır.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre bilim, “evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi edinme ve yöntemli araştırma sürecidir.” Çeviribilim ise, çeviri olayını araştıran bir bilimdir ve “çeviri süreci nasıl oluşmaktadır? İki çeviri birbirine ne kadar benzemektedir?” gibi sorulara cevap aramaktadır. Çeviribilimde, uygun araştırma yöntemi seçilerek elde edilen verilerle bir model veya teori meydana getirmek suretiyle yöneltilen bu gibi sorulara cevap bulmak söz konusudur.

20. yüzyılın son çeyreğinde bağımsız bir bilim dalı olarak kendini kabul ettiren ve günümüzde de sürekli olarak gelişen bu yeni araştırma alanı adını, 1972 yılında İngilizce olarak kaleme aldığı ‘The Name and Nature of Translation Studies’ (Türk. Çeviribilimin Adı ve Doğası) adlı kitabında çeviribilim kavramını ilk öneren ve kapsamını belirleyen Hollandalı araştırmacı James Holmes olmuştur. Holmes çeviribilimi, “çeviri ve çevirme olgularını kendi deneyim dünyamızda karşımıza çıktıkları biçimde betimlemek ve bu olguları açıklamak ve öngörebilmek için genel ilkeler oluşturmak” olarak tanımlamaktadır (Berk, 2005: s.21, 22).

Çeviribilimin özerk bir disiplin olarak bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte pek çok bilim dalıyla kuram ve yöntem bilgisi konusunda bilgi alışverişini artırmış, büyük bir değişim ve gelişim içerisine girerek, bakış açısı da artan bilimsel araştırma ve incelemelere paralel olarak büyük bir değişim göstermiştir. Bugün çeviribilimdeki araştırma alanlarını ve buradaki gelişmeleri ana hatlarıyla görgül (ampirik, gözleme dayalı), uygulamalı ve hermeneutik (yorum bilgisi) bilim dalları olarak üç grupta toplamak mümkündür (Berk, 2005: s.64-66).

Holmes ve Toury görgül bir bilim dalı olarak kabul ettikleri çeviribilimin amacını betimlemek, açıklamak ve öngöründe bulunmak olarak sıralamaktadır. Bu görüştekilere göre çeviribilim, bazı varsayımlar ortaya koyarak, bunları ampirik verilerle sınamak suretiyle belli kuramsal yasalara ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşıma sahip olanlar, ne tür çevirilerin hangi koşullar ve etkiler altında meydana getirildiğini ortaya çıkarmak için çaba gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Söz konusu yaklaşıma ilişkin pek çok alan çalışması, özellikle farklı tarihsel dönem ve kültürlerde çeviri etkinliğini belirleyen normların ortaya çıkarılmasında fayda sağlamıştır.

Uygulamalı çeviribilim ise, özellikle profesyonel çevirmenlerin sorunlarıyla ilgili bir başvuru alanıdır; nasıl daha iyi çevirmenler yetişir, nasıl daha iyi çeviriler üretilir, işveren ve çevirmenlerin iş memnuniyeti nasıl sağlanır gibi sorun ve sorulara cevap bulmaya çalışır. Konuyla ilgili başta çeviri eğitimi ve değerlendirmesi alanlarında olmak üzere birçok araştırma yapılarak yayımlanmıştır.

Üçüncü grupta toplananların görüşüne göre de çeviribilim hermeneutik bir disiplindir. Bu alandaki çalışmalar çeviri nedir, eş değerlik nedir gibi sorunların cevaplarını araştırır. Öte yandan bu yaklaşımda olanların, çeviri etkinliğinde tarihselliğin öne çıkarılması, kültür ve ideolojilerin rol ve işlevlerinin irdelenmesi nedeniyle çeviribilime olan bakış açılarının değiştiği ifade edilmektedir (Berk, 2005: s.69-73). Bu çerçeveden bakıldığında, çeviri işlemlerinde “araştırma”nın “aktarım edinci”nin önüne geçerek, çeviribilimsel bakışın çeviri işlemlerine katkı sağladığı da söylenebilir (Yazıcı, 2011: s.11).

Bütün bu açıklamalardan, “2000’li yıllarda çeviri alanında ön plana çıkan görüşün, çevirinin yalnızca yazınsal, dilsel ve kültürel boyutu olan bir olgu olmaktan öte, dizgisel bir toplumsal-tarihsel olgu olduğu” (Aksoy, 2002: s.52) ve “deneyimsel bir bilim dalı olan çeviribilimin en önemli görevinin, çevirmenlerin çevirilerinde sundukları çözümleri analiz etmek, betimlemek, dizgeleştirmek ve mümkün olduğu takdirde, bu yolla çeviri uygulamaları için öneriler, hatta kurallar ortaya çıkarmak” (Koller, 2011: s.10) olduğu anlaşılmaktadır.

b. Yazın Çevirisi ve Çeşitli Sorunları

Marco'ya göre, araştırmacı ve bilim adamlarının üzerinde özellikle durdukları ortak hususun, yazın metnlerinin belirli bir kültürel ve toplumsal bir çerçevede üretilen dilsel ve anlamsal göstergelerin oluşturdukları ürünler olduğu ve diğer metin türlerinden biçim açısından farklı oldukları yönündedir (Yazıcı, 2011: s.62).

Yazın, düşünce, duygu ve olayları güzel ve etkili bir biçimde anlatan sözlü ve yazılı sanat ürünlerinin tümüdür. Bu tür yazın eserlerinde “metin ve okuyucu arasındaki ilişki konumsal ve kültürel etkenlere bağlı” bulunmakta olup, söz konusu yazın metinleri “yalnızca okuyucuya bir şey iletmez, onda bazı duygu ve düşünceleri de kendine özgü yaratıcı bir dil kullanımıyla uyandırır” (Aksoy, 2002: s.55-57).

Bu kapsamda yazının (edebiyatın) alanına roman, öykü, oyun ve şiir gibi edebi değeri olan yazınsal metinler girmektedir. Bu bağlamda, yazınsal metinlerin bir ulusun kültürünü meydana getirdiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu tür metinlerin bir başka dile çevirmekle de aslında bir ulusun kültürünün diğer uluslara tanıtılması ve ulusların birbirlerine yaklaşıp iletişim kurması amaçlanmış ve sağlanmış olmaktadır.

Bu nedenle, yazın çevirisi genel olarak özgün metnin hem anlamını, hem de iletisini hedef metne yansıtmalı, bunu yaparken kaynak dizgisel yapı ve bu yapının içerdiği anlamlarla oluşturulan unsurlar çözümlenerek hedef dil ve kültürde yeniden meydana getirilmelidir (Aksoy, 2002: s.54).

Yazın çevirisinin dil ve kültür olmak üzere iki önemli boyutu bulunmaktadır. Bu nedenle, bir yazın yapıtını şekil, anlam, ileti ve biçim düzeylerinde kaynak dilden hedef dile aktarma işlemine dar anlam; bir kültür ürününü başka bir kültür alımlamasına sunma, hatta bu ürünün amaç kültür dizgesi içinde bir yer edinmesini sağlama ise geniş anlam olarak ifadelendirilmektedir (Kuran, 1993: s.1).

Yazın çevirisinin güçlüğü başlıca iki noktadan kaynaklanmakla birlikte, temel sorun, özgün metin dilindeki yananamların, çeviride de yeterli etkiyle üretmesiyle bağlantılıdır. Bu çerçevede birinci nokta, “yazın metnindeki yananamların dilin genel yapısında, her sözcüğün ardında yer alan alışılmış anlam dizilerine göre

seçilmeyişi, dolayısıyla da ancak çağrışımsal, yorumbilgisel işlemlerle kavranabilmesidir. İkinci nokta ise, özgün metin dilindeki, karmaşık, çok yönlü alımlama koşullarının, çeviri metin dilinde de yaratılması zorunluluğudur” (Göktürk, 2011: s.41).

Yazın çevirisinde karşılaşılan diğer bir zorluk ise, “yazarın anlatımsal kimliğinin erek okuruna taşıyabilmektir”. Başka bir deyişle, kaynak kültürdeki estetiğin erek kültürde de gerçekleştirecek muhtelif işlevlerin ortaya çıkarılması esnasında karşılaşılan güçlükler (Yazıcı, 2011: s.137).

Yaklaşık altı bin yıl önce Mezopotamya’da Sümerlerin icat ettikleri çivi yazısı denilen ilk yazı türü ile tarih ve çevirinin birlikte doğmuş olduğu kabul edilmektedir. Neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan çeviri, insanın “içinde yaşadığı dünyayı daha iyi anlayabilmek için kendi kültür, düşünce ve yaşayış biçiminden farklı olanlarla iletişim kurma gereksinimi” (Yücel, 2007: s.11) nedeniyle ortaya çıktığı ve diğer toplum ve bireylerin bir arada yaşamasının mümkün hale getirdiği düşünülmektedir. Buna rağmen çeviri, her zaman kendisinden beklenen köprü işlevini yerine getirmemiş, yanlış anlamaların ve olumsuz iletişimin de kaynağı olabilmıştır. Dolayısıyla, çevirinin ve yazın çevirisinin sorunları eski çağlardan bu yana insanları hep meşgul etmiş ve yüzyıllardır araştırmacıların bu konuda kafa yormalarına sebep olmuştur.

Bu bağlamda Aksoy, yazın çeviri sürecinde karşılaşılan sorunları beş maddede sınıflandırmaktadır:

1. Sanatsal dil kullanımı ile ilgili sorunlar:

Sanatsal dil kullanımını aynen yansıtmamanın yanı sıra, metin içindeki yeri ve metindeki diğer unsurlarla olan ilişkisi temellerinde diğer dilde bu metnin yeniden nasıl şekillendirileceği, ayrıca eserin çevrilme amacına uygun bir işleve sahip olmasını sağlayacak bir yöntemin belirlenmesi de önemli bir güçlük olarak ortaya çıkmaktadır.

2. Dilbilgisel sorunlar:

Buradaki başlıca sorun kaynak dile ait dilbilgisel yapıların hedef dilde karşılıklarının olmaması durumlarıdır. Yazın çevirisinde dilbilgisel-sözdizimsel sorunların yanı sıra, zamanların kullanımında da sorunlar yaşanabilmektedir.

3. Kültürel sözcükler ve kavramlar:

İki toplum arasındaki kültürel uyumsuzluk, hedef kültür bakımından kabul edilmezlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Birbirine yakın olmayan ve metinler arasılık kavramlarının kaynak ve hedef okuyucularda çok farklı olduğu kültürler arasındaki çeviri etkinliğinde büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu çevirilerde dilsel aktarımın yanında çeşitli unsurlar da dahil olarak çeviri işlemini güçleştirmektedir. Aksoy'un belirttiğine göre Peter Newmark bu unsurları altıya ayırmaktadır:

- a. Çevresel unsurlar (iklim, mevsimler vs.);
- b. Maddesel kültür (yiyecek, giyecek, şehirler, köyler, ulaşım araçları, ev eşyaları vs.);
- c. Sosyal kültür: iş yaşamı ve özel yaşam ile ilgili unsurlar;
- d. Kuruluşlar, faaliyetler, süreçler, dini, siyasi, sanatsal ve idari kavramlar (Çocuk Esirgeme Kurumu, Demokrasi, Monarşi, Vergi sistemi vs.);
- e. Davranışlar, gelenek ve görenekler;
- f. Deyimler ve ifade kalıpları.

4. Zamansal farklılıklar ile ilgili sorunlar:

Çeviride genelde bir başka dil ve ortamın başka bir zamanda yazılmış olmasının ne tür sorunlar getirdiği göz ardı edilmiştir. Bir yazın eserini oluşturan unsurlar, kaynak kültürün içinde bile zaman geçtikçe değişikliklere uğrayabilmektedir. Bunların aynı dil ve ortam içinde bile çağdaştırılması gerekebilmektedir. Eserde yer alan duygu ve düşünceler, dünya görüşünün değişmesiyle anlaşılabilir bir duruma dönüşebilmektedir. Bu durumda, yalnızca dilbilimsel değil, yazınsal ve toplumsal-kültürel sorunlar da çözüme kavuşturulması söz konusudur.

5. Yazınsal türler ve teknikler ile ilgili sorunlar:

Bir toplumda yazınsal faaliyetin oluşumu ve gelişimi her seferinde mutlaka çeviri sayesinde ve çeviri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kaynak yazın eserinde kullanılmış olan tekniklerin hedef yazında bulunmaması çeviri etkinliğini zorlaştıran ve yeni yöntemler bulunmasını gerektiren bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Aksoy, 2002: s.83-99).

Öte yandan Koller, Nida'nın görüşlerinden de hareketle, çeviride "eş değerlilik" arayışında ortaya çıkabilecek sorunları üç grupta toplamaktadır:

1. Hedef dil kültüründe, kaynak dil kültüründeki dil unsurunu karşılayabilecek bir ögenin bulunmaması.
2. Kaynak dil ile hedef dilin, sahip bulundukları aynı dil öğelerinin ihtiyari veya zorunlu olmamalarından dolayı farklılıklar göstermesi.
3. Belirli olgular için kullanılan belirli göstergelerin kaynak dilde hedef dildekenden daha yaygın olarak yer almış olması (Koller, 2011: s.155).

Ateşman'ın ortaya koyduğu görüşe göre de, iyi bir çeviri yapabilmek için her şeyden önce çevirinin konusu hakkında yazabilecek kadar konuya vakıf olunması gerekmektedir. Bu bağlamda, çeviri sürecinde ortaya çıkan bir kısım sorunları kültürel sorunlar olarak değerlendirmekte, dilsel sorunları da kültürel sorunun bir parçası olarak görmektedir. Ayrıca, içerik ile ilgili sorunları, diğer bir ifadeyle sözcük ya da kavram veya biçim tabanındaki sorunları kültürel sorunlar olarak nitelendirmek eğilimindedir. Bunun yanında, bir de alan dili (Alm. Fachsprache) sorununa vurgu yapmaktadır. Bu görüşünün temelinde, Koller'in, "çeviride eş değerlik kapsamındaki çevrilmezlik sorunu içinde yer alan kültürel farklılıklar değişik biçimlerde ortaya çıkabilmektedir" tespitinden yola çıkmaktadır.

Ateşman, Koller'in iki ayrı toplumda bulunan kültürel özellikleri, birbirleriyle karşılaştırmak suretiyle tamamen çakışması, kısmen çakışması ya da hiç çakışmaması durumuna göre üçe ayırdığını, kültürel özelliklerin tamamen çakışması (örtüşmesi) halinde çeviride herhangi bir sorunun bulunmadığını, ancak kültürel çakışmanın kısmen veya hiç gerçekleşmediği durumlarda çevirme sorunlarıyla karşılaşıldığını belirttiğini söylemektedir (Ateşman, 2001: s.33, 34). Bilindiği üzere, dünyamızda bir çok dil konuşulmaktadır. Bunların sayısı yaklaşık 3500 kadardır. Esasen bu dillerin hiçbirinin yapısı bir diğeriyle mutlak anlamda çakışmamaktadır. Bu nedenle, bir dilden başka bir dile çeviri yapılırken bazı kayıpların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Kusursuz çeviri yoktur. Bu itibarla, çeviride kayıplar sorununun, dillerin özgün yapısından, çevirmenden ve dilin konuşulduğu toplumdaki kültürden kaynaklandığını söylemek mümkündür (Demirezen, 1991: s.115-126).

Ayrıca, bu noktada çevirideki ideolojiden bahsetmek uygun olacaktır. İdeoloji, yaşam karşısında takınılan genel tutumlar, geliştirilen tavırlar ve bunların dile yansımaları kaçınılmaz olan haller olarak tarif edilen genel bir tanımdan yola çıkıldığı takdirde;

çeviri işleminin taşıyıcısı olan dilin kullanımının da, insanın bütün davranış ve işlerinde olduğu gibi ister istemez ideolojik bir yönünün bulunduğu sonucuna varılacaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken, çevirinin ve dil kullanımının bahse konu kaçınılmaz ideolojik doğasından kaynaklanan bir husus değil, kasıtlı bir tavrın söz konusu olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, her insanda var olan doğal ve kaçınılmaz ideolojik yapı sorun olmamakta, ancak kasıtlı olarak tercih edilen ideolojik tavırlar problem oluşturmaktadır. Bu nedenle çeviri sürecinde, çevirmen ve çeviriyi kullananların bu tür ideolojik bir boyutlarının da bulunduğunu, bunlara çevirmenin cinsiyeti, kimliği, dünya görüşü, politik, dinsel ve benzeri eğilimlerinin de dahil olduğunu ve bu boyutlarının bir bütün halinde bu süreci yönlendirenlerin ve çevirmenlerin kararlarını etkilediğini (Bulut, 2008: s.28, 29) göz ardı etmemek ve bu husus üzerinde durmak gerektiği düşünülmektedir.

Bütün bu anlatımlardan çeviri etkinliğinin belki de en zor yönünün kuramın uygulama alanına aktarılması olduğu anlaşılmaktadır.

c. Eş Değerlilik

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, eş değerlik teriminin matematikte kullanıldığı ve “karşılıklı olarak çözümleri aynı olan denklem sistemlerini” ifade ettiği belirtilmektedir. Eş değerlilik kavramının kökeninin nereye dayandığı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu kavramın matematikten, mantıktan veya fizik bilimi alanından çeviribilime geçtiği yönünde görüşler bulunmaktadır (Aktaş, 1996: s.93, 94).

Eş değerlilik veya eş değerlik kavramı (Alm. Äquivalenz) genel anlamda çeviri işleminde kaynak ve erek dil metinlerinin ya da daha küçük dilsel birimlerin aralarındaki ilişkinin doğasını ve boyutunu betimlemek için kullanılmaktadır. Diğer bir tanımda da eş değerlilik, “kaynak dil metni ile hedef dil metni arasında sözcük ve dilbilgisi yönünden yeterli ölçüde denklik kurma ve bununla birlikte kaynak dildeki bir bildiriye (mesajı) anlam, işlev, üslup, iletişim ve kültürel bakımından hedef dilde en doğal biçimde yansıtma olgusu” (Aktaş, 1996: s. 94) olarak açıklanmaktadır.

Güttinger'in yaptığı ilginç bir tarifte de eş değerlilik, “özgün metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri metnin de çeviri dili okurunda uyandırabilmesi”dir (Göktürk: 2011, s.60). Bu tanımda, daha çok iletişimsel etkinin aktarımı ağırlık kazanmaktadır.

Bununla birlikte, mutlak bir eş değerliliğin kurulmasının mümkün olmadığı düşüncesinden hareketle Göktürk, “kimi durumlarda birebir (1=1) eş değerliliğin bulunabileceği, kiminde bir ögenin eş değeri için bir çok seçeneğin olabileceğini, kiminde hiç bir hazır seçeneğin bulunamayacağını, kimi durumda da ancak sınırlı ölçüde bir eş değerliliğin bulunabileceğini söylemek yerinde olur” (Aktaş, 1996: s. 95) demektedir.

Neubert ise, “çeviride eş değerliliği sözdizim, anlam ve kullanım (pragmatik) alanlardan oluşan göstergesel bir bütün olarak değerlendirir ve bu bütünün hiç bir boyutunun ihmal edilemeyeceğini savunur” (Aktaş, 1996: s. 95).

Van den Broeck çeviride eş değerliliği şu şekilde tarif eder, “çeviri eş değeri kaynağı dil ile hedef dil metinlerinin ya da herhangi noktalarının konumsal varlıklarının karşılıklı olarak birbirlerine yakın özellikleriyle ilişkilendirilebilir olduğunda gerçekleşir.” Devamında “Broeck çevirinin bitmiş sayılabilmesi için kaynak metnin iletişimsel değerinin ve zaman, yer, gelenek unsurlarının hedef metinde en uygun eş değerlerle karşılanması gerektiğini savunur” (Aksoy, 2002: s. 41).

Koller, Nida'ya yaptığı atıfla çeviride eş değerliliğin, kaynak metin odaklı ve hedef dil okuru odaklı olmak üzere iki boyutta ele alınabileceğini ifade eder:

1. Biçimsel eş değerlilik (Alm. formale Äquivalenz);
 2. Dinamik (gerçek) eş değerlilik (Alm. dynamische Äquivalenz)
- (Koller, 2011: s.194).

Biçimsel eş değerlilik elde etmeye amaçlayan çeviride, şiir sanatını şiir sanatına, cümleyi cümleye, kavramı kavrama aktarmak gibi karşılıklar bulmanın yolları araştırılır. Birebir çeviri bu eş değer ilkesine dayanmaktadır. Burada okuyucunun sadece kaynak dil bağlamında bulunanı anlamasını sağlamak amaçlanır.

Dinamik çeviride ise ağırlık bildirimin kendisi üzerindedir ve eş değer etki ilkesine dayanır. Ayrıca, çeviri metninin hedef dil okurunun kültürüne uygun olması ve hiç bir yoruma meydan vermeden anlaşılır olması amaçlanır. Burada hem içerik hem de biçim bakımından eş değerlilik kurma yolları araştırılır (Aktaş, 1996: s. 95).

Eş değerlilik önem bakımından bazen biçime, bazen de içeriğe vurgu yaptığı görülmektedir. Örneğin, “Popovic biçimsel eş değerlilikten bahsederken, Kade eş değerliliğin içerik düzeyinde değişmezi yakalayıp aktarmakla sağlanacağını savunmaktadır.” Bununla birlikte, “özellikle yazılı metinlerde içerik ve biçim iç içedir ve birbirini tamamlar. Biçim, metni oluşturan unsurlardan sadece bir tanesidir, halbuki içerik, dil bağlamı içinde, bir iletişim ortamında ve tarihin bir yerinde hep vardır ve ayrı olarak ele alınamaz” (Köksal, 2008: s.36) olduğu da gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Popovic çeviride dört tip eş değerlilikten söz etmektedir:

1. Dilsel eş değerlilik: Bu eş değerlilikte kaynak dil metni ile hedef dil metni arasında dil düzeyinde benzerlik sağlanır, yani sözcüğü sözcüğüne çeviri gerçekleştirilir.
2. Dizisel eş değerlilik: Dizisel anlatım eksenindeki öğelerin eş değerliliği söz konusudur. Yani dilbilgisi öğelerinin eş değerliliği aranır.
3. Biçimsel eş değerlilik: Hem kaynak hem de çeviri metnindeki öğelerin işlevsel eş değeri aranır.
4. Metinsel (dizimsel) eş değerlilik: Bir metnin dizimsel yapılanışı yönünden eş değeri, yani şekil ve biçim eş değeri aranır (Aktaş, 1996: s.99).

Koller ise, “çeviri eş değerliliğini, kendi aralarında birbiriyle de ilişkili olabilecek beş temel düzeyde ele alır. Bu düzeylerin, bir metin çevirisinde hem metin ötesi hem de metin içi etkileşimlerin bütününe kapsamı amaçlanmıştır” demektedir (Göktürk, 2011: s. 66). Koller’in bahse konu eş değeri türleri şunlardır:

1. Düzanlam düzeyinde eş değeri (Alm. denotative Äquivalenz);
2. Yananlam düzeyinde eş değeri (Alm. konnotative Äquivalenz);

3. Metin (türü gelenekleriyle ilgili) normlarında eş değeriilik (Alm. textnormative Äquivalenz);
 4. Dil kullanımsal eş değeriilik (Alm. pragmatische Äquivalenz);
 5. Biçimsel-estetik eş değeriilik (Alm. formal-ästhetische Äquivalenz)
- (Koller, 2011: s.219).

Koller'in ele aldığı bu beş eş değeriilik türü sırasıyla aşağıda açıklanmaktadır:

a. Düzanlam kavramı, batı dillerinde bir sözcüğün mantıksal, değışmez ve somut anlamı, yani en yaygın ve duyduğumuzda ilk çağrışımı yapan anlamı şeklinde algılanmaktadır. “Çeviride düzanlamsal eş değeriilik kaynak dildeki herhangi bir dil unsurunun hedef dilde en somut biçimiyle yansıtılması olayı anlaşılır” (Aktaş, 1996: s.100, 101). Söz konusu dil unsurları sözcük, tamamlama, cümle veya metin düzeyinde olabilmektedir. Buradaki eş değeriilik, bir metnin doğrudan doğruya nesnel konusuyla, metin dışı göndergesel (dış dünyada yer alan, bir göstergenin belirttiği nesne veya varlığın) anlamıyla ilgilenmektedir. Değişmez içerik veya “içerik düzeyindeki değışmezlik” bu eş değeriiliğin konusunu teşkil etmektedir (Göktürk, 2011: s.66).

b. Yananlam, “bir sözcüğün kullanım sırasında düzanlamına katılan ve ikinci bir kavram çağrıştıran, aynı zamanda zihnimizde değışik duygu ve coşku izlenimleri uyandıran anlamı” ifade etmektedir. Yananlam, her dildeki sözcüklerin birden çok anlamı olmasını anlatmakta ve yazılı ile sözlü iletişim ortamlarında çokça başvurulmuş bir ifade tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeviride yananlam düzeyinde eş değeriilik, deyim ve atasözü aktarması, benzetme, ad aktarması, çok anlamlılık, eş anlamlılık, eş adlılık gibi farklı anlatım şekillerini kapsamaktadır (Aktaş, 1996: s.106). Göktürk, “yananlamsal bir eş değeriilik sözcük, dizim, tümce, bütün yönünden özgün bir dilsel yapı gösteren metinler için geçerli olur” (Göktürk, 2011: s.69) demektedir.

c. Çağımızda çeviri etkinliklerinde çevrilecek metnin türüne göre uygun çeviri eş değeriilik yöntemi seçilmektedir. Bu anlayış metin türlerini ve niteliklerini tanımamızı gerektirmektedir. Edebi metin türlerinin yanında, değışik amaçlarla düzenlenmiş özel ve resmi sözleşmelerden, iş yazışmalarından, kullanım kılavuzlarından, alış veriş pusulalarından, doktor reçetelerinden, mahkeme tutanak ve kararlarından, propaganda ve reklamlara kadar benzeri pek çok yazı türü metin işlevlerine göre sınıflandırılmıştır.

Brinker'e göre bu sınıflandırma şu şekildedir: Edebi metinler, bilgilendirici metinler, açıklayıcı metinler, çağrı nitelikli metinler ve bir sorumluluk ya da yükümlülük ifade eden metinler (Aktaş, 1996: s.129-131). Bahse konu “metinlerin çevrilmesi durumunda, amaç dilin benzer yerleşik kurallarıyla geleneklerine uyacak bir yapıyla aktarılmalari zorunluluğu doğar. Yazın metnlerinin çevirisinde de, bu tür bir eş değeriiliğin gözetilmesini gerektiren durumlar eksik olmaz” (Göktürk, 2011: s.73).

ç. “Bir özgün metnin, amaç dil okuru çevresi dilsel davranış özelliklerinin, kendine özgü dil kullanımının göz önünde tutularak çevrilmesi durumunda, kullanımsal bir eş değeriilikten söz edilebilir” (Göktürk, 2011: s.75). Dil kullanımsal eş değeriilik adı altında ayrıca, “kaynak metindeki dil unsurlarının hedef dil alıcılarının kültüründe gelenek, görenek vs. yoluyla kullanılması kural olarak benimsenmiş ifadelerle yer değıştirmesi” anlaşılmaktadır; başka bir ifadeyle burada “kaynak metnin içeriğinin ya da metinde kullanılan dilsel öğelerin, kavramların hedef dildeki alıcıların rahatlıkla anlayabileceği şekilde aktarılması“ amaçlanmaktadır. Bu eş değeri çeviri etkinliğinde önce kaynak metnin dilbilgisel örgüsünün analizi yapılır, yani her bir öğenin metin içinde yüklendiği işlevleri, değeri ve okurda uyandıracığı etkiler dikkate alınır. Daha sonra bu metnin söz varlığını hedef dil okurunun deneyiminde ve kültüründeki öğelerle eşleştirip aktarma işlemi gerçekleştirilir (Aktaş, 1996: s.149, 150).

d. Biçimsel-estetik eş değeriilik özellikle yazın çevirileri için geçerli bulunmakta ve kaynak metindeki dil unsurlarının tamamını içermektedir. Kısaca belirtmek gerekirse, kaynak metnin tüm üslup özellikleri her zaman bu eş değeriilik çerçevesinde incelenerek hedef dildeki benzerleriyle aktarılması yapılır. Söz konusu yazın metni ise, her şeyden önce kaynak metnin zenginliklerini, estetiğini ve söz sanatlarını göz önünde bulundurması uygun olacaktır. Burada hareket noktası metnin şeklidir. Biçimi incelemekteki amaç, “metindeki dil öğelerinin nasıl kullanıldığını, bu öğelere ait farklı unsurlar arasındaki ilişkilerin ne olduğu ve niçin kullanıldığı sorularına cevap aramaktır” (Aktaş, 1996: s.157-159). Bu ifadelerden, biçimsel eş değeriiliğin kurulması yönünde gösterilen çabanın, “özgün metnin yalnız iletişimsel içeriğinin değil, sözdizimi, biçim özellikleri ile kendine özgü anlatımını, çeviride de benzer bir estetik etki sağlayacak biçimde aktarmak” (Göktürk, 2011: s.77) olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki tanım ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, özellikle yazın metinlerinin çevirisinde eş değerlilik, nitelik yönünden çok karmaşık bir durumdur. Dilin çok yönlü işlevlerinden kurmaca anlatımın gereklerine göre yararlanan yazın metinlerinde, en fazla biçimsel eş değerliliğe başvurulmaktadır. Ancak bu, çeviride sadece tek bir eş değerliliğin amaçlandığı anlamına gelmemektedir. Çeviride hangi tür eş değerliliğin yazın metnine uygun olacağı yeri geldiğinde kararlaştırılması (Göktürk, 2011: s.85) en geçerli yöntem olarak kabul görmektedir.

Bu noktada çeviride “yeterlilik” (Alm. Adäquatheit) kavramına da değinmek uygun olacaktır. Yazın yapıtlarının çeviri diline aktarılması sürecinde en çok iki kavram üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri yukarıda ele alınan “eş değerlilik” diğeri ise “yeterlilik”tir. Yazın çevirilerinde vazgeçilmez olan ise eş değerliliktir. Sanat nitelikli metinlerin çevirisinde normalde kullanılmayan yeterlilik, daha çok nesnel bilgi içerikli metinlerin çevirisinde ölçüt olarak ele alınmaktadır. Yeterliliğin başta gelen belirleyici özelliği kolay anlaşılır olmasıdır. Kaynak metnin aktarılışında anlam, sözdizimi, dil kullanımı açısından göstergelerin metindeki bilginin amacına ve okur topluluğunun düzeyine göre seçilmesi yeterli çevirilerin ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir. Burada başarıyı belirleyen husus özgün metnin içerdiği bilginin açık seçik aktarılabilmesine bağlı bulunmaktadır (Göktürk, 2011: s.85). Yeterliliğin kısa bir tanımı yapılması gerekirse; yeterlilik, kaynak metnin amaç dile nesnel bilgi denkliliğiyle aktarılması durumu olarak tarif etmek mümkündür (Göktürk, 2011: s.120).

Yeterli çeviri kavramını bulan Toury, gerçek eş değerlilikte (Alm. sachliche Äquivalenz) amacın yeterli çeviriye ulaşmak olduğunu söylemektedir. Bu terime ise şöyle bir anlam vermektedir; kaynak metindeki metinsel ilişki ve işlevlerin varsayımsal olarak en yüksek derecede yeniden kurulmasıdır (Aksoy, 2002: s.167). Toury ayrıca, “kabul edilebilirlik” (Alm. Akzeptabilität) terimini de ortaya atmıştır. Çeviride ‘yeterlilik’ ile kaynak metne sadakat; ‘kabul edilebilirlik’ ile de amaç dilin ilke ve kurallarına uygunluğu anlatılmak istenmiştir. Çeviride zaman zaman bunların biri diğerine göre daha ağır basmakla birlikte, amaç olabildiğince bir eş değerlilik sağlamaktır (Kuran, 1993: s.10).

ç. Çeviri Eleştirisi

Aktaş, “eleştiri” kavramı ile ilgili edebi, felsefî ve genel tanımlarda yer alan, “inceleme, açıklama, anlaşılmasını sağlama, değerlendirme, sınama, yargılama” sözcüklerinin çeviri eleştirisi için anahtar sözcükler olduğunu ifade etmektedir. Aktaş buradan hareketle çeviri eleştirisinde, iyi bir çeviri nasıl olmalıdır? Ne gibi özellikler taşınmalıdır? Bir çeviri ne zaman başarılı veya başarısız sayılır? Çevrilen metnin türü nedir? Bu türün ne gibi nitelik ve işlevleri vardı? Çeviride hükümler neye göre veya nasıl veriliyor? gibi soruların dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Aktaş, 1993: s.175, 176). Bütün bunlar çeviri eleştirisinin esasen ne kadar karmaşık bir olgu olduğunu kanıtlamaktadır (Yücel, 2007: s.41) . Bu nedenle, çeviri eleştirisi yapabilmek için her şeyden önce çeviri uğraşını yakından bilmek ve konuyla ilgili donanımlı olmak gerektiği düşüncesi genel olarak kabul edilmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilimsel bir nitelik kazanan çeviribilimin ‘eleştiri’ anlayışı, çağdaş çeviri kuramına paralel olarak gelişmekle birlikte, yöntemleri ile ölçütleri tanımlanmadığından, özellikle yazın çevirisinin eleştirisi baştan sona belirsizliklerle doludur (Göktürk, 2011: s.89). Ayrıca, çeviri eleştirisi söylemlerinde bir kavram kargaşasının ve tartışmalarının varlığı görülmektedir. Bu da kullanılan kavramların tam anlamıyla örtüşmediği gerçeğine dayanmaktadır (Yücel, 2007: s.40) .

Bilindiği üzere, çevirinin metne mi sadık kalması, yoksa özgür bir çeviri mi olması gerektiği hususundaki görüşler Romalılara kadar dayandırılmaktadır. Ondan sonraki dönemlerde metin türlerine göre çeviri yöntemleri benimsenmiş, işlevleri araştırılmış, çevirinin bir iletişim aracı olarak kabul edilmesinden itibaren de, anlam ve cümle yapısına ait eş değerliliklerin bulunulmasına çalışılması gibi birçok konu üzerinde durulmuştur (Kuran, 1993: s.5). Çağımızda ise, “çeviri eleştirisinde amaç, çevirinin hem ürünün hem de sürecin, dizgisel/betimleyici bir incelemesini yapmak ve bunu yaparken nesnel yargılardan yararlanmak” (Aksoy, 2002: s.165) olduğunu söylemek mümkündür.

Aksoy, Van den Broeck’un çeviribilim çerçevesindeki dizgesel ve kullanılabilir, kapsamlı, betimleyici ve hedef odaklı bir çeviri eleştirisi yönteminin olduğunu

söylemektedir. Bu yöntemin ilk aşaması kaynak ve hedef metinlerin yapıları ve dizgelerinin karşılaştırmalı çözümünden oluşmaktadır. Bu aşamada eleştirmen kendi değer yargı ve eleştiri ölçütlerini, çevirmence benimsenen ilkelerden ayrı tutarak şu hususları göz önüne almalıdır. Bu hususlar;

- a. Çevirmenin sanatsal dil seçimleri;
- b. Hedef okuyucuya yönelik çeviri yöntemi;
- c. Çevirmenin amacını gerçekleştirmek için benimsediği tutum ve seçimleridir.

Bu kaynak odaklı karşılaştırmalı çözümlemede amaç, kaynak metin ve hedef metin arasındaki gerçek eş değerliliğin (Alm. sachliche Äquivalenz) ne derece oluştuğunu bulmaktır.

Van den Broeck ikinci aşamada, Toury'nin ortaya koyduğu ve daha önce değindiğimiz yeterli çeviri kavramındaki metinsel işleve sahip unsurlar olan “metin (betik) birimlerin” birbirleriyle karşılaştırılmasını önerir.

Popoviç'in görüşünden de yararlanarak çeviri eleştiri yönteminin üçüncü aşamasında “deyiş kaydırma” kavramını kullanır. Deyiş kaydırma, kaynak metni en iyi şekilde hedef dilde oluşturabilmek amacıyla yapılan değişikliklerdir. Van den Broeck deyiş kaydırmalarını, kurallarca belirlenen, hedef dilbilimsel ve kültürel dizgelerce yönlendirilen değişiklikler olarak tarif edilen zorunlu kaymalar ile, çevirmenin ilkelerince belirlenen ve hedef metin oluşturma amacıyla yapılan isteğe bağlı kaymalar olarak ikiye ayırmaktadır (Aksoy, 2002: s.166-168).

Van den Broeck söz konusu yöntemindeki ”karşılaştırma” çalışmasını ise aşağıdaki ilkelerle açıklamaktadır:

1. Metindeki tüm dilbilimsel ve dil dışı unsurların işlevsel bir ilişki kazandığı her bir metinsel düzlemin (ses, sözcük ve söz dizimsel bileşkenler, dil değişkenleri ve hitabet sanatları, düz ve şiirsel yapılar, gramer ve temas öğeleri) çözümlenmesi;

2. Hedef ve kaynak metinlerde yer alan metin (betik) birimlere benzeyen unsurların karşılaştırılması;
3. Hedef ve kaynak metin arasındaki gerçek eş değeri ve yeterli çeviri arasındaki farklılıkların, betik birim karşılaştırılması bağlamında genel bir değerlendirilmesinin yapılmasıdır (Aksoy, 2002: s.168, 169).

Van den Broeck'a göre, her çeviri bir eleştiri, çeviri eleştirmeni de eleştirmenin eleştirmenidir. Eleştirmenin en önemli işlevinin, kendi ilkelerini yansıtmayı, çevirinin yazardan başlayan ve kaynak metin-kaynak metin alıcısı-çevirmen-amaç metin-amaç metin alıcısına kadar uzanan süreci nesnel bir şekilde izleyerek, çeviriyle ilgili olan herkesi bu süreçte saptanabilen ilkeler konusunda aydınlatması gerektiğini söyleyen Van den Broeck, çeviriye betimleyen eleştirmenin göz önünde bulundurması gereken hususları da dörde ayırmaktadır. Bunlar;

1. Kaynak metinle aynı dil, kültür ve geleneğe ait diğer benzer metin veya metin dizgeleri arasındaki ilişkiler;
2. Kaynak ve amaç dizgeleri arasındaki ilişkiler;
3. Amaç metin ile okuyucuları arasındaki ilişkiler;
4. Amaç metin ve diğer çeviriler arasındaki ilişkilerdir (Kuran, 1993: s.11).

Popovic ise, yazın çevirilerinin eleştirisini yaparken aşağıda belirtilen adımların izlenmesi gerektiğini salık vermektedir:

1. Çeviri metni, kaynak dil ile hedef dildeki yerleşik metin gelenekleri göz önünde bulundurularak incelenmeli ve geleneksel kurallardan sapma olup olmadığına göre değerlendirilmelidir.
2. Kaynak ile hedef dil metinleri dil ve üslup özellikleri bakımından çözümlenmeli, birbirleriyle karşılaştırılmalı ve yapılan hatalar belirlenmelidir.
3. Çeviri metninin hedef dil okuru açısından değerlendirilmesi yapılmalıdır (Aktaş, 1996: s.187).

Nord'a göre de didaktik bir çeviri eleştirisi, çeviri sürecinin ve (çeviri siparişinin de dahil olduğu) belirleyicilerinden, ayrıca hedef metnin amacına uygun yapıp

yapılmadığı ile ilgili çeviri eleştirisinin işlevsel değerlendirmelerinden oluşmalıdır (Nord, 2009: s.183).

Wills de nesnel bir çeviri eleştiri yönteminin dört düzeyde yapılması gerektiğini savunmuştur:

1. Çeviri metni, doğru ya da yanlış olarak tespit edilmesi, yani dilbilgisi kuralları ve bu kurallardan sapma arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi;
2. Dil kullanım normları ve bu normlardan sapma arasındaki ilişkinin incelenmesi;
3. Dil kullanımıyla ilgili toplumda benimsenmiş zorunlu ifade kuralları ve bunlardan sapma arasındaki ilişkinin araştırılması;
4. Bireysel dil kullanım şekilleri ve bunlardan sapma arasındaki ilişkinin tespiti söz konusudur (Aktaş, 1996: s.188).

Koller, kaynak metni dikkate almayan bir çeviri eleştirisi anlayışını kabul etmemekte; nesnel bir çeviri eleştirisinde hedef dil metni, kaynak dil metniyle her yönüyle karşılaştırmak suretiyle yapılması yönündeki fikrini dile getirmektedir (Koller, 2011: s.191, 192). Buradan hareketle, “çeviri eleştirmeni, bir çeviri metninde, o metnin dil, biçim, üslup vs. düzeylerinde eş değerliliğin kurulup kurulmadığını ancak kaynak metinle yapacağı bir karşılaştırmadan sonra ortaya çıkarabilir” (Aktaş, 1996: s.190) neticesine ulaşılmaktadır.

Bu çerçevede Koller, gerçek çeviri eleştirisinin bilimsel yöntemlerle ele alınabileceğini belirterek, görüşlerini üç bölüm halinde ortaya koymaktadır:

1. İlk önce çeviri için gerekli olan kaynak metnin aşağıda belirtilen düzeylerde çözümlemesinin yapılması gerekmektedir:
 - a. Kaynak metinde kullanılan dilin işlevsel özelliklerini belirlemek.
 - b. Kaynak metnin türünü dikkate alınarak içerik yönünden özelliklerini tespit etmek.
 - c. Metnin dil ve biçim yönünden özellikleri ortaya çıkarılmalıdır. Bahse konu metinler üç ayrı türdür. Bunların arasında, söz sanatları ve edebi metinler, değişik alanlarla ilgili bilgilendirici metinler ve her iki metin türünün

özelliklerini yansıtarak ağırlıklı olarak güzel sanatlarla ilgili metinler bulunmaktadır.

- d. Şiir ve nesir türündeki sanat ağırlıklı metinlerin biçim ve estetik özelliklerinin belirlenmesi.
 - e. Kaynak metnin dil kullanımsal (pragmatik) yönden özelliklerinin tespit edilmesi.
2. Çeviri metniyle kaynak metnin karşılaştırılması yapılmalıdır.
 3. Çeviri metni değerlendirilmelidir.

Kısaca özetlemek gerekirse, bu yöntemde kaynak metnin en küçük biriminden en büyük birimine kadar hepsinin ayrıntılı olarak analizi yapıldıktan sonra çeviri metniyle karşılaştırılması gerçekleştirilir. Bu karşılaştırmada çevirmenin, kaynak dil ile hedef dil arasında anılan düzeylerde eş değerliliği kurarken karşılaştığı sorunları, başvurduğu çözümleri ve bunların yerinde olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca çevirmenin hangi ilkeleri izlediği ve hedef dile yapılan aktarımların ne derece başarılı olduğu eleştirmen tarafından açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Bütün bu detaylı incelemelerden sonra elde edilen veriler ışığında çeviri metnini genel bir değerlendirilmesi yapılarak, çeviri sırasında alınan kararların doğruluğu, tutarlılığı, uygunluğu ve yeterliliği konusunda bir hükme varılmalıdır. Ancak bu şekilde çeviri metninin ulaştığı başarı grafiğinin ortaya çıkarılması söz konusu olabilecektir (Aktaş, 1996: s.196-201).

Yücel yaptığı çalışmalar sonucu ve irdelediği çeşitli çeviri eleştirilerine ilişkin yaklaşımlardan da yararlanarak, yeni bir çeviri eleştirisi modeli geliştirdiğini söylemektedir. Önerdiği yeni çeviri eleştirisi modeli şu beş aşamadan oluşmaktadır:

- a. Birinci aşama metin odaklı çözümlemeyi kapsamaktadır. Öncelikle kaynak metnin makro ve mikro yapısı çözümlenerek metnin biçimsel ve içeriksel açıdan irdelenmesi gerekmektedir. Kaynak metin türüne, geleneğine ve yapısına yönelik sorunsallar ile metindeki tüm dilsel ve dil bilimsel yapılar birlikte gözden geçirilir.

b. Daha soyut ve bütüncül bir nitelik taşıyan bu aşamada, bir metni doğru yorumlayabilmek için metin dışında bulunan göndermeleri bilmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, metnin anlamını etkileyen kültürel, toplumsal, bireysel ve tarihsel etmenler ortaya çıkarılmalıdır. Burada belirleyici olan bir başka husus da, metin yazarının dünya görüşü, edebi üslubu, yaşadığı dönemi ve onu etkileyen olgulardır. Bilgi odaklı kaynak metinlerde ise içerik önem kazanmaktadır. Bu metinlerin içeriğinin temel alınıp kavram ve tanımların doğru ve aslına uygun çevrilip çevrilmediğinin araştırılması gerekmektedir.

c. Bu aşamada öncelikle çeviri metni, kaynak metinde uygulanan aşamalar izlenerek çözümlenmelidir. Daha sonra metinlerin hangi oranda ve nasıl örtüştüğü ve özellikle de metinler arasındaki dilsel ve dil dışı sapmalar belirlenmelidir.

ç. Bu adımda, çevirmenin çevirideki amacı ve niyeti sorgulanmalıdır, çünkü çevirmen ideolojik, kültürel sebep ve farklılıklar yüzünden bilinçli olarak çevirisinde bazı sapmalara başvurmuş olması mümkündür. Dolayısıyla önceki aşamada tespit edilen sapmaların hangi nedenlerden kaynaklandığı bu noktada ortaya çıkmaktadır.

d. Son aşamada ise eleştirmen, çeviriyi özgün dilde yazılmış bir metin gibi okuyarak, çevirinin erek dil okurunda nasıl bir tepki meydana getirebileceğinin tespitine çalışır. Burada elde edilen bulgular sayesinde, çevirmenin konu ve diline ne kadar hakim olduğu ile ilgili göstergeleri ortaya çıkarmak suretiyle, çevirinin erek dilin normlarına uygunluğunun kriterini de belirlemek mümkün olmaktadır. Bu yolla, bir çeviri okurunun bakış açısıyla, çeviri dilinin doğallığını ne kadar koruduğunu, hangi metin içi ve dışı yapıların ne ölçüde aktarılabildiğini ve çevirinin başarı ölçüsünün ne olduğunu saptamak mümkün olacaktır (Yücel, 2007: s.54, 55).

Buraya kadar anlatılanlardan, bilimsel temele dayalı çeviri eleştirisi yaklaşımlarının hepsinin ortak özelliğinin, çeviri eleştirisi işleminde aşağıda kayıtlı üç husustan yola çıkılması gerektiğini savunmalarıdır:

- a. Kaynak dildeki yazın ile bağlantılı olarak özgün metin betimlenmelidir.
- b. Hedef dildeki yazın ile bağlantılı olarak çeviri metni betimlenmelidir.

c. Çeviri metninin hangi yaklaşıma göre daha uygun aktarılabilceğı hakkında okura yönelik bilgiler verilmelidir (Apel ve Kopetzki, 2003: s.65).

Aktaş, çeviri eleştirisine ilişkin řu tespitleri yapmaktadır: “Dil kullanım normları ile metin türlerine özgü dil normlarını karşılaştırmalı olarak incelemek” çeviri eleştirisinin sadece bir boyutunu meydana getirmektedir. Diğer boyutunu ise, “kaynak metin ile hedef metin arasında içerik yönünden eş değ erliliğ in sağ lanıp sağ lanamadığ ının araştırılması”nı oluşturmaktadır. Aktaş sonuç olarak, bu iki boyutun bir bütün olarak ele alınıp değ erlendirilmesi gerektiğ i görüşündedir (Aktaş, 1996: s.189).

Öte yandan, Aktaş’ın çeviri eleştirisinin sağ layacağı faydalara ilişkin ilginç değ erlendirmeleri, konunun değ iş ik bir yönüne daha dikkat çekmektedir. Yazın çevirilerinin eleştirisi tıpkı deneme, tarih veya roman gibi kreatif bir sanat eseri olup, “kaynak ile çeviri metinlerini açıklar, değ erlerini, güzelliklerini ve gerçeklerini, yeniliğ ini, üslubunu ve felsefesini ortaya koyar. Eser ile okur arasında bir köprü görevini üstlenir”. Ayrıca, çeviri eleştirisinin okur ve çevirmene baş ka yararları da olduğ unu dile getirmektedir. Aktaş’a göre çeviri eleştirisi, çevrilen esere okurun dikkatini çekerek, eserin temel amacını ve gizli anlamını açıklamak yoluyla, yapıtın gereğ ince okunmasını ve üstünde durulmasına yardımcı olabilir. Çevirmene sağ layacağı yarar ise, eserinin hatalarını ortaya çıkararak, çözüm yollarını ve anlaşılmayan bölümlerini göstermek (Aktaş, 1996: s.186, 187) suretiyle, bunların yinelenmelerini önlemek şeklinde ifade etmek olasıdır. Böylelikle eş değ ere yakın çevirilerin ortaya çıkmasına katkı sağ lamak söz konusu olabilecektir. Bu da “çeviri eleştirisinde yeni açılım ve bakış açılarının geliştirilmesine yol açacaktır” (Yücel, 2007: s.56).

Bu noktada hatalı bir çevirinin ne olduğ u konusunda Nord’un ortaya koyduğ u görüşü de kısaca dile getirerek bu bölüm sonlandırılmaktadır. Nord’a göre hatalı bir çeviri genel anlamda, çevirinin üstlendiğ i amacın az ya da çok “yerine getirilmemesinden” ve bu amaç için “seçilen davranış modelindeki sapmalardan” oluşmaktadır (Nord, 2009: s.190).

2. KARL MAY VE FRANZ KANDOLF

“In Mekka” adlı Almanca kaynak eserin Franz Kandolf tarafından Karl May’ın yapıtlarında kullandığı üsluba ve yöntemine uygun olarak kaleme alınması ve onun bir romanının devamı niteliği taşıması, sadece Kandolf hakkında değil, doğal olarak May hakkında da bilgi vermeyi gerektirmektedir. Esasen söz konusu kaynak eserin okurları, bu yapıta bir Karl May romanı gözüyle bakmaktadır. Bu durumda, Karl May’ın eserleri için yapılan açıklama ve değerlendirmeler “In Mekka” adlı yapıt için de benzeri bir nitelik taşımaktadır. Bu itibarla, aşağıdaki bölümde önce ağırlıklı olarak Karl May ardından Franz Kandolf ile ilgili açıklamalar yer almaktadır.

Karl May 25 Şubat 1842’de Saksonya’nın Hohenstein-Ernstthal şehrinde fakir bir dokumacı ailenin beşinci çocuğu olarak dünyaya geldi ve 30 Mart 1912 tarihinde 70 yaşında iken Almanya’nın Radebeul kentinde vefat etti. Kendi ifadesiyle May, küçük bir çocukken kör olmuş ve ancak beş yaşına geldiğinde geçirdiği başarılı bir ameliyat sonrasında yeniden görmeye başlamıştır. Özellikle Arabistan çöllerini ve vahşi Batı’nın yerlilerini işlediği gezi ve serüven romanlarıyla tanınan Alman yazar, gerçekçi ve ayrıntılı betimlemeleriyle tanınmaktadır.

Tam adı Karl Friedrich May olan yazar seksenden fazla eseriyle son yüz yıldır en çok okunan Alman unvanını kazanmıştır. Romanlarında ağırlıklı olarak Orta Doğu’da ve Kuzey Amerika’nın vahşi batısında yaşanan sürükleyici ve heyecanlı maceraları anlatmıştır. Eserlerinde yer alan ülkelerin kültürel ve coğrafi arka planlarını büyük bir gerçeklik ve canlılıkla tasvir etmeyi başardığı için Alman yazar ve filosof Ernst Bloch tarafından “gençlerin Shakespeare”i olarak isimlendirilmiştir. Romanları halen tartışılmaya devam edilmektedir.

Karl May Hristiyan Protestan merkezli bir dini eğitim aldı. Öğretmenlik yaptığı dönemde tam anlamıyla bir din öğretmeni ve İncil misyoneri olarak görev yaptı. 17 yaşındayken Noel için birkaç kandil çalan Karl’ın başı ilk defa bu nedenle yasalarla belaya girdi ve hırsızlık suçundan tutuklandı. 1869’da evden kaçan Karl, Amerika’ya gitmek istedi. Ancak liman kenti Bremen’de pasaportu olmadığından geri çevrildi. Bundan sonra Karl ile polisler arasında bir kovalamaca başladı. Temmuz 1869’da yakalandı. Braunsdorf’a götürülürken tıpkı roman kahramanları gibi zincirlerini kırdı ve

gardiyanları atlatarak kaçtı. Ne var ki Çek sınırında yakalandı. Bunun üzerine resmi yetkililere, zengin toprak sahibi bir adamın oğlu olduğunu, kardeşi Friedrich'le akrabalarını aramaya geldiklerini, kardeşinin yanlışlıkla kendisine ait kimlik evrakını yanında götürdüğünü iddia etti. Kısa bir süre sonra yalanı ortaya çıktı ve Mittweida Bölge Mahkemesi'nce hırsızlık, dolandırıcılık ve sahtekârlık suçlamalarıyla Waldheim Cezaevi'nde dört yıla mahkûm oldu. Birkaç yıl kaldığı bu hapishanede çok sayıda kitap okuduğu ve bir Şark Araştırma Merkezi sayılan Leipzig kütüphanesinden çokça yararlandığı söylenmektedir. Cezaevi onun hayatının dönüm noktası oldu. Karl May işlediği tüm adi suçları Waldheim'de geride bıraktı ve 1875'te Dresten'de ünlü yayıncı Münchmeyer'in yanında çalışmaya başladı. Karl May böylece tam anlamıyla yazarlığa kapı aralamış oldu. Burada dört derginin sorumlu editörlüğünü üstlenen May, ileride kitap haline getireceği Şark ve Vahşi Batı serüvenlerini yayımlamaya başladı. 1876'da Münchmeyer'in yanından ayrılarak serbest yazar olarak çalışmaya başladı. Peter Rosegger takma adını kullanarak, daha sonraları "Arap Çöllerinde" adlı kitabına dahil edeceği "Die Rose von Kahiro" (Türk. Kahire'nin Gülü) isimli hikayesini yayımladı.

Karl May'ın Şarkta yaşadığına ilişkin bir bilgi bulunmamakla birlikte, 1881'de birkaç aylığına da olsa İtalya üzerinden Mısır'ı ve Ortadoğu'yu oradan da İstanbul'u ziyaret ettiği bilinmektedir. Karl May özellikle Şark ve Vahşi Batı serüven romanlarıyla ünlendi. 30 Mart 1912'de ikinci eşi Klara ile 9. evlilik yıl dönümlerini kutlarken vefat etti. Resmi kayıtlara, ölümünün kalp krizi, akut bronşit ve astımdan kaynaklandığı yazılmış olsa da, bugün onun akciğer kanserinden öldüğü düşünülmektedir.

Karl May, dizisi de çekilen ve bir Kızılderili kabile reisinin maceralarını konu alan "Winnetou" gibi macera ve seyahat romanları ile de ünlenen dünyanın en popüler Alman yazarıdır. "Winnetou" romanı için Kızılderililerle birlikte çektiği resimlerin gerçekliği ise halen tartışma konusudur. Amerika'ya bir çok defa gitmesine rağmen, bir Kızılderili şefi tarafından kendisine hediye edildiğini söylediği balta ve mızrak gibi Kızılderili silahlarını Almanya'da bir demirciye yaptırdığı artık herkes tarafından bilinmektedir.

Günümüzde Almanya'nın Bamberg şehrinde Kuzey Amerikan yerlileriyle ilgili bazı koleksiyonların sergilendiği Karl May müzesi ile Bad Segeberg ve Elspe'de adını taşıyan iki açık hava tiyatrosu bulunmaktadır.

Karl May önceleri köy hikayeleri, mizah öyküleri ve tefrika romanları yazdı, daha sonra macera dolu seyahat romanlarının yazarı olarak öne plana çıktı. Kitapları üslup ve kişilerin psikolojik anlatımı bakımından pek iddialı değildir. Fakat, özellikle gençlerin özgürlük, macera ve “dolu bir yaşam” gibi beklentilerine hitap etmesi ve eserlerindeki olayların başta Güney Amerika, Kuzey Amerika’daki “Vahşi Batı” ve Yakın Doğu gibi egzotik yerlerde geçmesi nedeniyle yapıtlarının büyüleyici bir etkiye sahip bulunduğu söylenmektedir. Burada dikkate değer olan, Karl May’ın kitaplarında anlattığı yerlerin tümüyle hayal gücüne dayanarak betimlenmiş olmasıdır. Karl May ancak kitapları yayımlandıktan sonra bu yerlerin bir kısmına kapsamlı ve uzun süreli seyahat etme fırsatı bulmuştur. Bu özelliği ve tartışmalı kişiliği (başkalarının malına zarar verme ve sahtekarlık gibi) eserlerinin alımlamasına (inceleme ve eleştirme tarzına) da yansımıştır.

Romanları 33’ten fazla dile çevrilmiş ve bugüne kadar 200 milyondan fazla baskı yapmıştır. Ayrıca pek çok kitabı yukarıda da bahsedildiği gibi sinemaya da uyarlanmıştır. Türkçeye henüz az sayıda çevrilen ve halen piyasada bulunan eserleri ise şunlardır:

- Arap Çöllerinde, 2001. (Durch die Wüste, 1895)
- Kürt Dağlarında, 2001. (Durchs wilde Kurdistan, 1892)
- Bağdat’tan İstanbul’a, 2001. (Von Bagdad zu Stambul, 1892)
- Haydut, 2002. (Der Schut, 1892)
- Arnavutluk Yollarında, 2002. (Durch das Land der Skipetaren, 1892)
- Balkan Uçurumlarında, 2002. (In den Schluchten des Balkan, 1892)
- Sırat Köprüsü: Ölümün Eşiğinde, 2004. (Am Jenseits, 1899)
- Mekke: Peygamber Şehri, 2004. Karl May/Franz Kandolf (In Mekka, 1923)

Karl May hakkında dile getirilen bazı görüşler şöyledir:

Ernst Bloch (filozof): Benim için sadece Karl May ve Hegel vardır; bunların arasında yer alan herkes saf olmayan bir karışımdır sadece. (11.3.1978 tarihli Westfälische Rundschau adlı yerel gazeteden).

Utta Danella (yazar): Bana göre Karl May, büyük yeteneği, kıskanılabilecek hayal gücü ve inanılmaz sezgisi olan bir yazardır. Ama, tüm kitapları aynı derecede iyi sayılmaz.

Birçok romanı döneminin üslubuna fazlasıyla bağlı bulunmaktadır. Dolayısıyla onların günümüzde okunmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte gezi anlatımları, ister Amerika’da isterse Doğu’da yaşanmış olsun, kahramanlar Winnetou ve Old Shatterhand, Kara Ben Nemsî ve onların yakınlarında yer alan figürler ise halen bir numaradır. Bugüne kadar hiç kimse bu hususta kendisine ulaşamamıştır. (Erich Heinemann’a yazılan 14.11.1973 tarihli özel bir mektuptan alınmıştır).

Hermann Hesse (yazar): Karl May edebi eser yazarlarının başında bulunan en parlak temsilcilerinden biridir; ayrıca onu edebi yazar olmak suretiyle arzusunu yerine getirmiş ve bunda da başarılı olmuş biri olarak kabul etmek gerekir. On yıllardır Almanya’nın en çok okunan bu yazarının iki kitabını ilk kez geçenlerde okuyarak onu tanımak imkanını buldum. Bu konulardan anlayan insanlar, bana her zaman onun çok kötü bir yazar ve yağcı biri olduğunu söylediler. Bir dönem ona karşı bir çeşit mücadele hüküm sürdü. Artık onu tanıyorum ve kitaplarını tavsiye ediyorum. Kitapları fantastik, sürükleyici ve fevkaladedir, sağlıklı ve muhteşem yönleri bulunmaktadır. Eserleri, kullanılan hareketli tekniğe rağmen tamamen saf ve canlıdır. Acaba gençler üzerinde nasıl bir etki uyandırmıştır? May, Birinci Dünya Savaşını görebilseydi pasifist olurdu. O zaman on altı yaşındakiler belki savaşa katılmazdı (Hermann Hesse’nin derlenen eserlerinin 12. cildi, Edebiyat üzerine Yazılar II, Stuttgart 1970, s.356-).

Heinrich Mann (yazar): Gençliğinde karıştığı bazı kötü olaylar ortaya çıkana değin, Karl May’ın kamuoyunda iyi bir yazar olarak tanındığını duyardım. Diyelim ki bu cürümleri işledi, bu aleyhinde hiç bir şeyi kanıtlamaz, aksine belki de lehinde bazı hususları ispat eder. Asıl şimdi içten içe bir şair olduğuna kanaat getiriyorum. (20.11.1935 tarihli Neues Wiener Tagblatt isimli gazeteden).

Max von der Grün (yazar): Karl May’ı hiç okumamış olan gençler ne kadar da fakirdir. (11.3.1978 tarihli Westfälische Rundschau adlı yerel gazeteden).

Hans Wollschläger (çevirmen, yazar): Karl May hakkında şu söylenebilir: O sayısız milyonların mutsuzluklarını hafifletmiş ve mutluluklarını çoğaltmış bir insandı. Tüm bunların yanı sıra büyük bir yazardı da.

Refik Şami (Suriyeli yazar): Allah’a yemin olsun ki, bu Karl Ben May, Şarkın aklını ve kalbini, bugünkü muhabir, oryantalist ve benzeri budalalar guruhundan daha iyi anlamıştır. (31 nolu Der Rabe isimli dergiden iktibas edilmiştir, Zürih 1991).

Karl May’ın yazdığı kitapların 18’inin konusunun işlendiği bölgeler Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altındaki coğrafyalardır. Ancak daha önce de ifade

edildiği gibi Karl May, kitaplarını söz konusu beldeleri hiç görmeden kaleme almıştır. Karl May'ın Alman dili ve edebiyatını “ben” formunda iyi kullandığı kabul edilmektedir.

Karl May'ın Alman ulusu üzerinde çok büyük etkisi olmuş ve olmaya devam etmektedir, çünkü her sınıftan okuyucu romanlarını okumaktadır. Albert Einstein gibi bilim adamından Hitler gibi politikacı ve ideologlara kadar birçok entelektüel ve kültür düzeyi yüksek insan Karl May'ın romanlarını okuduklarını ve etkilendiklerini belirtmiştir. Hitler onu “halkın yazarı” lakabıyla yüceltmış; komünistler ise, Kızıldevrililer gibi ezilen halkların yanında yer alması nedeniyle ona “sömürge karşıtı savaşı” olarak anmıştır (Eyigün, 2003: s.116-118).

Karl May'ın adına ve yerine “In Mekka” isimli kaynak eseri yazan Franz Kandolf ise 6 Kasım 1886'da Münih'te dünyaya geldi. Georgianum Gymnasium'daki Abiturdan sonra Freising ve Münih Üniversitelerinde dini eğitim alarak 29 Haziran 1911 tarihinde Katolik papaz unvanını elde etti. Franz Kandolf 1932 yılına kadar Münih Haidhausen'deki Aziz Johann Baptist kilisesinde Kaplan (papaz yardımcısı) olarak görev yaptı. Daha sonra atandığı Am Gasteig adlı huzurevinde vefat ettiği güne kadar Katolik bir papaz olarak çalıştı. Nihayet uzun zamandır muzdarip olduğu ve ciddiye almadığı hastalığı nedeniyle 19 Haziran 1949'de Münih'deki Rechts der Isar isimli hastanede vefat etti.

Esasen Franz Kandolf, dönemin Karl-May yayınevinin sahibi Euchar Albrecht Schmid ile birlikte Karl May'ın eserlerini okura uygun bir üsluba dönüştürmek için çalışmalar yürütüyordu. Ancak yapılan bu çalışmalarla sağlanan kısmi değişiklik ve düzeltmeler birçok okur ve araştırmacı tarafından yetkisiz ve May'ın niyetine aykırı bulunarak reddedilmiştir. Kitapların yeni baskılarında ise eserleri kısmen de olsa ilk hallerine geri döndürülmüştür. Karl May'ın yapıtlarında özellikle Katolik dinine veya 1945 yılına kadar olan dönemde de ırkçı nasyonalist eğilimlere yönelik olarak gerçekleştirilen değişiklikler tartışma konusu oluşturmuştur. Bununla birlikte, Schmid ve Kandolf'un söz konusu çalışmalarla bu metinleri kolay okunabilir hale getirmeleri muhtemelen Karl May'ın eserlerinin başarısını sürekli kılan unsur olmuştur.

a. Kaynak Eser “In Mekka”

Karl May’ın 1912 yılında ölmesi nedeniyle, sonunu tamamlayamadan açık bıraktığı “Am Jenseits” (Türk. Öbür Dünyanın Eşiğinde) adlı romanının devamı niteliğinde olan ikinci cildi, okurların yoğun isteği üzerine Franz Kandolf tarafından yine Karl May’ın üslubuna uygun olarak kaleme alınarak “In Mekka” adıyla 1923 yılında yayımlanmıştır. Kandolf’un, bahse konu eserin devamını başarılı bir şekilde yazdığı ve Karl May’ın romanında açık bıraktığı tüm soruları tatmin edici bir şekilde cevaplandığı kabul edilmektedir. Franz Kandolf’un bu romanından başka basılmış bir eseri bulunmamaktadır.

Kandolf eserinin ön sözünde, Karl May’ın “Öbür Dünyanın Eşiğinde” (Alm. Am Jenseits) adlı romanını nasıl devam ettirmeyi ve bitirmeyi düşündüğünü hiç kimsenin bilmediğini, geriye bıraktığı yazılarda da konuyla ilgili tek bir satırın bulunmadığını, eşi Klara May’ın da bu hususta herhangi bir bilgi vermediğini belirtmektedir. Kandolf, Karl May’ın düşüncelerini sezgiyle tahmin ederek eserin sonunu bulmanın da kolay olmadığını, bununla birlikte Karl May’ın söz konusu romanında Münecim adlı kişi aracılığıyla bazı ipuçları verildiğini, ancak bunların da kitabın sonunu aydınlatmak yerine daha da gizemli hale getirdiğini söylemektedir. Kandolf her şeye rağmen, bu eserle okuyucuların arzusunu yerine getirmeyi ve Karl May’ın anılan romanının devamını, onun üslubuna uygun yazmak suretiyle bir boşluğu doldurmayı amaçladığını dile getirmektedir.

1890’lı yılların başlarında Osmanlı döneminde cereyan eden hayali olayları içeren eserin konusu kısaca şöyledir: Roman kahramanı Kara ben Nemsî Mekke kentine ulaştıktan sonra Gani adlı kişinin, Büyük Şerif’e ve Osmanlı valisine karşı kurduğu komployu ortaya çıkarır. Dostu ve yardımcısı Hacı Halef Ömer ve onun oğlu Kara ben Halef’in liderliğindeki Haddediyn isimli bedevi kabilesinin de yardımlarıyla bu komployu önler ve kötü adam rolündeki Mekkelî Gani’nin tutuklanmasını sağlar. Böylelikle Büyük Şerif’in teveccühünü kazanarak, Hristiyan olmasına rağmen Hac döneminde Mekke’de kalma iznini elde eder. Kör olan Münecim, Kara ben Nemsî tarafından iyileştirilir. Ayrıca Kara ben Nemsî, önceki hayatıyla ilgili sakladığı birtakım sırları da ortaya çıkararak Münecim’in mutlu sona ulaşmasını sağlar.

Tıpkı Karl May'ın romanlarında olduğu gibi Franz Kandolf'un bu eserinde de olaylar iyiler ve kötüler dünyasının çatışmasıyla gelişir ve iyilerin kazanmasıyla son bulur. Karl May'ın roman kahramanları hep Alman asıllıdır. Kandolf'un bu eserinde de iyi ve kahraman olan da bir Almandır.

Roman birinci tekil şahıs olarak ve kahraman Kara ben Nemsi'nin ağzından anlatılmaktadır. Kullanılan anlatım tekniği ile eseri anlatan ve okuyan arasındaki sınırın ortadan kalkarak, kahramanın duygu ve düşüncelerinin okuyucularla özdeşleşmesi amaçlanmıştır.

Kitle yazını diğer sanatsal eserlerden ayıran en önemli fark, sanatsal yazın yapıtlarında özgünlük ve çok boyutluluk bulunurken, trivial (kitle) edebiyatta benzerlerinden farksızlık söz konusu olmasıdır. Buradan yol çıkanlar, Karl May'ın romanlarını, dolayısıyla Kandolf'un bu eserini bir trivial edebiyat (kitle yazını) olarak kabul etmektedir. Diğer taraftan, Kandolf'un romanındaki önemli bir amacının, Alman insanının üstünlüğünü ve asilliğini gösteren güçlü bir kahraman imgesi vasıtasıyla ulusal gururu okşamak ve Alman gençlere örnek davranış modelleri sunmak (Eyigün, 2003: s.115, 116) olduğu değerlendirilmektedir.

Kandolf'un eseri dikkatlice okunduğunda gizli bir İslam, Türk (Osmanlı) ve Arap karşıtlığı düşüncesinin yer aldığı ve işlendiği görülmektedir. Almanlar asil, diğer Avrupalılar yarı asil, Müslümanlar ise çoğunlukla eşkıya ya da geri kalmış insanlar olarak sunulmaktadır. Romanın en önemli figürlerinden biri ve kahramanın dostu, yardımcısı ve hizmetçisi olan Müslüman Hacı Halef Ömer de bundan payını almakta şaşkın, aptal, idare edilmeye ve akıl verilmeye muhtaç birisi olarak tanıtılmaktadır.

b. Oryantalizm

Tarih içinde değişik anlamlar verilmiş olsa da, bugün oryantalizm (Doğu bilim; Alm. Orientalismus), Doğu dünyasının toplumlarını, kültürlerini, dillerini ve halklarını inceleyen, Doğu hakkında değer yargılar üreten Batı kökenli ve Batı merkezli araştırma faaliyetlerinin tümüne verilen ortak bir ad olarak tanımlamak mümkündür. Oryantalizm, Doğu-Batı ilişkileri ve etkileşimleri, Batı'nın Doğu'yu temsil etme ve Doğu üzerinde egemen olma gibi niyet ve eğilimlere dayanarak ortaya çıkmıştır.

Bu kavram, olumsuz bir manayla 18. ve 19. yüzyıllardaki sanayi kapitalizminin gelişme döneminin zihniyeti tarafından şekillendirilmiş Amerikalı ve Avrupalıların Doğu araştırmalarını tanımlamakta kullanılmıştır. Bu anlamda Doğuculuk Aydınlanma çağı sonrası Batı Avrupalı beyaz adamın Doğu halkları ve kültürüne yönelik ötekileştirici, menfi ve önyargı dolu yorumlarına işaret etmektedir. 19. yüzyıl, Batı dünyasının endüstri devrimini gerçekleştirdiği, sömürgeciliğini ve egemenliğini dünyanın geri kalan toplumları üzerinde yoğun olarak yaygınlaştırmaya çalıştığı bir dönemdir. Batı, bu dönemde siyasi, askeri ve ekonomik gücünü kültürel bir güce de dönüştürerek, dünya tarihini yeniden kurgulamak suretiyle, çıkarlarına uygun olarak dünya coğrafyasını yapay biçimde yeni baştan şekillendirdi. Bu kurgularını dünyanın diğer toplumlarına kabul ettirdi. Söz konusu dönemdeki belli başlı önemli sömürgecilik çabalarına Napolyon'un Mısır'ı işgal girişimi ve Büyük Britanya'nın Hindistan'daki faaliyetlerini örnek vermek ve bunların oryantalizmin doğuş dönemi olarak kabul etmek mümkündür.

Böylelikle oryantalizm 19. yüzyılda Avrupa'nın dünyayı sömürgeleştirme projesi çerçevesinde, özellikle Doğu toplumların dillerini, kültürlerini, geleneklerini, toplumsal yapılarını ve inançlarını daha sistemli biçimde inceleyen akademik bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır.

Terimi bu bakış açısından ve olumsuz manada, özellikle de “Oryantalizm” (1978) isimli kitabında kullanan en ünlü kişi Edward Said'dir. Edward Said'in belirttiği gibi, oryantalizmin en belirgin özelliği Batılı insanın tarihsel, siyasi ve kültürel koşullandırmanın ürünü olan deneyimlerini sorgulamaksızın kabul ederek Doğu'yu temsil etmeyi kendisine hak olarak görmesi, Doğu'yu ve Doğuluları küçümsemesi ve değersizleştirmesidir. Ayrıca Şark'ın doğal zenginliklerini sömürmeyi olağan görmeye ve göstermeye çalışmasıdır (Kula, 2011: s.XXXIX). Edward Said'in orijinal eserinde bulunmayan, ancak Türkçe çevirisinde yer alan “Oryantalizm sömürgeciliğin keşif kolu” ibareli alt başlığının sahibi Cemil Meriç'tir. Türk Edebiyatı dergisinin Aralık 1982 sayısında Meriç, Edward Said'in bu eseriyle Batı'nın maddi ve manevi tahakkümü altında susan, susmaya mahkum edilmiş Doğu'nun duygularına tercüman olduğunu ifade etmektedir.

Said'e göre, “Oryantalizm estetik, bilimsel, ekonomik, sosyolojik, tarihe ait filolojik metinler aracılığı ile ‘aktarılmaya’ çalışılan bir cins jeo-ekonomik görüşler

bütünüdür”. Oryantalizmi “bir seri çıkarlar toplamı” olarak gören Said bu çıkarları “bilimsel keşifler, filolojik çalışmalar, psikolojik analizler, manzara tarifleri ve sosyolojik açıklamalarla ayakta tutulmaya çalışılan müesseseler” olarak tanımlamaktadır (Said, 1982: s.31).

Edward Said eserinde, Doğu medeniyetinin tüm öğeleriyle Batılı yazarlar, edebiyatçılar ve romancılar üzerinde bıraktığı etkileri ve onların yapıtlarına olan yansımalarının Batılı insanlar üzerindeki Doğu imgesini nasıl şekillendirdiğini anlatmaktadır. Eserinde Doğu imgesinin, oryantalizmin etkisiyle Batılı yazarların kaleminde çok olumsuz bir hal alarak, kimi zaman şehvete ve erotizme, bazen mistik ve egzotik bir atmosfere, kimi zaman macera dolu bir yolculuğa, kimi zaman medenileşmeyi bekleyen ilkel bir topluma, bazen de acınacak bir zavallıya veya gizemli bir mekana dönüştüğü ifade edilmektedir.

Günümüzde ise oryantalizm faaliyetleri değişik isimler adı altında da olsa aynı hızla devam etmektedir. Ancak bu kez daha fazla uzmanlaşmış olarak bu alanda tanınan pek çok Avrupa ve Amerikan üniversitelerinden de yararlanılarak oryantalizm çalışmaları yürütülmektedir.

Burada dikkate getirilmesi gereken bir husus da şudur: “Her metin, kültürün sunduğu sürekli değişen çerçeve içerisinde algılanır. Değişik kültür, metnin genellikle değişik biçimde algılanmasına yol açar. Bu durum, “başka” ve “öz” sorununu ortaya çıkarır. “Öz” ve “yabancı” kavramları, söz konusu kültür ortamınca belirlenen “ön yaşantılar” veya “ön deneyimler” temelinde algılanır ve anlamlandırılır. Tekil bireylerin bilinçlerini biçimlendiren söz konusu “ön yaşantılar” ve “ön deneyimler”dir (Kula, 2011: s.XXXIX).

Edward Said ünlü kitabında, başta Fransa, İngiltere ve ABD’nin filolojik oryantalist yaklaşım ve etkinliklerini ciddi olarak eleştirirken, Alman edebiyatında yer alan oryantalizme herhangi bir tenkit yöneltmediği görülmektedir. Bununla birlikte, özellikle 19. yüzyılın sonundan Birinci Dünya Savaşının bitimine kadar olan dönemde Almanca konuşan ülkelerde geliştirilen modern bir sömürgecilik oryantalizminin mevcut olduğu, ancak 1920’li yıllardan itibaren körelerek sadece dilbilim ağırlıklı olarak varlığını sürdürebildiği bilinmektedir.

Öztürk, Alman oryantalizmini 19. yüzyıl Alman halk kültüründeki Türk motifleri bağlamında incelediği eserinde, Almanların anılan asırdaki halk kültüründe, gerek atasözlerinde gerekse gündelik hayatta kullandıkları deyimlerde Türkler hakkında göze çarpan bir imaj ürettiklerine dikkat çekmektedir. Eserinde, bir halkın kimliğinin şekillendirilmesinin önemli aşamalarından olarak değerlendirdiği yabancı imajın oluşturulmasının öz imajın meydana getirilmesinin bir parçası olduğunu, bunun sosyal sınıflar, etnik gruplar, ırklar, cinsler gibi birçok düzeyde ele alınabildiğini dile getirmektedir. Öztürk'e göre, 'yabancı'nın algılanması' genellikle yüzeysel olmakla birlikte karşılaştırmalı olarak yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, bu süreçte yabancı'nın daha çok farklı ve olumsuz olan özellikleri, abartılarak ve genellenerek göz önüne getirilirken, kendi milletinin iyi ve güzel yönleri ön plana çıkarılmaktadır.

Bu şekilde öz kimliği yüceltilen bir millete, zamanla iyi-kötü, siyah-beyaz gibi kalıpsal ve sınırlı düşünme alışkanlığı kazandırılmaktadır. Bu anlamda, özellikle 19. yüzyılda olumsuz Türk (Osmanlı) motifi kötü örnek olarak sunularak, bir tür yapıcı rol üstlenmiştir. Bu işlevsellik sadece edebiyatta değil, popüler sanatta, deyimde, öyküde ve resimde de bulunmaktadır. Türk motifi Alman halkının ret, dışlama veya olumsuzlama duygularını uyarmak ve pekiştirmek için kullanılmıştır. Türk ya da Osmanlı karşıt tip olarak ilan edilmiştir. Yalan söylenmemesi mı gerekiyor, Almanca yalancı bir Türk figürü gösterildi, merhametli mi olması isteniyor, Almanca merhametsiz bir Türk gösterildi, inancının sağlam mı olması öngörülüyor, Almanlara Müslüman bir Türkün insanlık dışı davranışları anlatıldı. Bu ve buna benzer karşıt tiplendirme yöntemleriyle Alman halkı eğitilmeye ve yönlendirilmeye çalışıldı (Öztürk, 2000: s. 97-102).

19. yüzyılın ikinci yarısındaki Almanya'da yaşanan sosyal, kültürel ve siyasal gelişmelerin bir sonucu olarak okurlarda "üstün Alman" beklentisini ortaya çıkardı. 1871 yılında Bismarck siyasal birliği tesis ederek Almanya İmparatorluğunu kurdu. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem Almanların sömürge politikalarının etkili olduğu zaman dilimidir. Almanya İmparatorluğu bu dönemde Güney Afrika sahillerini, Togo, Kamerun, Namibya, Doğu Afrika bölgelerini ve bazı Afrika ülkelerini kapsayan geniş bir sömürge alanı oluşturdu. Siyasi birliklerini kuran Almanların özgüvenleri bu gelişmelerle daha da arttı. Aynı dönemde ortaya çıkan Karl May'ın Alman kahramanları ile Kandolf'un roman kahramanının, Almanya'nın sömürgelerine seyahat etmedikleri, diğer az gelişmiş

ülkelere giderek, sanki durumdan vazife çıkararak yeni sömürgeler kazanmaya çalıştıkları izlenimi vermektedir (Eyigün, 2003: s.119). Bu arada Almanya'nın Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğunun müttefi olduğu da unutulmamalıdır.

Bu açıklamalardan ortaya çıkan önemli bir hususun, abartılı ulusal tek yanlılık duygusunun iletişimi ve karşılıklı öğrenme isteğini azalttığı gerçeğidir. Ayrıca “ideolojik bir tutumla ulusal özellikleri olumlu gelişmelerin itici gücü olarak görme eğilimi, hem öz kültüre, hem de öbür kültürlerle olumsuz” yönde etkilemesine neden olabilmektedir. Bu bağlamda, eleştirel ve öz eleştirel bir yaklaşımın saygı ve kabulü yaygınlaştırabileceğini (Kula, 2011: s.XLI) ifade temek uygun olacaktır.

Ayrıca burada, Mekke ve Medine'nin de içinde yer aldığı Hicaz bölgesinin Osmanlı dönemine ait çok kısa bir tarihini sunmak yerinde olacaktır. Bu bölgeyi Osmanlılar Memluktardan 1517 yılında devralarak merkezi Mekke şehri olan üç sancaklı bir eyalet haline getirdiler. Eyaletin yönetimi, görünüşte Mekke Şeriflerinin elindeydi. Ancak 19. yüzyıl başlarındaki dinsel ayaklanmalarla bu durum değişti. Mekke ve Medine, bir çeşit aşırı Selefiligi savunan Vahhabiler'in saldırısına uğradı. Bunun üzerine Osmanlılar 1845'ten sonra Hicaz'ı doğrudan yönetmeye başladılar. Birinci Dünya Savaşı sırasında 1916 yılında Mekke Emiri Şerif Hüseyin Osmanlı yönetimine karşı baş kaldırdı. 1918 Mondros Mütarekesi uyarınca Osmanlı ordusu teslim olmak durumdaydı. Buna rağmen Osmanlıların Hicaz Kuvvetleri bu şarta uymadı. Ancak büyük bir özveri ve zorlu bir direniş gösterdikten sonra, 1919 yılında teslim olmak mecburiyetinde kaldılar. Böylece Hicaz bölgesi Osmanlı İmparatorluğundan tamamen ayrılmış oldu. Şerif Hüseyin ve daha sonra da oğlu, Vahhabilerin ayaklanmasının ardından tahttan çekildi ve yerlerine 1926 yılında Vahhabi olan Abdülaziz bin Suud Kral unvanını alarak ilk Suudi devletini kurdu. 1932 yılında ise Hicaz, Necd ve diğer denetimleri altındaki bölgeleri birleştirerek Suudi Arabistan Krallığını meydana getirdi.

Yukarıdaki bilgi ve açıklamaların ışığında Kandolf'un eserine bakıldığında, “In Mekka” adlı yapıtının dönemin Alman oryantalist görüşle tamamen örtüşen bir yaklaşımla kaleme alındığı, bu çerçevede Osmanlı, Türk ve Müslümanların aşağılanarak imgelerinin yanlış ve çarpık yansıtıldığı, ayrıca eserde asil ve üstün olarak sunulan Almanların bu ülkeleri sömürmelerinin doğal hakları olduğu fikrini yaygınlaştırmak için işlendiği açıkça görülmektedir.

3. KAYNAK ESERİN ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİNE YÖNTEMSSEL YAKLAŞIM

Kaynak eser Franz Kandolf tarafından Karl May'ın üslubuna uygun olarak kaleme alınarak “In Mekka” adıyla ilk kez 1923 yılında basıldı. Roman, Osmanlı İmparatorluğunun idaresi altındaki Hicaz bölgesinde bulunan Mekke şehri ve çevresinde cereyan eden hayali olayları konu edinmektedir. Söz konusu yapıt “Peygamber Şehri Mekke” adıyla Çiğdem Canan Dikmen tarafından Türkçeye kazandırılmış ve 2004 yılında Yurt Kitap-Yayın isimli yayınevi eliyle birinci baskısı yapılmıştır (May ve Kandolf, 1923/2004: s.1). Piyasada satışta bulunan Dikmen’e ait çeviriye, söz konusu Almanca eserin 1952 yılı baskısının kaynak teşkil ettiği düşünülmektedir. Ancak araştırmamız için özgün metnin, Karl-May-Verlag adlı yayınevi tarafından yapılan 367 bininci baskısı esas alınmıştır. Kaynak dil ve hedef dil metinleri arasındaki eş değerlilik ve dil dışı etmenler göz önünde bulundurularak bir çeviri eleştirisi yapılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada tek bir yöntemle sınırlı kalınmamıştır. Başta Koller’in gerçek çeviri eleştirisi yaklaşımı yönlendirici olmak üzere, önceki bölümlerde dile getirilen çeşitli çeviri ve eleştiri kuramlarından, ayrıca nesnel ve öznel birikimlerden de yararlanılarak bir çalışma ortaya konulmuştur.

Bu çerçevede, başta genel olarak çeviri, yazın çevirisi ve çeşitli sorunlarından bahsettikten sonra, kaynak metnin Alman yazarı, romanı ve çağı hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca yazar ve eserin oryantalizm ile ilgili bağlantısı gözler önüne serilmeye ve olayların geçtiği beldelerin kısa tarihi anlatılmıştır. Bir sonraki bölümde ise, daha önce dile getirilen Koller’in çeviri eleştirisi yöntemi kapsamında kaynak ile hedef dil metinleri ele alınmaktadır. Ardından analiz edilen çeviri metninin değerlendirilmesi yapılmaktadır (Aktaş, 1996: s.196-202). Son olarak da, kaynak ve erek metinlerden, yabancı dil öğretimine özgün katkı sağlayacağı düşünülen bazı kesitler seçilerek, çeviri derslerinde kullanılabilecek materyaller olarak önerilmektedir.

a. Kaynak ve Hedef Dil Metinlerinin Çeviri Açısından Karşılaştırılarak Çözülmesi

Almancadan Türkçeye aktarılan söz konusu yapıtın çeviri eleştirisine geçmeden önce, kaynak ve hedef dildeki metinler hakkında genel olarak bilgi vermek uygun olacaktır.

Kaynak eser orijinal haliyle “In Mekka” başlığı ve “Fortführung von Karl Mays Reiseerzählung am Jenseits” (Türk. Karl May’ın Sırat Köprüsü isimli gezi romanının devamı) ifadesinin sağ iç kapakta yer aldığı bir alt başlığıyla yayımlanmıştır. Her ne kadar özgün eserin iç kapağının sol tarafında “Karl May’s Gesammelte Werke” (Türk. Karl May’ın derlenen eserleri) yazsa da, Türkçe yapıtın dış veya iç kapaklarında yer alan başlıklarda ise sadece Karl May’ın adı geçmektedir. Böylece okuyucuya ilk bakışta bu yapıtın Karl May tarafından yazıldığı izlenimi verilmektedir.

Franz Kandolf tarafından yazılan kaynak eserin 1923 tarihli ilk baskısı ciltli ve 324 sayfadan oluşmaktaydı. Daha sonraları, 1988 yılındaki 325 bininci baskısına dönemin yayımcısı Roland Schmid tarafından ilave edilen ekler ve son söz ile birlikte kitap 432 sayfaya ulaşmıştır. Romanın kendisi ise 356 sayfadan ibaret bulunmaktadır. 2008 yılında kitabın boyutları bugünkü hale getirilmiş ve eser yeni Alman yazım kurallarına göre gözden geçirilmiştir. Bununla birlikte, 1988 yılından bu yana sayfa adedinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Günümüzde özgün romanın her sayfası azami 34 satırdan meydana gelmektedir. Öte yandan, bugün elimizde bulunan kitabın 11,5 x 17,5 cm ebatlarındaki baskısı ile, kitabın 1923 yılındaki ilk orijinal baskısının ebatlarının aynı olduğu öğrenilmiştir.

Çeviri metni kaynak eserin aksine ciltsiz ve 279 sayfadan oluşmaktadır. 1988 yılında kaynak metne yapılan eklentiler amaç dil yapıtında yer almamaktadır. Çevirmen eserinin karton ön kapağından sonraki ilk sayfasında kitap üzerine ve Karl May hakkında çok kısa bir bilgi vermiştir. Çeviri yapıtının ebatları 13,5 x 19,5 cm ve sayfaları ise en fazla 35 satırdan oluşmaktadır. Her iki eserde de kullanılan puntoların büyüklükleri ise eşit boyuttadır. Kaynak metin için birinci hamur kitap kağıdı kullanılırken, erek metin için daha düşük kalitede bir kitap kağıdından yararlanılmıştır.

Orijinal kitabın ilk baskısının ön kapağında yer alan 9,3 cm x 13,3 cm ebatlarında ve bir çerçeve içindeki resimde Kâbe, etrafında Osmanlı revakları ve ön planda bir minare göze çarpmaktadır. Arka planda da bazı tepeler görünmektedir. Ufukta ise gökyüzü çöl rengine bürünmüştür. Romanın günümüzdeki Almanca baskısında ise, ön kapağında aynı ölçülerde ancak bu kez farklı bir resim bulunmaktadır. Ön planda iki eliyle eski bir tüfeği tutan ve muhtemelen yüksek bir tepede ayakta duran bir bedevi resmedilmiştir. Arka planda ise iki minarenin görülebildiği bir Arap şehrinin kesiti yer almaktadır. Bu şehrin Mekke olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Buradaki gökyüzü ise kısmen beyaz bulutla kaplanmış ve açık mavidir. Her iki baskıda da, yani orijinal kitabın ilk ve günümüz baskılarında bulunan “İN MEKKA” başlığı söz konusu resimlerin hemen altında yer almaktadır.

Hedef dil yapıtındaki resim ise tümüyle ön kapağı kaplamaktadır. Ön kapağın solunda kısmen görülen bir minarenin şerefesinde ayakta duran, muhtemelen bir müezzin bulunmaktadır. İki eliyle şerefenin ahşap korkuluklarını tutmaktadır. Aşağısında ise, eski Kahire’yi andıran, birer minaresi bulunan üç caminin görüldüğü bir şehir kesiti resmedilmiştir. Gökyüzü ve şehir sanki bir kum fırtınasına maruz kalmış gibi çöl rengine bürünmüş görünümündedir. Kitabın “PEYGAMBER ŞEHİRİ MEKKE KARL MAY” başlığı ön kapağın sağ üstünde yer almaktadır.

Kaynak kitap sırtının ortasının biraz üstünde altın renk yaldızlı varak şeklindeki bir grafikte yazarların “MAY-KANDOLF” isimleri ve onun altında “In Mekka” başlığı bulunmaktadır. Sırtın en altında ise “50” yazmaktadır; bununla kitabın Karl-May yayınevinin 50. eseri olduğu anlatılmak istenmektedir.

Çeviri metinde ise, kitap sırtının en üstünde ön kapaktaki müezzinin belden yukarısı görünen küçük bir resmi yerleştirilmiş, resmin altında da yatay olarak yazar “KARL MAY”, ve yayınevinin isminden sonra yine yatay şekilde “MEKKE” ismi yer almaktadır.

Kaynak kitabın ön ve arka iç kapak sayfalarında dönemin Arap yarımadasının ve Mekke şehrinin haritaları bulunmaktadır. Çeviri eserinde ise bunlar yer almamaktadır. Kaynak romanın içinde herhangi bir resim bulunmamasına rağmen, çeviri metnin

“Önsöz ve Giriş” dışındaki her bölümün başında, yaklaşık 4 cm büyüklüğünde, birisinin elinde şahin olan iki atlı bedevi resmedilmiştir.

Kaynak ile hedef dil metinlerinde yer alan bölüm sayıları eşittir. Her ikisi de “Önsöz ve Giriş” kısımları hariç on iki bölümden oluşmaktadır.

Kaynak kitabın arka kapak yüzünde, hedef dil metninin aksine hiçbir şey bulunmamaktadır. Çevri kitabının arka yüzünün üst bölümünde ise, yine Kahire’ye benzeyen birçok camiinin bulunduğu bir resim yer almaktadır. Resimde ayrıca, ayakta dua eden ve namaza duran dönemin kıyafetleri içindeki Müslümanlar görülmektedir. Bu resmin hemen altında “KARL MAY” ve “MEKKE” isimleri yer almaktadır. Onun da altında romandan kısa bir bölüm alıntılanmıştır.

Araştırmamızda, önceki bölümlerde de belirtildiği gibi 1988 yılından beri değişmeyen kaynak eserin 367 bininci baskısı kullanılmıştır. Franz Kandolf romanına yaklaşık 2,5 sayfalık bir ön söz ile başlamaktadır. Ön sözünde yukarıda da değinildiği üzere, eserin yazılış amacını ve sürecini kısaca anlatmaktadır. Yine yaklaşık 2,5 sayfalık giriş bölümünde yazar, Karl May’ın “Am Jenseits” (Türk. Sırat Köprüsü) adlı eseri hakkında özet bilgi vermektedir.

Yukarıda orijinal ve çeviri metinlerine ilişkin bu bilgiler verildikten sonra, önceki bölümde ana hatlarıyla yöntemi belirtilen çeviri eleştirisine geçilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda, çeviri eleştirisinin ilk aşamasında kaynak eserin, roman kahramanından başlayarak çeşitli yönlerden çözümlemesi yapılacaktır.

Karl May ile roman kahramanları arasında yakın ve iki yönlü bir ilişki bulunduğu bilinmektedir. Karl May roman kahramanlarını meydana getirirken kendi hayatından bazı hususları onlara aktarmıştır. Kendisi de bu hayali kahramanlardan fazlasıyla etkilenmiştir. Karşılıklı tesir etmek söz konusudur. Franz Kandolf da eserindeki kahramana kendisinin Hristiyan misyoner kimliğinin bazı yönlerini uyarladığı açıkça anlaşılmaktadır.

“Effendi, (...) Ohne dich hätte ich doch zu Grunde gehen müssen” (Kandolf, s.49). “Dir, Effendi, danke ich diese späte

Erkenntnis, wie noch so vieles andere verdanke” (Kandolf, s.52).

Kaynak metinden seçilen bu tümcelerde kendisine hitap edilen şahıs Alman asıllı roman kahramanıdır. Alman olmayan diğer kişiler tarafından kendisinin bu ve benzeri şekillerle övülmesi, kahramanın vazgeçilmezliği ve her konuya vukufiyeti eserin birçok yerinde dile getirilmek suretiyle, diğer insanların kendisine sonsuz müteşekkire oldukları gösterilmek istenmektedir.

“Sihdi, wenn ich über die Ereignisse der letzten Wochen nachdenke, so erscheinen sie mir fast wie ein Traum. (...) Soll ich mich mehr wundern über die beispiellose Klugheit, Umsicht und Tapferkeit, die wir bei allem an den Tag legten und denen wir es verdanken haben, dass wir alle Fährlichkeiten glücklich überstanden (...) (Kandolf, s.324).

Bu alıntıda, Hristiyan bir Alman olan roman kahramanına seslenen müslüman yardımcısının, karşılaştıkları tüm tehlikeleri başarıyla atlattıklarının nedeninin akıllı, ölçülü ve cesur davranmış olmalarından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Aslında tehlikelerin üstesinden gelmelerinin her zaman Alman kahramanın öncü rolüyle gerçekleştiği dikkate getirilmek istenmektedir. Oysa, onun yanında yer alan diğer figürler onu sadece izleyen ve talimatlarını yerine getirenlerden kişilerden oluşmaktadır. Başarıya ancak onun liderliğinde ulaşılmaktadırlar. Zaten okur da, başarının asıl sahibinin roman kahramanı olduğunu bu anlatılanlardan ve eserin bağlamından da açıkça anlamaktadır. Ayrıca yazar bu hususun özellikle bilinmesini de arzu ettiği görülmektedir.

“Ich wusste sofort, was uns drohte, denn ich kannte die Anzeichen der verschiedenen Wüstenwinde ganz genau”. (...) “Effendi, du hast Recht (...). “Ich irre mich nicht (...)” (Kandolf, s.334, 335).

Bu örnekte de, roman kahramanının ülkeyi ve mahalli çevre koşullarını yerli halktan ve herkesten daha iyi bildiğini, Arap bir bedevi olan en yakın yardımcısının

anlatımıyla okuyucuya aktarılacak suretiyle teyit ettirilmektedir. Ayrıca, romanda ender de olsa Alman kahramanının kendi anlatımıyla yanılmadığını ve hata yapmadığını bizzat dile getirdiği görülmektedir. Asıl olan diğer roman figürlerinin, ister iyi ve dost olsunlar, isterse de kötü ve düşman olsunlar kahramanı övmesidir. Böylelikle yazarın hedef okur kitle üzerinde çok daha inandırıcı ve kalıcı bir etki meydana getirmeyi amaçladığı düşünülmektedir.

“Effendi, lass mich nicht viele Worte machen! Zwischen Freunden sind diese nicht notwendig. Und lass es dir genug sein, wenn ich dir sage: (...) Ja, Ich liebe dich, obgleich du eines anderen Glaubens bist” (Kandolf, s.326).

Buradaki cümlelerden de, müslümanların en kutsal mekanı olan Kâbe’nin bulunduğu Mekke şehrinin yöneticisi olan Şerif’in Alman kahramana veda ederken sarf ettiği yukarıdaki sözlerle, ona karşı duyduğu derin hayranlığı, sıcak dostluk ve sevgi duygularını kendi dilinden ifade etmek suretiyle Hıristiyan Almanın üstünlüğünün kabulü gösterilmiş olmaktadır. Ancak aynı duyguları Almanın Şerif’e karşı hissetmediği anlaşılmaktadır.

“Ich musste über diese kindliche Auffassung Halefs herzlich lachen.” (...) “Muss ich dir das wirklich erst erklären?” (Kandolf, s.329).

Özgün metnin kahramanı Kara ben Nemsî’nin, en yakın yol arkadaşı, serüvenleri birlikte yaşadıkları müslüman hizmetçi ve yardımcısı Hacı Halef Ömer’e bu şekilde seslenerek, eserin diğer bazı yerlerinde de benzer biçimde olduğu gibi onu küçümsemekte ve aşağılamaktadır. Ona, akıllı ermez küçük çocuk muamelesi yapmaktadır.

Die Haddedihi hatten durch den langjähigen Verkehr mit mir, dem Christen, unbewusst so viel Christliches in sich aufgenommen und ihre ganze Anschauungsweise war dadurch so sehr beeinflusst worden (...) (Kandolf, s. 329, 330). “Und deswegen bin ich überzeugt, dass meine Bemühungen nicht vergebens waren und dass

das Samenkorn, das ich in so manches dürtende Herz legen durfte,
nicht auf unfruchtbaren Ackerboden fiel” (Kandolf, s. 331).

Romanın sonlarına doğru Alman kahraman Kara ben Nemsî düşüncelerini okuyucuyla paylaşırken, uzun süre iç içe olduğu Haddediyn adlı bedevi kabilesinin, kendisinin Hristiyan yönlerinden çok etkilendiğini, öyle ki, dünya görüşlerinin değiştiğini belirtmektedir. Burada yer verilmeyen metinlerin devamında da, bu etkilenmelerinin sonucunda diğer Arap kabileleri gibi artık haydutluk yapmaktan vazgeçtiklerini ve yol kesmediklerini anlatmaktadır. Bir tarafta müslüman bedevilerin kendisinden istem dışı etkilendiklerinden bahsederken, diğer tarafta gerçek niyetini ve amacını ortaya koyarak bu yöndeki çabalarının boşa gitmediğini ve kalplere ektiği tohumların yeşereceğini inandığı dile getirilmektedir.

Kandolf’un “In Mekka” adlı bu eserini, başta döneminin Alman gençleri için yazılmış tarihi ve macera dolu bir roman olarak vasıflandırmak mümkündür. Karl May’ın “Sırat Köprüsü” adlı eserinin devamı niteliğindeki bu yapıt, yazarın hareketli, heyecanlı ve kısmen mizah yönü de bulunan bir anlatım biçimini tercih ederek sergilediği görülmektedir. Kandolf romanını kaleme alırken, dönemin popüler bilimsel kaynaklarından da yararlanmıştı. Böylelikle eserine özgün bir yapıt havası vermeye çalışmıştır. Romanda cereyan eden olayların örgüsünü ve stratejilerini değiştirmek suretiyle geliştirilen bir anlatım tekniği metnin tekdüze olmasını engelleyerek eseri okumaya daha cazip hale getirdiğini söylemek mümkündür. Genel manada macera dolu bir suçlu takibinin yapıldığı kitabında Kandolf, birinci tekil şahıs anlatım biçimiyle sunduğu Kara ben Nemsî, romanın Alman asıllı tek kahramanıdır. Eserin ikinci önemli şahsiyeti ise, kahramanın bedevi hizmetçisi, yardımcısı ve dostu olan Hacı Halef Ömer’dir. Birlikte yaşadıkları serüvenlerde Alman kahramanın yanında onu sanki sadece övmek ve desteklemek amacıyla bir figüran olarak yer aldığı görülmektedir.

Hadiselerin yaşandığı çağ, Osmanlı İmparatorluğunun artık dağılmaya başladığı ve otoritesini Arap yarımadasında yeteri kadar sağlayamadığı dönemi kapsamaktadır. Eserdeki kurgu uyarınca, Hicaz bölgesindeki suçluları yakalayıp mahkemeye çıkarma görevini Alman kahraman, adı geçen yardımcısı ve ona bağlı bedevi kabileler üstlenmektedir. Romanı kendi dilinden anlatan kahraman düşüncelerini bir çeşit Hristiyanlık hümanizmine dayandırdığı anlaşılmaktadır. Bu düşünceleri, eserde

saldırgan ve fanatik olarak betimlenen İslam dinine göre çok daha üstün bir dünya görüşü şeklinde okura sunulmaktadır. Batılı bir misyoner gibi hareket eden kahraman, hümanist ve iyilik sever bir insan olarak tanıtılmaktadır. O kadar ki, yakaladığı suçlu veya kötü adamları, eserde “Gani” (Türk. zengin) isimli kötü Müslüman Arabı bizzat kendisi cezalandırmak yoluna gitmemektedir. Romanda ele geçirilen kötü adam sonunda bir biçimde ilahi adaletin eline bırakılmaktadır. İlahi adalet ise onu çölde, hem de çaldığı paralarla ölmesini sağlamak suretiyle intikamını almış ve onu cezalandırma yoluna gitmiştir.

Karl May gibi Franz Kandolf’un da, dönemin ünlü Alman felsefecisi Nietzsche’nin (1844-1900) ortaya koyduğu “üstün insan” düşüncesinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu görüşü aynen yapıtlarına yansıtmamışlar, bu konuda yeni ve özgün bir yorum getirmişlerdir. Kandolf eserinin Alman kahramanını “üstün insan” ile “asil insan” arasında bir yerde konumlandığını ve onu bazı dini yönleriyle de donattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynak metin genel olarak irdelendiğinde başlıca işlevsel özelliğinin, Alman gençlerinin özdeşleşeceği model şahsiyetler oluşturmak suretiyle, örnek davranış biçimleri ortaya koymak ve yabancıların Almanlarla karşılaştırarak, okuyucuların zihinlerinde çağının örnek Alman imajını pekiştirmek olduğunu söylemek mümkündür. Bu güçlü mesajın yanı sıra eserde, oryantalist bir yaklaşımla geri kalmış toplumların Almanlara her bakımdan muhtaç olduklarını ve Almanların da onların bu gereksinimlerini karşılayabilecek kudrette olduklarını anlatılmak istenmektedir. Ayrıca eserde, özellikle Mekke şehri ve çevresi, burada yaşayan Arap ve bedevi kabileler, yönetici Osmanlılar, Hicaz’a seyahat eden İranlılar ve diğer Müslümanlar, özellikle Endonezya bölgesinden, Java’dan gelenler hakkında bilgiler verilmektedir. Endonezyalıların gelecekte İslam dünyasında oynayabilecekleri roller hakkında 20. yüzyılın başında yapılan oryantalist yorumlar eserde bilhassa dikkat çekici bulunmaktadır. Diğer taraftan, dönemin İranlıları bağlamında, Şii ve Sünni Müslümanların birbirlerine karşı düşmanca ve saldırgan duygu ve davranışlar gösterdiklerine ilişkin oryantalist bir imaj oluşturma çabası güçlü bir şekilde beslenmeye çalışıldığı görülmektedir.

May gibi Kandolf'un fantezisinde de oluşan olaylar yıllarca gençlik tarafından gerçek yaşanmış maceralar olarak algılanmış, betimlenen yer ve figürler de hakikat olarak kabul edilerek okunmuştur. Franz Kandolf'un eserini yazdığı zaman dilimi coğrafi keşiflerin gerçekleştiği dönemdi ve Şark Batılılar için egzotik, esrarengiz ve masalımsı bir bölgeydi. Almanya'da yetişen birçok genç nesil İslam, Doğu, Osmanlı ve Türkler hakkındaki ilk kalıcı izlenim ve bilgilerini Karl May ve Franz Kandolf'un eserlerinden edinmiştir. Kandolf eserinde Hristiyan misyonerliğin yanı sıra din değiştirme konusunu da işlemiştir. Yazarın romanında anlattığı dünya görüşüne göre Hristiyanlık, tüm büyük dinleri birbiriyle barıştıran bir sevgi mesajıdır. Bununla birlikte, yapıtındaki roman kahramanının Alman etnik kültürel karakteri, onun Hristiyan özelliğiyle beraber anlatılmaktadır.

Kandolf'un eseri Orta Doğu bölgesinde yaşanan olayları konu edinmesi nedeniyle, çok sayıda Arapça ve Farsça, birkaç tane de Türkçe sözcük Alman dilindeki telaffuza uygun yazılış şekliyle romanda yer almaktadır. Bunun bir başka önemli nedeninin de tasarlanan Şark tasavvurunu bu yolla okurların zihninde daha kolay canlandırmak suretiyle, anlatılanların hakikat olduğu imgesini uyandırmak olduğu düşünülmektedir. Kaynak metinde geçen bu kavramlardan bazı örnekler şunlardır:

“Münedschi” (s.14). Arapça kökenli bir sözcüktür. Türkçede müneccim (TDK: yıldız falcısı) olarak kullanılmaktadır.

“Dûlâb” (s.37). Arapça bir sözcüktür. Dolap anlamındadır.

“Adschami el Meskîn” (s.38). Arapçadır. Yoksul Farslı demektir.

“Kahwedschi” (s.50). Kahve sözcüğü Arapça kökenli olup Türkçede kullanılmaktadır. Kahveci kelimesi ise kahve kelimesinden türetilerek Türkçeleştirilmiş ve kahve işiyle uğraşan kişi anlamını almıştır. Burada telaffuzuna uygun olarak Alman dilinde yazılmıştır.

“Firâdh und Wâdschib” (s.63). Dini terimler olan farz ve vacip kelimelerinin karşılığıdır.

“Tachtirewan” (s.65). Farsçadan gelmektedir. Türkçede de tahtirevan olarak kullanılmaktadır.

“Effendi” (s.14) ve “Sihdi” (s.68). İlki aslen Yunancadan Türkçeye geçmiştir, diğeri Arapçadır. Türkçede Efendi ve Seyid’in anlamları, sözü geçen kimse veya bir topluluğun ileri geleni demektir.

“El Akhiret” (s.80). Arapçadır; Türkçe’de karşılığı ahirettir ve öteki dünya kastedilmektedir. Çevirmen ‘ahiret’ kelimesini eserinde ‘ahret’ şeklinde yanlış bir imla ile kullanmaktadır.

“Kunafa” (s.92). Türkçede künefedir, yani sıcak yenilen bir çeşit peynirli tel kadayıftır.

“Qal’at Dschijâd” (s.94). 1781 yılında Mekke’de inşa edilen Ajyad isimli Osmanlı kalesidir.

“Karawane” (s.123). Farsça kökenli bir sözcüktür. Türkçede de kervan anlamındadır.

“Bi Khatir-i Khuda” (s.164). Farsçadır ve ‘Allah için’ demektir.

Öte yandan, söz konusu kaynak yazın yapısı yaklaşık yüzyıl öncesi dönemin Alman dilinde yazılmış olmasına ve bazı dilsel güçlükler göstermesine rağmen, bugün bile başta gençler olmak üzere Almanca bilen herkes tarafından anlaşılabilir. Yukarıda bahsedilen yabancı kelimelerin haricinde, romanda yer alan, ancak günümüz Almancasında pek kullanılmayan, bu nedenle de anlaşılmasında güçlük çekilen sözcük sayısı çok azdır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Fährlichkeit* (s.324) (Türk. Tehlike); *Schwall* (s.90) (Türk. sel, akın); *Geviert* (s.105) (Türk. dörtgen, kare); *Schleicher* (s.259) (Türk. sır küpü); *Spalier* (s.190) (Türk. kafes).

Kaynak eserde birçok Almanca deyimini yanı sıra, özellikle Orta Doğu’nun yerel diline özgü konuşma şekli, yemin, atasözü ve mecazlar kullanılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, romanda bir Şark atmosferi oluşturabilmek amacıyla, Kur’an-ı Kerim’den de ayet ve surelerin Almanca meali verilerek iktibas edilmiştir. Kaynak metnin biçim ve biçimini bu şekilde ortaya koyduktan sonra, aşağıda orijinal metinden seçilen kesitlerle erek metnin karşılaştırılmasının yapılması öngörülmektedir.

Gegen Abend verlor die Wüste ihr *bisheriges* Aussehen. Ihre ebene Fläche ging in *leichte Wellen* über, die die *trostlose*, das Auge ermüdende *Einförmigkeit* angenehm *unterbrachen*. In einer von zwei solchen Wellen gebildeten *Bodensenkungen* machten wir Halt und die Vorbereitungen zum *Lagern* wurden getroffen. *Da man bereits morgen gegen Mittag das Duar der Beni Lam erreichen*

wollte, brauchte mit dem Wasser nicht gespart zu werden. (Kandolf, s.12,13)

Akşama doğru çöl o zamana kadarki görünüşünü yitirdi. Çölün düz yüzeyi *can sıkıcı*, göz yorucu monotonluğunu hoş bir biçimde *kıran hafif dalgalara* dönüştü. Böylesi iki dalganın arasında oluşan *düzlükte* mola verdik ve *istirahat* hazırlıklarına başladık. *Halihazırda* ertesi gün, öğleye doğru *Beni Lamların Duvar'ına* ulaşmak *istediğimizden*, sudan tasarruf *etmemize* gerek yoktu. (Dikmen, s.13,14)

Bu paragrafın ilk cümlesindeki “*bisheriges*” kelimesi her ne kadar “o zamana kadarki” şeklinde bir anlama sahipse de, burada çölün çok eskiden beri var olan görünüşünü yitirmesi değil, gün boyunca mevcut olan görüntüsünün akşama doğru değişmesini ifade etmek için kullanılmıştır. Bir sonraki cümlelerin bağlamından da bu açıkça anlaşılabilir. Bu nedenle, söz konusu kelimeyi “önceki” sözcüğü ile karşılamak daha uygun olacaktır.

İkinci tümcedeki “*leichte Wellen*” sözü “*hafif dalgalara*” olarak çevrilmiştir. Burada “leicht” sıfatını “hafif” olarak anlamamak gerekmektedir, çünkü çölün kum dalgaları hafif değil “küçük” olur. “*Trostlos*” kelimesi ise, burada çölün tekdüzeliğini, monotonluğunu betimlemek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, “*can sıkıcı*” ifadesi uygun bir aktarım olmamıştır. Doğrusu “ıssız” veya benzeri bir kelime olmalıydı. “*Unterbrechen*” fiili “*kıran*” olarak çevrilmiştir. “*Brechen*” fiili genellikle “kırmak” anlamına gelmektedir; “*unterbrechen*” ise daha çok “ara vermek” olarak kullanılmaktadır. Çeviride, çölün monotonluğunu “*kıran*” sözcüğü ile ifade etmek, bir anlam bozulmasına neden olmuştur. Burada uygun çeviri çölün monotonluğunu “bozan” olmalıydı. Bu durumda iki tümceyi eş değerliliğe yakın olarak şu şekilde çevirmek mümkündür: “Akşama doğru çöl önceki görüntüsünü yitirdi. Çölün düz yüzeyi, ıssız ve gözü yoran monotonluğunu hoş bir biçimde bozan küçük dalgalara dönüştü.”

Bir sonraki birleşik cümlede yer alan “*Bodensenkungen*” çoğul isminin karşılığı tekil isim olan “*düzlük*” ile karşılanmıştır. Çöldeki iki kum dalgası arasında oluşan çukurlara “*düzlük*” değil, “boşluklar” kelimesi ile çevirmek daha uygun düşmektedir.

Çeviride “*zum Lagern*” ifadesinin karşılığında “*istirahat*” kelimesi kullanılmıştır. Oysa cümledeki “*Vorbereitungen zum Lagern treffen*” sözünün düz anlamsal eş değerli karşılığı “kamp kurmak için hazırlıklar yapmaktır” olacaktı. Dolayısıyla, çölde akşam üstü sadece istirahat etmek için mola verilmiyor, geceyi içinde geçirilecek bir kamp kurmak amacıyla duruluyor.

Bu kesitin son tümcesinde bulunan “*da man bereits*” sözünün karşılığında “*halihazırda*” kelimesi kullanılmıştır. Oysa cümlede bulunan “*halihazırda*” sözcüğü, bugünü ve şimdiyi anlatmaktadır; hemen arkasından “ertesi gün” sözü gelmektedir. İki farklı zamanın, bugün ve yarının burada aynı yerde bir arada zikredilmesi cümlede uygun düşmemektedir. “*Da man bereits*” sözünün karşılığında “*esasen*” veya “*zaten*” sözcüklerinden yararlanılması gerekirdi. Cümlede yer alan “*Beni Lam*” ismi romanda bir Arap kabileyi veya aşiretini ifade etmektedir. Bu nedenle, “*Beni Lam*” demek uygun bir aktarım biçimi değildir. Doğru ifade şekli “*Beni Lam* kabilesi veya aşireti” olacaktı. Ayrıca “*Duar*” sözcüğü çevrilmeden ve açıklaması yapılmadan aynen özgün metne aktarılmıştır. Arapça bir kelime olan “*Duar*” Almancadaki yazılışıyla eserde yer almıştır. Türkçedeki karşılığı ise “*yurt*” sözcüğüdür. Bu kelime erek metinde ya çevrilerek yer alacaktı ya da dipnota bir açıklama düşülmesi gerekirdi. Bu haliyle hedef dil okuru bu ismi anlamamaktadır. Bu durumda, “*das Duar der Beni Lam*”ın eş değere yakın çevirisi “*Beni Lam kabilesinin yurdu*” olmalıydı. Öte yandan, kaynak metinde bu tümce edilgendir. Dolayısıyla, “*(...) ulaşmak istediğimizden, (...) tasarruf etmemize (...)*” sözlerinin anlamı “*(...) ulaşmak istenildiğinden, (...) tasarruf edilmesine (...)*” şeklinde çevrilmesi daha uygun düşmektedir.

Zwischen Russland und Persien herrschte gerade damals eine gewisse Spannung wegen der turkestanischen Frage, in der Russland ohne Rücksicht auf das benachbarte Persien vorgegangen war. Ich glaubte also, in Persien am ehesten Aufnahme und Schutz vor Verfolgung zu finden, zumal ich schon lange den Wunsch gehegt hatte, den Orient kennenzulernen. Meine Erwartungen täuschten mich nicht. Mein Name war, ich weiss nicht wie, bis an den Hof in Teheran gedungen und verschaffte mir eine Audienz beim Schah. Er fand Wohlgefallen an mir und ernannte mich, wie

du ganz richtig erraten hast, zum Lehrer an dem dortigen berühmten Kolleg.” (Kandolf, s.30, 31)

“O zamanlar Rusya ve İran arasında, Rusya’nın komşusu İran’a *riayet etmeden* ilerlemiş olduğu *Türkmenisten yüzünden* belirgin bir gerginlik vardı. Bu nedenle İran’da daha çok kabul göreceğimi ve tâkipten kurtulacağımı düşündüm, hem uzun zamandan beri şarkı tanıma arzusunu taşıyordum. Beklentilerim beni yanıltmadı. Nasıl olduğunu bilemesem de, adım Tahran sarayına kadar *nüfuz etmişti* ve böylece Şahın huzuruna kabul edildim. Şah benden hoşlandı ve beni, tümüyle doğru tahmin etmiş olduğun gibi, oradaki ünlü *mektepte* öğretmenliğe atadı.” (Dikmen, s.27, 28)

Bu kesitin ilk cümlesindeki “*ohne Rücksicht*” sözü Türkçeye “*riayet etmeden*” biçiminde buraya uygun düşmeyen yanlış bir anlamla yansıtılmıştır. “*Ohne Rücksicht auf jemanden oder etwas nehmen*” sözünün eş değerliliğe yakın çevirisi “birilerini veya bir şeyi dikkate ya da göz önüne almadan” biçiminde olmalıydı. Ayrıca aynı cümlede bulunan “*wegen der turkestanischen Frage*” ibaresi Türkçeye “*Türkmenisten yüzünden*” olarak yanlış çevrilmiştir. Burada Türkistan ile Türkmenistan’ın birbiriyle karıştırıldığı görülmektedir. Bu nedenle doğru çeviri “Türkistan sorunu nedeniyle” olması gerekirdi. Bir başka hata da “*vorgegangen war*” ifadesinin çevrilmesinde yapılmıştır; “*ilerlemiş olduğu*” şeklinde bir anlam kaymasıyla Türkçeye yansıtılmıştır. Buradaki kullanımıyla “*gegen jemanden vorgehen*” anlatımının karşılığı “birilerine karşı harekete geçmek” manasında olacaktı. Bu birleşik cümlenin Türkçeye: “Tam o sırada Rusya ve İran arasında Türkistan sorunu nedeniyle, ki Rusya bu konuda komşusu İran’ı dikkate almadan harekete geçmişti, belirgin bir gerginlik vardı” şekilde çevrilmesi kaynak metindeki anlatıma ve biçime daha sadık olduğu düşünülmektedir.

Bu bölümün dördüncü cümlesinde “*gedrungen sein*” sözü “*nüfuz etmişti*” şeklinde Türkçeleştirilmiştir. “*An etwas eindringen*” sözü her ne kadar tek başına “nüfuz etmek” anlamına sahipse de, Türkçede bir “adın nüfuz etmesi” tabiri kullanılmamaktadır. Bunun yerine, “ulaşmış” sözcüğünden yararlanmak daha makul olacaktır. Dolayısıyla, cümlenin eş değerliliğe yakın bir çevirisini şöyle yapmak mümkündür: “Nasıl olduğunu bilmiyorum, ama adım Tahran sarayına kadar ulaşarak Şah’ın huzuruna kabul edilmemi sağladı.

”Son cümledeki “*Kolleg*” kelimesi “*mektep*” olarak Türkçeye çevrilmiştir. Bu sıradan bir okulu, hatta bir ilkokulu ifade etmektedir. Oysa romanın kontekstinden bunun sıradan bir okul olmadığı, İran Şahı’nın da önem verdiği üst düzey eğitim veren bir okul olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Türkçede de yerleşik olan ve aynı anlamı taşıyan “kolej” sözcüğünün kullanılması daha uygun olacaktır.

Der Mekkaner ist zugleich gezig und verschwenderisch; er geht mit dem, was er leicht erwirbt, auch leichtfertig um. Besoldungen, Jahrgelder und *Geschenke aller Art* verschaffen ihm viele *Mittel* und er lebt deshalb in *Müssiggang*. Die Ausgaben für Hochzeiten, religiöse Gebräuche, *Hausstand* sind hochgegriffen, *die Wohnung* ist mit möglichst viel *Prunk eingerichtet*. Feste kommen häufig vor und die Gesellschaften, die die Frauen einander geben, kosten viel Geld. Es ist beim Bürger von Mekka allgemeiner Brauch, Darlehen aufzunehmen, die er vom Gewinn, den er in der Pilgerzeit zu machen hofft, wiederbezahlt. Ist er gewandt und hat er Glück, so geht die Sache gut, besonders, wenn er Gelegenheit fand, reiche Pilger auszubeuten. Sobald aber das nicht der Fall ist, gerät er in die schlimmste Lage, da er das geborgte Geld mit fünfzig vom Hundert verzinsen muss. Auffällig ist an den Mekkanern ihre Eitelkeit. Sie halten sich für die Blume, für den Ausbund des Menschengeschlechts und rühmen sich bei jeder Gelegenheit ihres heiligen Ursprungs. Dabei entbehren sie nicht einer gewissen Gutmütigkeit, sie sind höflich, besitzen Ehrgefühl, Mut, Anhänglichkeit an ihre Familie und Liebe zur Heimat. (Kandolf, s.63, 64)

Bir Mekkeli hem cimri hem de müsriftir, kolayca elde ettiğini yine düşüncesizce harcar. Yevmiyeler, yıllık ücretler ve *her tür hediye* ona çok *para* sağlar ve bu yüzden *avâre bir yaşam* sürer. Evlilik, dini âdetler, ev kurmak için giderler yüksektir ve evler mümkün olduğunca *ihtişamlı* yapılır. Kutlamalar çok sık yaşanır ve kadınların birbirleri için verdikleri davetler çok para tutar. Mekke hakkında borç alıp hac süresinde elde etmeyi umdukları kazançtan geri ödemek genel bir alışkanlıktır. Mekkeli çevikse ve şansı varsa, özellikle de

zengin hacıları sömürme fırsatını yakaladıysa her şey yolunda gider. Fakat işler yolunda gitmediği takdirde çok kötü bir duruma düşer, çünkü aldığı parayı yüzde elli faizle ödemek zorundadır. Mekkelilerin göze çarpan özellikleri kendini beğenmişliktir. Kendilerini bir çiçek, insan türünün en özel örneği olarak görürler ve her fırsatta kutsal menşeleri ile övünürler. Bununla birlikte iyi huyluluktan mahrum değildirler; kibar, şerefli ve cesur, ailelerine bağlıdırlar ve memleketlerini severler. (Dikmen, s.53)

Bu bölümün ilk cümlesinde yer alan “*der Mekkaner*” ismi Türkçeye “bir Mekke” şeklinde yansıtılmıştır; oysa doğru çeviri “Mekkeliler” olmalıydı. Tümcenin devamında “*aller Art*” yani “*her tür*” şeklinde doğru bir ifade yer almakla birlikte, erek dil metninde yanlış konumlandırılmıştır. Burada sadece “*her tür hediye*” kastedilmemekte, bu sözün önünde bulunan “yevmiyeler ve yıllık ücretler” sözcükleri de bu kapsamda bulunmaktadır. “*Mittel*” kelimesi ise “*para*” olarak yorumlanması mümkün iken, burada “imkan” ismi daha doğru olacaktı. Cümlemin sonunda bulunan “*Müssiggang*” ismi Türkçeye “*avâre*” şeklindeki anlamı tam olarak ifade etmediği düşünülmektedir. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğüne göre avâre, “işsiz, işsiz güçsüz, başıboş, aylak” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla “tembel” kelimesini kullanmak daha uygun düşmektedir. Bu durumda kaynak cümlemin eş değerliliğe yakın çevirisini şu şekilde yapmak mümkündür: “Her türlü maaş, yıllık gelir ve hediyeler onlara (Mekkelilere) bir çok imkanı elde etmelerini ve bu suretle tembel bir yaşam sürdürmelerini sağlamaktadır.

Bir sonraki tümcedeki “*Prunk*” kelimesi “*ihhtışamlı*” olarak aktarılmakla birlikte, buradaki doğru sözcük “şatafatlı” olacaktı. “*Wohnung einrichten*” sözünü çevirmen “ev yapmak” olarak almıştır. Oysa “*einrichten*” fiilinin anlamı “döşemektir”. Ayrıca cümle yapısının da eş değerliliğe yakın olarak aktarılmadığı düşünülmektedir. “*Die Ausgaben für Hochzeiten, religiöse Gebräuche, Hausstand sind hochgegriffen, die Wohnung ist mit möglichst viel Prunk eingerichtet*” cümlesinin daha doğruya yakın çevirisi şöyle olabilirdi: “Evlilikler, dini gelenekler ve evlerin kurulması için abartılı harcamalar yapılmakta ve evler olabildiğince şatafatlı olarak döşenmektedir.”

“Gewandt sein” sözünün “çevik olmak” şeklindeki aktarımı yanlış olmuştur. Burada “mahir olmak veya usta olmak” anlamlarına gelmektedir. Cümlelerin bağlamından bu anlatımın “çevik olmak” ile bir ilgisinin bulunmadığı rahatlıkla görülmektedir.

Der Blinde *nahm alle Liebesbeweise mit glühender Dankbarkeit entgegen*. Es war so etwas wie eine wohlige Müdigkeit über ihn gekommen, der er sich widerstandslos hingab. Ich machte die Beobachtung, dass die Zeiten, wo seine Seele ‘vom Leib abwesend’ war, nicht mehr so häufig waren wie früher, und betrachtete dies als gutes Zeichen. Besonders zufrieden und glücklich schien er sich in der Nähe Hannehs, seiner Pflegerin, zu fühlen. Wenn sie sprach, *lauschte er dahin*, woher ihre Stimme tönte, und wenn ihre weiche Hand sich um ihn bemühte, lag es wie *der Widerschein eines glücklichen Lächelns auf seinen Zügen*. (Kandolf, s. 67)

Kör kendisine gösterilen tüm ilgiye artan bir minnettarlıkla karşılık verdi. Öyle ki, üzerine keyifli bir bitkinlik çökmüş gibi mukavemetsiz bırakıverdi kendini. Ruhunun bedeninden ayrıldığı zamanların artık eskisi kadar sık olmadığını gözlemledim ve bunun iyiye işaret olduğuna kanaat getirdim.

Özellikle bakıcısı Hanne yanındayken kendini daha mesut ve mutlu hissediyor gibi görünüyordu. O konuştuğunda sesinin geldiği yöne doğru *kulak kesiliyor* ve onun yumuşak elleri kendisiyle meşgul olduğunda *yüz çizgilerine mutlu bir gülümseme yerleşiyordu*. (Dikmen, s.55, 56)

İlk cümledeki “*Liebesbeweise*” kelimesi “*ilgi*” olarak aktarılmıştır. “İlgi” kelimesinin Almancadaki karşılığı çok farklıdır. Romanın önemli figürlerinden olan Münecim kendisine gösterilen sade bir ilgiden dolayı “*artan bir minnettarlık*” duymamaktadır. “*Liebesbeweise*” kelimesi ile “ilgiden” çok daha öte bir yakınlık ifade edilmek istenmiştir. Yerine “sevgi gösterileri” gibi bir sözün kullanılması daha işlevsel bir eş değerlilik sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan, “*artan bir minnettarlık*” sözü ise, “*glühender Dankbarkeit*” ifadesinin Türkçeye aktarılmış hali olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Oysa “artan” yerine belki “sıcak” veya “samimi” sözcüklerini kullanılması daha uygun düşecektir. Kaynak metnin aynı cümledeki “*entgegen nehmen*” fiili ise “*karşılık verdi*” olarak hedef dile anlam kaymasıyla hatalı çevrilmiş olduğu görülmektedir. “*Etwas entgegen nehmen*” sözü bir şeyi vermeyi değil bir şeyi almayı ifade etmektedir. Bu durumda doğru çeviri “kabul etmek” olacaktır.

“*Lauschte er dahin*” sözü Türkçeye “*kulak kesiliyor*” deyimini şeklinde kabul edilebilir düzeyde yan anlamsal eş değerli bir çeviri olarak aktarılmıştır. Ayrıca, “*der Widerschein eines glücklichen Lächelns auf seinen Zügen*” ibaresinin burada “*yüz çizgilerine mutlu bir gülümseme yerleşiyordu*” biçimde çevrilmesini de kabul edilebilir olarak değerlendirmek mümkündür.

“*Im Namen Gottes, des Allbarmherzigen: Ich schwöre bei diesem Land – und du bist ein Bewohner dieses Landes -, und ich schwöre beim Vater, und was er erzeugt, wahrlich, wir erschufen den Menschen zum Harm. Glaubt er etwa, dass niemand etwas gegen ihn vermag? Er spricht: ‘Ich habe Gut in Menge vergeudet.’ Glaubt er etwa, dass ihn niemand sieht? Machten wir ihm nicht zwei Augen und eine Zunge und zwei Lippen und leiteten ihn auf den beiden Heerstrassen? Und doch kommt er nicht über die Klippe. Willst du wissen, was die Klippe ist? Die einen Gefangenen lösen oder am Tage der Hungersnot eine Waise speisen oder einen Armen, der im Staub liegt; sodann alle, die zu denen gehören, die glauben und zur Gedult und Barmherzigkeit mahnen: Das sind die Gefährten der Rechten. Jene aber, die unsere Zeichen verleugnen, das sind die Gefährten der Linken. Und über ihnen wird einst das Feuer zusammenschlagen.*” (Kandolf, s.70, 71)

“*Rahman ve râhim olan Allah’ın adıyla!.. Bu beldeye, senin bu beldeye girişine, babaya ve ondan gelen çocuğa yemin ederim ki biz, insanı bir takım zorluklar, zahmetler ve sıkıntılar içinde yarattık. O insan acaba hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor. ‘Pek çok mal telef ettim’ diyor. Kimse kendisini görmedi mi sanıyor? Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Ona iki yolu göstermedik mi? Fakat o sarp yokuşu geçip hedefe*

varamadı. O sarp yokuş nedir *sana söylendi mi?* O, köle azat etmek veya sıkıntılı bir günde akraba olan yetimi doyurmak veya hiçbir şeyi olmayan yoksula bakmaktır. Söylenenlerden sonra îman edenlerden olmak, birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmak. *İşte bu sayılan sıfatları haiz olanlar sağın adamlarıdır. Âyetlerimizi inkâr edenler ise solun adamlarıdır. Onların üzerine depo edilmiş ateş atılır.*” (Dikmen, s.58, 59)

Romanın bu bölümünde Kuran-ı Kerim’in 20 ayetten meydana gelen 90. Suresi el-Beled’in mealine yer verilmiştir. Almanca mealin kimden alıntılandığı bilinmemektedir. Çevirmen bu Sureyi çevirirken Türkçedeki meallerden az da olsa yararlandığı, ancak ağırlıklı olarak kaynak metni esas alarak Türkçeye aktardığı görülmektedir. Özgün metinde “*Im Namen Gottes, des Allbarmherzigen*” olarak geçen besmele, Türkçeye yaygın olarak kullanılan “*Rahman ve râhim olan Allah’ın adıyla*” şeklinde çevrilmiştir. “Allbarmherzig” kavramının Türkçeye sadece “Rahman” sözcüğü ile karşılamak daha uygun olacaktır. Besmele erek metne yansıtılırken Almanca kaynak metinde bulunmayan Rahim sözcüğü ise fazladan ilave edilmiştir. Rahim teriminin Almanca karşılığı “Barmherzig” sözcüğüdür. Besmelenin düz anlamsal eş değerli bir çevirisi “Rahman olan Allah’ın adıyla” olmalıydı. Ancak Dikmen’in bu çevirisinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Surenin başlangıcında yer alan “*du bist ein Bewohner dieses Landes*” ifadesi “*senin bu beldeye girişine*” olarak yanlış bir anlamla çevrilmiştir. Bu ifade “sen bu beldenin veya bu yerin bir sakinisin” veya “sen bu beldedensin” biçimde aktarılabilirdi; ancak tümceden veya bağlamından “*girişine*” kelimesi ile ilgili herhangi bir anlam bulunmamaktadır.

Daha sonraki ayette geçen “*vergeuden*” sözcüğü “*telef etmek*” olarak çevrilmiştir. Bu kelimenin burada “*telef etmek*” diye bir manası yoktur. “Vergeuden” fiilinin “savurganlık yapmak” gibi bir anlamı olmakla birlikte, “boşa harcamak” ya da sadece “harcamak” şeklinde çevrilmesi daha uygun düşmektedir. Zira “Gut” ismi burada “mal” yani “eşya”nın karşılığında kullanılmıştır. Ancak canlı hayvanları için

“telef” fiilini kullanmak mümkündür. Bu fiilin geçtiği metinde ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Sonraki ayette geçen “*Willst du wissen*” sözünün neden “*sana söylendi mi*” olarak Türkçeleştirildiği anlaşılamamaktadır. Oysa anlamı çok açıktır ve “bilmek ister misin” ya da “nedir bilir misin” şeklinde çevrilebilirdi. Ayetin devamında “*am Tage der Hungersnot eine Waise speisen oder einen Armen, der im Staub liegt*” anlatımı “*sıkıntılı bir günde akraba olan yetimi doyurmak veya hiçbir şeyi olmayan yoksula bakmaktır*” biçiminde Türkçeye aktarılmıştır. “*Tag der Hungersnot*” ifadesinin doğru karşılığı “açlık veya kıtlık gününde”dir. Devamındaki “*eine Waise speisen oder einen Armen, der im Staub liegt*” ifadesinin eş değerliliğe yakın bir çevirisi ise şu şekilde olabilirdi: “Bir yetimi veya aç açık (ya da üstü başı toz içinde) bir yoksulu doyurmak”. “*Yoksula bakmak*” sözü doğru bir çeviri olmamıştır.

Bir sonraki ayette, “*Söylenenlerden*” kelimesi özgün metinde karşılığı olmamasına rağmen, hedef metinde fazladan ve gereksiz olarak yer aldığı görülmektedir. Kaynak metinde bunun karşılığında ne bir sözcük, ne de bunu çağrıştıran bir söylem bulunmaktadır. “*Das sind die Gefährten der Rechten*” ayeti “*İşte bu sayılan sıfatları haiz olanlar sağın adamlarıdır*” olarak hedef dile aktarılmış. “*Sayılan sıfatları haiz olanlar*” kaynak metinde yoktur ve hedef dil metne gereksiz bir şekilde ilave edildiği düşünülmektedir. Eş değerliliğe yakın bir çeviri ise, “işte bunlar (ya da sadece bunlar) sağdakilerdir” olmalıydı. Surenin son ayetinden bir önceki ayette ise “*Gefährten der Linken*” ifadesinin düz anlamsal eş değerliliğe en yakın çevirisi “*solun adamları*” değil “*soldakiler*” olmalıdır, çünkü Türkçede sağın veya solun adamları diye bir söz kullanılmamaktadır.

Surenin son Almanca ayet mealinde, “*über ihnen wird einst das Feuer zusammenschlagen*” söyleyişi yer almaktadır. Türkçeye “*Onların üzerine depo edilmiş ateş atılır*” şeklinde hatalı bir aktarım gerçekleştirilmiştir. “*Depo edilmiş ateş*” burada uygun bir anlatım tarzı olmadığı görülmektedir, bunun bir anlamı da bulunmamaktadır. Bu sözün, “günün birinde onların üzerine ateş yağacaktır” biçiminde yansıtılması kaynak metindeki anlamına daha sadık olduğu değerlendirilmektedir.

Dikmen bu Sureyi çevirirken, az da olsa Kur'an-ı Kerim'in bir Türkçe mealinden faydalandığı bu bölümün başında belirtilmişti. Bununla birlikte, Almanca özgün metne de çok sadık kalmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, hatalı ve bozuk bir çeviri yapmaktansa, çevirmenin bu Sureyi doğrudan Türkçedeki bir Kur'an mealinden aktararak, dipnotta alıntı yaptığı kaynağı belirtmesi daha yerinde olurdu.

“Und nun lasst eure Augen auf dem *Ziel* eurer Wanderung ruhen! Was seht ihr? Ihr seht eine herrliche, volkreiche Stadt, deren Minarets wie ebenso viele Finger gläubiger und frommer Menschen auf zum Himmel weisen, und ihr seht kahle, unfruchtbare und wasserlose Höhenzüge, die gar bald in die furchtbare Wüste übergehen, in der nur *unsere, wilde Beduinen* hausen, *der Schrecken* des friedlichen Pilgers. Auf der einen Seite eine Stätte des Friedens, in der die Sehnsucht des Pilgers Ruhe findet und die Lobpreisung der Gläubigen Tag und Nacht, ohne Unterlass, zu Gott emporsteigen, auf der anderen das Verderben, das auf den Ahnungslosen von Seiten blut- und beutegieriger Räuber lauert. Sag, Pilger dieser Erde, erblickst du nicht in dem, was dein Auge schaut, ein Bild des Jenseits? (Kandolf, s.72)

“Ve bırakın gözleriniz yolculuğunuzun *amacına* baksın! Ne görüyorsunuz? Harikûlade, kalabalık nüfuslu, minâreleri inananların ve dini bütün insanların parmakları gibi gökyüzünü işaret eden bir şehir... *Derken yalnızca göçebe ve vahşi*, barışçıl hacılara *korku salan bedevîlerin* yaşadığı korkunç bir çöle dönüşen, çıplak, verimsiz, susuz tepeler görüyorsunuz. Bir tarafta hacıların hasretlerinin dindiği huzur mekânı ve gece gündüz inananların Allah'a aralıksız yakarışları; diğer tarafta kana ve paraya susamış haydutlardan habersiz insanları bekleyen felâket. Söyle bu dünyanın hacısı, gözlerinin baktığı yerde *ahreti* görmüyor musun? (Dikmen, s.59, 60)

Buradaki ilk cümlede yer alan “*Ziel*” ismi “*amaç*” olarak çevrilmiştir. Kelime karşılığı itibariyle doğru olmakla birlikte, burada “*hedef*” kelimesinin kullanılması daha

uygun düşmektedir, çünkü yolculuk ya da seyahatin sonuna gelinmiş, varılacak yer, ulaşılabilecek son nokta görünmüştür. Kısacası karşılarında görebildikleri somut bir hedef durmaktadır. Oysa amaç daha çok soyut bir anlama sahip olduğundan, “*yolculuğun amacına*” bakılmasından söz edilmesi söz konusu değildir.

Üçüncü tümcede “wie ebenso viele” anlatımının yerine erek metinde yalnızca “gibi” zarfı kullanılmıştır. Bu anlatımın eş değere yakın çevirisi “gibi birçok” veya “kadar çok” şeklinde olmalıydı. Orijinal metinde birleşik cümle kullanılmış olmasına rağmen, çevirmen tarafından çok ender olarak başvurulmuş bir uygulamayla bu cümle ikiye ayrılmış ve özgün metinde olmayan “*derken*” zarfından yararlanılarak ikinci bir cümle kurulmuştur. “*Yalnızca göçebe ve vahşi*” sözü cümle içinde yanlış yere yerleştirilerek, hatalı bir anlama da neden olmuştur. Bu tümcenin eş değerliliğe yakın çevirisini “(...) ve barışçıl hacıların korkusu olan, içinde yalnızca göçebe ve vahşi bedevîlerimizin yaşadığı korkunç bir çöle dönüşen, çıplak, verimsiz ve susuz tepeler görüyorsunuz” şeklinde yapmak mümkündür. Ayrıca amaç dil metninde, “ahiret” kelimesi yanlış bir yazılışla “*ahret*” şeklinde kullanılmıştır.

Nach diesen mit unerschütterlichen Ernst vorgebrachten Worten machte der Alte abermals eine Verbeugung, die noch ehrerbietiger ausfiel als das erste Mal, und schritt uns voran in einer Haltung, als hätte er uns soeben den ganzen durch die Geschenke der Pilger angesammelten Schatz des Beit Allah zum Geschenk gemacht. Und es war gut, dass er sich nach dem letzten Wort zum Weitergehen gewendet hatte, denn auf diese Weise sah er wenigstens den Ausdruck grenzenloser Verblüffung auf dem Gesicht Halefs nicht. *Dieser Alte verstand es ja noch besser aufzuschneiden als er selber. Oder war die ganze Erwiderung nur Spott gewesen?* Aber er hatte so ernst und würdevoll dabei ausgesehen! Halef konnte *nicht klug aus ihm werden* und warf, als er sein Tier in Bewegung setzte, einen so unsicher fragenden Blick auf den vor uns Schreitenden, *dass ich nur mit Mühe das Lachen verbeissen konnte.* (Kandolf, s.87)

Yaşlı adam sarsılmaz bir ciddiyetle söylediği sözlerin ardından yine önümüzde eğildi; bu ilkinde göre daha saygılıydı ve sanki az önce

bizden hacıların hediyeleriyle bir araya getirilmiş Beytullah'ın bütün hazinesini almış gibi bir tavırla önümüzde yürümeye başladı. Ve son sözünün hemen ardından yola düşmek için arkasını dönmüş olması iyiydi, çünkü böylece en azından Halef'in yüzündeki sonsuz şaşkınlık ifadesini görmedi. *Yaşlı adam hiç şüphesiz bu palavralardan Halef'ten daha iyi anlıyordu. Yoksa bu cevap, olduğu gibi bir alay mıydı yalnızca?* Fakat konuşurken öyle ciddi ve ağırbaşlı görünmüştü ki! Halef onu *bir türlü anlayamamıştı*; hayvanını sürerken önümüzde yürüyen adama öylesine tereddütlü ve meraklı bir ifadeyle baktı ki, *gülmek için kendimi zor tuttum*. (Dikmen, s.71)

“*Dieser Alte verstand es ja noch besser aufzuschneiden als er selber.*” Bu cümle Türkçeye “*Yaşlı adam hiç şüphesiz bu palavralardan Halef'ten daha iyi anlıyordu*” olarak aktarılmış. Buradaki “*noch besser aufschneiden*” anlatımın eş değer çevirisi “daha iyi palavra atmak” veya “daha iyi yalan söylemek”tir. Ayrıca kaynak metinde “*es ja*” karşılığı hedef metine “*hiç şüphesiz*” olarak yansıtılmıştır. Oysa burada “hatta” bağlacının kullanılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Bu tümce Türkçeye: “Hatta bu ihtiyar kendisinden (Halef'ten) bile daha iyi palavra atmasını biliyordu” olarak çevirmek düz anlamsal eş değerliliğe daha yakın düşmektedir.

“*Oder war die ganze Erwiderung nur Spott gewesen*” cümlesi “*Yoksa bu cevap, olduğu gibi bir alay mıydı yalnızca?*” şeklinde aktarılmıştır. Bu cümlenin düz anlamsal eş değeriğe yakın çevirisi “Yoksa tüm bu karşılık, yalnızca bir alay mıydı” şeklinde yapıldığı takdirde daha doğru gözükmemektedir. Bu kesitin kaynak metinde yer alan son cümlesindeki “*nicht klug aus ihm werden*” deyimini biçimsel eş değeriğe yakın bir şekilde “*bir türlü anlayamamıştı*” olarak doğru çevrilmiştir. “*Dass ich nur mit Mühe das Lachen verbeissen konnte*” deyimini de Türkçeye “*gülmek için kendimi zor tuttum*” olarak yine biçimsel eş değeriğe yakın bir deyim ile aktarıldığını kabul etmek uygun olacaktır.

Unter einem Schwall von Worten machte uns der redselige Mann begreiflich, dass das ganze Erdgeschoss nebst dem die Rückfront des Hauses bildenden grossen Hof mit mehreren Nebengebäuden

uns zur Verfügung stehe, und lud uns zur Besichtigung ein. Ich stieg vom Pferd und forderte Halef auf, mitzukommen. Durch die Haustür traten wir in *die Dilz* ein, die, wie *alle vornehmeren Häuser*, mit Tubtâb, einer Art Zement, gepflastert war. Längs den beiden Wänden liefen Polster hin, die auf hölzernen Sakâle lagen, die durch eine herabhängende Stoffbekleidung verhüllt wurden. Je zwei hinter farbenprächtigen Vorhängen verstreckte Türen führten zu beiden Seiten in geräumige, mit Kissen und Teppichen wohnlich eingerichtete Gemächer. Im Hintergrund der Vorhalle führte neben der Treppe zu den oberen Stockwerken eine Tür in den Hof, der mit den Nebengebäuden gross genug war, um *die Haddediñ nebst ihren Reittieren* aufzunehmen. (Kandolf, s.90)

Konuşmayı pek seven bu adam *bir sürü gereksiz söz arasında* zemin katı ve *hatta* evin arka cephesini oluşturan sayısız bitişik binasıyla avluyu kullanabileceğimizi söyleyerek, kalacağımız yerleri görmemiz için bizi içeri davet etti. Attan indim ve Halef'ten yanımda gelmesini istedim. Evin kapısından *tüm asil evlerde* olduğu gibi bir çeşit çimento olan Tubtâb ile döşenmiş *Dilz*'e girdik. Her iki duvar boyunca sıralanan ve aşağı doğru sarkan kumaşlarla örtülmüş ahşap Sakâleler üzerinde yastıklar vardı. Alacalı perdelerle gizlenmiş ikişer ikişer kapılar iki tarafı da döşenmiş, yastıklar ve halılarla konforlu hale getirilmiş geniş odalara ulaştırdı bizi. Holün arka tarafında üst katlara çıkan merdivenin yanı sıra bitişik binalarıyla *Haddediñlerin süvarilerini* alacak kadar büyük olan avluya açılan bir kapı vardı. (Dikmen, s.73, 74)

“*Unter einem Schwall von Worten*” anlatımı eş değerliliğe yakın bir şekilde “*bir sürü gereksiz söz arasında*” doğru olarak çevrilmiştir. Ancak, ilk cümledeki “*redselig*” kelimesi Türkçeye “*konuşmayı pek seven*” olarak aktarılacakla birlikte, “*geveze*” sözcüğü burada daha uygun düşmektedir. Diğer taraftan, bu cümledeki bazı kelimelerin Türkçeye yansıtılmadığı görülmektedir. Anlamı değiştirmemekle birlikte, “*das ganze Erdgeschoss*” ifadesindeki “*ganze*” yani Türkçe “*tümü veya tamamı*” sözcüğü çevrilmemiştir. Ayrıca, yine manayı fazla etkilemeyen “*grossen Hof*” ifadesindeki “*grossen*” yani Türkçe “*büyük*” sözcüğü de çevrilmediği görülmektedir. Öte yandan “*nebst*” edatının karşılığında “*hatta*” kelimesi kullanılmıştır. Oysa burada doğru ifade

“ile birlikte” olmalıydı. Bir anlam kayması olmasına rağmen, “hatta” kelimesinin kabul edilebilir sınırlar içinde yer aldığını söylemek mümkündür.

“*Alle vornehmeren Häuser*” “*tüm asil evler*” olarak Türkçeye çevrilmiştir. Evler asil olmaz, insanlar veya duygular asil olabilir. Belki bir de atlar için bu sıfat kullanılabilir. Dolayısıyla, burada eş değerliliğe yakın çeviri, “tüm daha ‘seçkin’ veya ‘lüks’ evler” olmalıydı. Bu cümlede yer alan Arapça bir kelime olan “*Dilîz*” hedef metne çevrilmeden diğer bazı örneklerde de olduğu gibi aynen aktarılmış, sözcük ile ilgili herhangi bir araştırma başvurulmamıştır. Oysa Türkçedeki karşılığı “koridordur”.

“*Die Haddediyn*” romanda bir bedevi kabilesini veya aşiretini ifade etmektedir. Bu nedenle, “Haddediyn kabilesi veya aşireti” demek daha uygun düşmektedir. Bu bölümün son tümcesinde yer alan “*die Haddediyn nebst ihren Reittieren*” sözü “*Haddediynlerin süvarilerini*” olarak Türkçeye aktarılmıştır. Özgün metinde “süvariler” kelimesi yer almamakta, doğru çeviri “binek hayvanları” olmalıydı. Yukarıda da belirtildiği gibi “*nebst*” kelimesinin karşılığı “ile birlikte”dir. Bu nedenle, düz eş değerli çeviri, “Haddediyn kabilesini binek hayvanlarıyla birlikte (içine alacak kadar...)” şeklinde olması gerekirdi.

Wenige Schritte brachten uns auf die breite *Mas’a*, die *Strasse*, die von *Es Szafa* nach *El Merwa* führt, und die *Bâb es Ssalâm*, die ‘Pforte der Begrüssung’, lag vor uns. Während die Übrigen *unter Führung ihres Mutawwifs* zurückblieben, um ihre ‘*Raka’t*’ zu verrichten, schritt ich allein über die Treppe durchs Tor in den *Moscheehof* und über diesen in die Richtung auf die Kaaba. Ich hatte eben die zweite *Bâb es Ssalâm* erreicht, die zu dem mit Marmor gepflasterten und im Oval angelegten ‘*Hof der Kaaba*’ führt, und wollte sie durchschreiten, da stiess ich fast mit einem Mann zusammen, der vom *Makâm Ibrahim* her eiligen Schrittes um die Ecke bog und bei meinem Anblick förmlich zurückprallte. Es war der *Ghâni*. Fünf Sekunden lang standen wir, uns mit den Augen messend, einander gegenüber, dann ballten sich seine Hände zu Fäusten, während sich seine Züge in masslosem Grimm verzerrten. (Kandolf, s.92, 93)

Biraz ilerledikten sonra Es Safa'dan El Merva'ye uzanan geniş sokağa “Ma's'a” vardığımızda “Selamlama Kapısı” Babüsselâm karşımızda duruyordu. Diğerleri *kılavuzlarının idaresinde* “Raka'at” için geride kalırken, ben tek başıma merdivenleri çıkıp kapıdan *cami avlusuna* ve oradan da Kâbe'ye doğru yürüdüm. Mermer döşeli ve oval biçimli *Kâbe avlusuna* açılan ikinci Babüsselâm'a henüz ulaşmış ve içeri geçmek istemiştik ki, Makâm İbrahim'den acele adımlarla çıkıp köşeyi dönen ve beni görünce neredeyse geriye doğru sıçrayan bir adamla az kalsın çarpışıyordum. O Gani'ydi. Beş saniye boyunca birbirimizi gözlerimizle karşılıklı süzerek durduk, derken Gani'nin yüz çizgileri târifsiz bir öfkeyle birbirine karışırken elleri yumruk oldu. (Dikmen, s.75, 76)

İslami birer terimler olan “Mas'a”, “Es Szafa” ve “El Merwa” Türkçedeki yazılış biçimlerine uygun olarak aktarılmamıştır. Söz konusu kavramların Türkçedeki yazılış şekilleri “Mes'a, Safâ ve Merve”dir. Buralarda yapılan ibadetler Haccın ve Umrenin birer unsurudur. Dolayısıyla Mes'a “sokak” değildir; Kâbe'ye çok yakın olan Safâ ile Merve tepeleri arasındaki dini ritüelin gerçekleştirildiği yürüme alanının adıdır ve bugün Mescid-i Haramın içinde yer almaktadır. Dinsel bir terim olan Mes'a biçimsel olarak salt “sokak” olarak çevrildiği zaman bir anlam kaybına uğrayarak, özgün metnin hedef dil okuru tarafından hatalı anlaşılmasına neden olmaktadır.

Daha sonraki cümlede yer alan “*unter Führung ihres Mutawwifs*” anlatımı “*kılavuzlarının idaresinde*” olarak çevrilmiştir. “Mutawwif” Arapça bir isim olup, dini bir şahsiyeti temsil etmektedir. Çeviride “*kılavuz*” olarak yer alan bu özel isim ya “hac rehberi olan kişi” olarak aktarılmalıdır, ya da konuyla ilgili açıklayıcı bir dipnot düşmek uygun olacaktır. Aynı cümledeki “*Raka't' verrichten*” Türkçeye “*Raka'at için*” biçiminde çevrilmeden aktarılmış, dipnotta “secde etmek” denilmiştir. Türkçede “rekât” şeklinde yazılan bu İslami kavram, Türk Dil Kurumu'na göre, “bir kıyam, bir rükû ve iki secdeden oluşan Namazın bir bölümü” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla “*Raka't' verrichten*” sözünün Türkçedeki benzer anlamı olan “Namaz kılmak” olarak çevrilmesi gerekirdi. Ayrıca aynı cümlede geçen “*Moscheehof*” kelimesi de her ne kadar tek başına “*cami avlusu*” olarak doğru ise de, bu mekan için anlamı yanlış aktarılmıştır, çünkü ortasında Kâbe'nin bulunduğu mabede cami değil, mescit

denilmekte ve yaygın kullanımı itibariyle Mescid-i Haram olarak isimlendirilmektedir. “*Hof der Kaaba*” olarak geçen yer isminde de aynı sorun yaşanmaktadır. Çevirmen bu yerin ismini “*Kâbe avlusu*” olarak Türkçeye aktarmıştır. Bu mekanın doğru ismi Kâbe’nin etrafındaki “tavaf alanıdır” şeklinde olacaktı. Bahse konu dinsel terim ve isimler Türkçeye çevrilmese bile, okurun anlamasını sağlamak adına en azından dipnot olarak verilmesi gerekirdi.

Wir befanden uns in einem ungefähr sieben Schritt im Geviert messenden Raum. Die breiten Wandflächen waren *geschmackvoll* mit einer Art Teppichmuster bemalt, und goldene, sich ineinander verschlingende arabische Schriftzeichen, die *Koransprüche* darstellten, erglänzten da und dort, wenn das Licht der *Fackel* an die Wand fiel. Die Lücken zwischen den drei Gebetsteppichen zeigten, ein Zeichen vom *Reichtum des Erbauers*, einen mit Marmorplatten belegten Boden. Das Gemach war, die erwähnten Gebetsteppiche ausgenommen, völlig leer. Und die Letzteren schienen mir gar nicht zu dem sonstigen Prunk des Raumes zu passen. Nicht als waren sie unschön oder sehr abgenutzt gewesen, aber es war jene Dutzendware, wie sie um billiges Geld überall in den Basaren zu haben sind. Auch der Mittlere machte trotz seines besseren Aussehens davon keine Ausnahme. Die scheinbaren Goldfäden, mit denen einzelne *Koransprüche* eingewebt waren, erwiesen sich *bei der späteren Prüfung* als unecht. (Kandolf, s.105, 106)

Yaklaşık yedi metre kare büyüklüğünde bir odada bulunuyorduk. Geniş duvar yüzeyleri halı deseni tarzında boyanmıştı ve *mumun* ışığı duvarı aydınlattığında her yerde birbirinin içine geçmiş altın Arap harfleriyle *Kuran’dan yazılmış hadisler* parılıyordu. Üç seccâdenin arasında kalan boşluklardan görünen mermer levhalarla döşeli zemin *evin sahibinin zenginliğinin* bir işaretiydi. Sözünü ettiğim seccadelerin dışında oda tamamen boştu. Ve iki taraftaki seccâdeler odanın ihtişamına pek de uygun görünmedi bana. Çirkin ya da yıpranmış olduklarından değil, fakat herhangi bir pazardan az bir paraya alınabilecek mezat mallarına benziyorlardı. Güzel görünmesine rağmen ortadaki seccâde de diğerlerinden farklı

değildi. Hadislerin işlendiği altın gibi görünen ipliklerin *iyice incelendiklerinde* sahte oldukları anlaşılıyordu. (Dikmen, s.85)

İkinci cümledeki “*geschmackvoll*” sözcüğü hedef metne “zevkli olarak” çevirmek mümkün ve uygun iken Türkçeye hiç aktarılmamıştır. Birleşik cümlede yer alan “*Koransprüche*” teriminin karşılığı ise hedef dile “*Kuran’dan yazılmış hadisler*” şeklinde özgün metindeki anlamına da aykırı olarak tamamen yanlış aktarılmıştır. İslami literatürde hadisler kısaca, Hz. Muhammed’in söz ve davranışlarıdır. Kur’an’ı Kerim’deki sureleri oluşturan cümle ve kısımların her birine ise ayet denilmektedir. Dolayısıyla bu sözün doğru çevirisi “Kur’an ayetleri” olmalıydı. “Spruch” kelimesi “özlü söz” manasına gelmektedir. Esasen Kur’an-ı Kerim Allah’ın sözüdür. Dolayısıyla “*Koransprüche*” ismini “Allah’ın kelamı” olarak da çevirmek mümkündür. “*Fackel*” ismi ise “*mum*” olarak yanlış aktarılmıştır. Herhangi bir sözlüğe bakılmış veya kontekst takip edilmiş olsaydı, bu kelimenin özellikle de buradaki karşılığının “meşale” olması gerektiği hemen anlaşılacaktı.

Kaynak metindeki “*Reichtum des Erbauers*” ifadesi Türkçeye “*evin sahibinin zenginliği*” olarak çevrilmiştir. “*Erbauer*” kelimesinin düz anlamı “ev sahibi” değildir, burada “binayı inşa eden” kişi manasındadır. Bununla beraber, bu çevirinin kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkündür.

“*Koransprüche*” terimi burada da yine “*Hadis*” olarak yanlış çevrilmiştir. Konuyla ilgili yukarıda gerekli açıklamalarda bulunulmuştur. “*Bei der späteren Prüfung*” anlatımı Türkçeye “*iyice incelendiklerinde*” olarak yansıtılmıştır. Düz anlamsal eş değerliliğe daha yakın bir çeviri “daha sonraki incelemede” olabilirdi.

Wohl zehn Minuten mochten vergangen sein, da erklangen von der uns abgewandten Seite Hufschläge – der Erwartete kam. Nach wenigen Augenblicken bog ein Reiter um einen Felsvorsprung. Ja, er war es, Abadilah el Waraka. Von seiner hagaren Gestalt war nichts zu sehen, denn sie war in einen weiten, faltenreichen Burnus gehüllt, der auf Stand und Rang des Besitzers nicht schliessen liess. Aber das Pferd, auf dem er sass, war von edelster Rasse, und die rote, mit Gold reich bestickte, purpurfarbene Decke, die unter dem

Sattel hinweg Rücken und Flanken des Pferdes bedeckte, *musste 'viele Beutel' gekostet haben*. Es wunderte mich, dass er *den Weg durch das Felsgewirr gefunden* hatte, ohne abgestiegen zu sein; offenbar war er nicht das erste Mal hier. Während die gewöhnlichen Begrüßungsworte gewechselt wurden, half der Begleiter des Scheiks dem Reiter vom Pferd und führte dieses in die Höhle. (Kandolf, s.121, 122)

On dakika kadar geçmişti ki, gitmekten vazgeçtiğimiz taraftan nal sesleri duyuldu, beklenen kişi geliyordu. Birkaç saniye sonra kayalıkların arasından bir atlı çıktı. Evet, bu oydu, Abadilah el Varaka. Çelimsiz vücudundan hiçbir yeri görünmüyordu, çünkü sahibinin ne hâlini ne de mevkiini ele vermeyen geniş ve bol pilili bir harmani ile örtülmüştü. Fakat sırtında oturduğu at en asil ırktandı ve atın sırtıyla böğrünü örten eğerin altındaki *kırmızı*, zengin altın işlemeli alacalı örtü “*çok sayıda ganimete*” *mâl olmuş olmalıydı*. Atından inmeden *kayalıkların arasından gelmiş olması* beni şaşırttı; açıkça anlaşılıyordu ki, burada ilk bulunuşu değildi. Alışılagedik selamlâma sözleri karşılıklı söylenirken, Şeyhin refakatçısı Gani’nin atını tuttu ve onu mağaraya götürdü. (Dikmen, s.97)

“*Wohl zehn Minuten mochten vergangen sein, da erklangen von der uns abgewandten Seite Hufschläge – der Erwartete kam*” cümlesi Türkçe’ye “*On dakika kadar geçmişti ki, gitmekten vazgeçtiğimiz taraftan nal sesleri duyuldu, beklenen kişi geliyordu*” olarak çevrilmiştir. “*Mochten vergangen sein*” sözünde kesinlik değil, olasılık söz konusudur. Bu nedenle, “geçmiş olmalıydı” şeklinde çevirmek daha uygun düşmektedir. Diğer taraftan, “*abwenden*” kelimesinin karşılığı “*vazgeçmek*” değildir. “Sırtını çevirmek, dönmek” gibi kelimelerle ifade edilmesi gerekirdi. Erek dil metnine aktarılmayan “da” zarfının (Alm. Adverb) buradaki karşılığı “o esnada”dır. Bu itibarla, “da erklang” sözünün de “o esnada sesler duyuldu” şeklinde çevirmek olasıdır. Bu açıklamalardan hareketle, bu tümcenin, “on dakika kadar bir zaman geçmiş olmalıydı ki, arkamızı döndüğümüz yönden nal sesleri duyulmaya başlandı; beklenen kişi geliyordu” şeklinde eş değeri kurmak açısından daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Diğer bir cümledeki “*musste ‘viele Beutel’ gekostet haben*” ifadesi Türkçeye “*çok sayıda ganimete mâl olmuş olmalıydı*” şeklinde aktarılmıştır. Ancak burada kullanılan “Beutel” kelimesi “*ganimet*” değil, “para kesesi” anlamındadır ve aynı tümcede geçen örtünün çok pahalı bir nesne olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan “*purpurfarbene*” sözcüğü, çevirideki gibi “*kırmızı*” değil “mor” rengini anlatmaktadır.

“*Den Weg durch das Felsgewirr finden*” anlatımı “*kayalıkların arasından gelmiş olması*” olarak aktarılmış. “*Den Weg finden*” sözünün çevirisi “*gelmiş olmak*” değildir, biçimsel düz çevirisi “yolu bulmak”tır. Birleşik bir isim olan “*Felsgewirr*” sadece “kayalık” olarak çevirmek, eksik olmaktadır. “Gewirr” sözcüğünün Türkçedeki karşılığı “karmakarışık veya dağınık” anlamlara gelmektedir. Bu durumda, söz konusu anlatımın “iç içe geçmiş kayalıkların arasından yolunu bulmuş olması” biçiminde eş değerliliğin sağlanması adına daha uygun bir çeviri olduğu değerlendirilmektedir.

“Du selber hast doch den Anfang gemacht, indem du sagtest, dass du mir nicht helfen wollest.”

“Habe ich gesagt, dass ich nicht will? Ich habe nur andeutungsweise davon gesprochen. Die Sache ist zu gefährlich.”

“*Die Sache ist nicht im Mindesten gefährlich*”, versicherte der Ghâni eifrig. “Ich habe dir doch schon früher mitgeteilt, dass ich den Scheik el Ulema und eine Anzahl einflussreicher Mudarris für mich gewonnen habe. Ausserdem besitze ich grosses Ansehen beim Volk. Und was den Pascha betrifft, so wird er nichts gegen mich unternehmen, wenn er einmal vor die vollendete Tatsache gestellt ist.”

“Ja, wenn- - - ! Bis wir aber so weit sind, werden viele meiner tapferen Krieger ihr Leben lassen müssen.”

“Nicht einer wird sein Leben lassen, nicht ein einziger! *Ich bin im Besitz eines Mittels*, das dir die Festung Dschijâd fast ohne Schwertstreich *in die Hände liefern wird*.”

“Die Festung Dschijâd? Ohne einen Schwertstreich? Du scherzest!”
(Kandolf, s.127)

“Bana yardım etmek istemediğini söyleyerek sen kendin başlattın.”

“İstemiyorum mu dedim? Yalnızca imâlî konuştum. Bu mesele fazlasıyla tehlikeli.”

“Mesele öyle az buz tehlikeli değil” diyerek hararetle onayladı Gani. “Sana daha önce Şeyh el-Ulema’yı ve nüfuz sahibi birkaç müderrisi *kazandığımı* söyledim. Ayrıca halk arasında da büyük itibarım var. Paşaya gelince, *ona bir kez emrivâki yapılırsa eğer* hiçbir şey yapamaz bana karşı.”

“Evet, eğer!.. Fakat biz o noktaya gelene kadar, benim pek çok cesur savaşım yaşamlarını yitirmek zorunda kalacak.”

“Biri bile yaşamını yitirmeyecek, bir tanesi bile! *Öyle bir çare buldum ki*, Ciyad Kalesi neredeyse tek bir kılıç darbesine bile gerek kalmadan *senin ellerine teslim olacak.*”

“Ciyad Kalesi mi? Tek bir kılıç darbesi olmadan? Şaka yapıyorsun!” (Dikmen, s.101, 102)

“Die Sache ist nicht im Mindesten gefährlich”, versicherte der Ghâni eifrig.” kaynak metinde yer alan bu cümle Türkçeye *“Mesele öyle az buz tehlikeli değil”* diyerek hararetle onayladı Gani“ şeklinde hatalı bir manayla aktarılmıştır. *“Nicht im Mindesten gefährlich sein”* tam aksi bir anlam verilerek çevrilmiş; aslında meselenin hiç tehlikeli olmadığı, yani “meselenin en ufak bir tehlikesi olmadığı” dile getirilmek istenirken, bir önceki konuşma cümlesinden hareketle, meselenin çok tehlikeli olduğu biçiminde hatalı yorumlanmak suretiyle bu cümle Türkçeye aktarılmıştır. Dolayısıyla, bu birleşik cümlenin ikinci bölümünü önceki düzeltilmiş ifadeye dayandırdığımızda, “versichern” fiilini “onaylamak” şeklinde değil, “güvence vermek” anlamında yansıtılması gerektiği apaçık ortaya çıkmaktadır. Zaten “Gani” hiçbir şeyi hararetle onaylamıyor. Bu itibarla, tümcenin bağlamı da göz önünde bulundurularak, eş değerliliğe en yakın anlatımın, “Bu meselenin en ufak bir tehlikesi yoktur”, diyen Gani hevesli bir şekilde güvence verdi” şeklinde olması gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

“Für mich gewonnen habe” ifadesi *“kazandığımı”* şeklinde Türkçeye aktarılmış. Buradaki “gewinnen” sözcüğünü sadece yalın bir biçimde “kazanmak” şeklinde doğru çevrilmiş olsa da, burada bunun eksik olduğu, “jemanden für sich gewinnen” deyimini Türkçedeki benzeri olan “birilerini kendi tarafına çekmek” veya “elde etmek” şeklinde çevrilmesi daha isabetli olmaktadır.

“Wenn er einmal vor die vollendete Tatsache gestellt ist” yan cümlesi Türkçeye “ona bir kez emrivâki yapılırsa eğer” şeklinde aktarılmıştır. Buradaki doğru anlatım “bir kez emrivaki ile karşı karşıya kaldığı zaman” olmalıydı, çünkü kaynak metinde “emrivaki yapmaktan” bahsedilmemektedir.

Öte yandan, “Mittel” isminin bu bölümde “çare” olarak çevrilmesi uygun düşmemektedir. Kontekstin dikkate alınmadığı görülmektedir. Eserdeki bu olayın devamı okunduğunda, kaleyi ele geçirmek için bir tünelin kullanılacağı anlaşılmaktadır. Bunu “çare” ile izah etmek buradaki çeviriye uygun düşmemektedir. Dolayısıyla, burada “araç” veya “yol” sözcüklerinin kullanılmasının daha makul olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, “in Besitz eines Mittels sein” ifadesi “çare bulmak” olarak aktarmak doğru değildir. Bu cümlemin devamında, “in die Hände liefern wird” ifadesi “senin ellerine teslim olacak” şeklinde Türkçeleştirilmiştir. Kalenin onların “ellerine teslim olacak” biçiminde yansıtmak hatalıdır. Burada herhangi bir gereklilik olmadığı halde kullanılan “teslim olmak” sözünden ziyade, sahip olunan bu “araç” sayesinde kalenin “senin ellerine geçmesi sağlanacak” veya sahip olduğu “yol” kalenin “senin ellerine geçmesini sağlayacak” şeklinde çevrilmesi doğru manaya daha yakın olduğu değerlendirilmektedir.

Ich bemerkte mit Genugtuung, dass meine Vorstellungen Eindruck machten. Der Anführer wandte sich zu seinen Begleitern und sprach leise mit ihnen. Unterdessen liess ich meinen Blick über die Volksmenge wandern, die sich, während ich mit dem Bawârdi verhandelte, bedeutend vermehrt hatte. Ich sah nichts, was mich mit Besorgnis erfüllt hätte. Die Augen der meisten ruhten zwar feindselig auf dem Perser, aber achtungsvoll auf mir und auf Halef, und ich sah mehr als einen bewundernden Blick, der unseren Tieren galt. Einige Gesichter waren mir sogar bekannt, da wir uns, wie bereits erwähnt, in der Nähe unserer Wohnung befanden. Die Lage der Dinge war also im Ganzen nicht ungünstig und ich durfte hoffen, meinen Willen durchzusetzen. Doch da bemerkte ich unter den vielen Gesichtern eins, das ich an dieser Stelle nicht erwartet hätte und das hasserfüllt auf uns gerichtet war. (Kandolf, s.144)

Sözlerimin etkili olduğunu memnuniyetle gördüm. Kumandan yanındakilere döndü ve yavaş sesle onlarla konuştu. Bu arada gözlerimi, ben Bawârdi ile görüşürken belirgin biçimde artmış olan kalabalık üzerinde gezdiriyordum. Kaygılanmamı gerektirecek hiçbir şey görmedim. Gerçi çoğunun gözleri İranlıyı nefretle süzüyordu, fakat bana ve Halef'e hürmetle bakıyorlardı; *bense hayvanlara daha çok yakışan, alışıl gelmiş şaşkınlıkta bir bakış görüyordum*. Hatta bazı yüzler bana tanıdık geliyordu, çünkü hâlihazırda söylediğim gibi, evimizin yakınında bulunuyorduk. Durum hiçte elverişsiz görünmediğinden, isteklerimi gerçekleştirebileceğimi umabiliyordum. Oradaki pek çok yüzün arasında hiç beklemediğim ve kin dolu bir ifadeyle bize çevrilmiş bir yüz gördüm. (Dikmen, s.114, 115)

Kaynak metnin bu bölümünde yer alan “*und ich sah mehr als einen bewundernden Blick, der unseren Tieren galt*” ifadesi Türkçeye “*bense hayvanlara daha çok yakışan, alışıl gelmiş şaşkınlıkta bir bakış görüyordum*” olarak çevrilmiştir. Burada özgün metinde olmayan bir anlam hedef dil metnine aktarılmıştır. “*Bewundern*” fiilini “*alışıl gelmiş şaşkınlık*” sözüyle karşılamak doğru olmayıp, buradaki sade anlamı “hayranlık duymaktır”. “*Der Blick, der unseren Tieren galt*” sözü ise hedef metin diline “*hayvanlara yakışan bir bakış*” olarak yanlış yansıtılmıştır; oysa ki doğru bir aktarım “hayvanlarımıza yöneltilen bakış” olmalıydı. “*Mehr als einen*” sözü de “*daha çok*” şeklinde değil, “birden fazla” olarak çevirmek daha uygun düşmektedir. Bu itibarla, kaynak metnin bu cümlesinin Türkçeye, “ve ben (bense) hayvanlarımıza yöneltilen (çevrilen) birden fazla (birçok) hayran bakış gördüm” şeklinde biçimsel bir eş değerlilik ile aktarmak gerekirdi. Burada hayvanlardan kastedilen ise atlardır.

Unsere Geduld wurde auf eine lange Probe gestellt. Endlich, nach einer halben Ewigkeit, entstand eine Bewegung: Ibrahim Aga kehrte zurück. Seine Miene war Unheil verkündend. Hatte er uns bisher höflich und zuvorkommend behandelt, so war jetzt davon nichts mehr zu merken. Ohne uns eines Blickes zu würdigen, gab er barsch den Befehl, ihm zu folgen. Es musste dem Ghâni allem Anschein nach trefflich gelungen sein, den Aga gegen uns einzunehmen. War

es ihm beim Emir ebenso geglückt? Wenn ja, dann durften wir uns auf nichts Gutes gefasst machen. Wir folgten dem Aga gegen die den Hintergrund bildenden Arkaden. Hinter uns schob und drängte sich das Volk nach. Sollte diesem am Ende gar gestattet werden, an der Verhandlung teilzunehmen? Mir auch recht! Wenn es die Absicht des Ghâni war, *uns gewissermassen an den Pranger zu stellen*, so konnte es uns erst recht nicht einfallen, ihn zu *schonen*, und ich war entschlossen, das treulose Verhalten des Ghâni dem Münedschi gegenüber aufzudecken, so weit dadurch das heute in Erfahrung gebrachte Geheimnis nicht gefährdet würde. *Jetzt hiess es einfach: biegen oder brechen.* (Kandolf, s.155)

Sabırımız uzun süre sınanmıştı. Nihâyet, uzun bekleyişimizin ardından bir hareketlilik oldu: İbrahim Ağa geri döndü. Suratı felâket habercisi gibiydi. O zamana kadar bize kibar ve lütfkâr davranmıştı, ama artık o hâlimden geriye hiçbir iz kalmamıştı. Bize bir bakışı bile lâıyk görmeden, sert bir ifadeyle kendisini tâkip etmemizi emretti. Görünüşe bakılırsa Gani, Ağayı bize karşı kışkırtmayı başarmıştı. Peki ya Emir konusunda da şans yüzüne gülecek miydi? Eğer öyle olursa, kendimiz için hiçbir iyilik beklemememiz gerekirdi. Arka planı oluşturan arkadlara doğru Ağayı tâkip ettik. Halk arkamızdan ite kaka geliyordu. Peki sonunda halka duruşmaya katılma izni verilecek miydi? İşime gelirdi! Gani'nin niyeti *tâbiri câiz ise bizi teşhir direğine bağlatmak* idiyse, bu durumda ona *riâyet etmeyi* aklımızın ucundan geçiremezdik ve ben bugün öğrendiğimiz sırrı riske atmadan, Gani'nin Münecime karşı haince davranışını ortaya sermeye kararlıydım. *Daha basit bir ifadeyle: Ya herrü, ya merrü!* (Dikmen, s.122, 123)

Kaynak metnin yukarıdaki bölümünde yer alan “*uns gewissermassen an den Pranger zu stellen*” Türkçeye “*tâbiri câiz ise bizi teşhir direğine bağlatmak* idiyse” olarak aktarılmıştır. Almanca bir deyim olan “jemanden an den Pranger stellen” “birilerini suçlayarak damgalamak, rezil veya teşhir etmek, ya da birilerini alenen eleştirmek” anlamlarına da gelmektedir. “*Teşhir direğine bağlamak*” ifadesi sözlükte yer almakla birlikte, Türkçede kullanılmadığından bozuk bir anlam veya çeviri koktuğu izlenimini vermektedir. “*Gewissermassen*” sözcüğünün de her ne kadar “*tâbiri câiz ise*”

manası bulunsa da, metnin buradaki bağlamından hareketle “adeta” kelimesi ile çevirmek daha uygun görülmektedir. Bu ifade Türkçeye, niyeti “bizi alenen suçlayarak adeta rezil etmek idiyse” biçiminde aktarmak daha yeterli bir çeviri olacaktır. Bu cümlenin devamında kullanılan “schonen” kelimesi “riâyet etmeyi” olarak yansıtılmıştır. Bu manaya gelse de burada “dokunmamak” sözcüğü ile doğru anlamını kazanmaktadır.

“Wenn es die Absicht des Ghâni war, uns gewissermassen an den Pranger zu stellen, so konnte es uns erst recht nicht einfallen, ihn zu schonen, und ich war entschlossen, das treulose Verhalten des Ghâni dem Münedshi gegenüber aufzudecken, so weit dadurch das heute in Erfahrung gebrachte Geheimnis nicht gefährdet würde.” Yukarıdaki bölümde bulunan bu tümcenin en yakın eş değeri şu şekilde kurmak mümkündür: “Gani’nin niyeti bizi alenen suçlayarak adeta rezil etmek idiyse, asıl o zaman ona ilişmemek söz konusu olamazdı ve ben bugün öğrendiğimiz sırrı riske atmadan, Gani’nin Müneccime karşı haince davranışını ortaya çıkarmaya kararlıydım.”

Bu bölümün sonunda yer alan *“Jetzt hiess es einfach: biegen oder brechen.”* şeklindeki deyim *“Daha basit bir ifadeyle: Ya herrü, ya merrü!”* şeklinde çevrilmiştir. “Biegen oder brechen” deyimini “ne yapıp edip” anlamına da gelmektedir. Bunun yanı sıra “ne olursa olsun” manasındaki “ya herrü, ya merrü” deyimini de eş değeriyle yakın bir anlama sahiptir. Ancak “jetzt hiess es einfach” sözü “daha basit bir ifadeyle” şeklinde eş değeriyle gözetilmeden çevrildiği görülmektedir. Daha yeterli bir çeviri: “Şimdi artık sadece şu söylenebilir” şeklinde daha uygun bir denklik oluşturulabilirdi.

Die Mekkaner hatten sich während der Rede des Persers ruhig verhalten, weil auch der Grossscherif gelassen blieb. Jetzt machte sich ihre Erregung in lauten Ausrufen der Empörung Luft. Schimpfworte und Drohungen flogen zu uns herüber. Der Grossscherif blieb unbewegt. Er war ein Diplomat und wusste die Verhandlung geschickt in ein anderes Gleis zu lenken. Er gebot nach einer Weile Ruhe mit der Hand und sagte:

“ ‘Adschami, du redest eine gewagte Sprache und manches liesse sich darauf entgegenen. Aber lassen wir diesen Punkt fallen, er ist von nebensächlicher Bedeutung. Ihr seid wegen ganz anderer Dinge angeklagt. Scherif Abadilah, *welcher Schandtaten beschuldigst du diese Männer?*’ ” (Kandolf, s.162)

Mekkeliler İranlının konuşması boyunca Büyük Şerif de müsaade ettiğinden sakın davranmışlardı. Şimdi ise heyecanlarını öfkeli bağırışlarla açığa vuruyorlardı. Küfürler ve tehditler yağıyorlardı üzerimize. Büyük Şerif kıpırdamadan duruyordu. O bir diplomattı ve duruşmayı başka bir yöne ustalıkla saptırmanın yolunu biliyordu. Kısa bir süre sonra eliyle sessiz olmalarını işaret etti ve şöyle dedi: “Acem, cüretkâr bir dille konuşuyorsun ve bazıları bundan hoşlanmıyor. Fakat şimdi geçelim bunu, bu ayrı konu. Siz çok daha başka bir şeyle suçlanıyorsunuz. Şerif Abadilah, *hangi uygunsuz fiillerle suçluyorsun* bu adamları?” (Dikmen, s.128, 129)

Bu bölümün ilk cümlesi, “*Die Mekkaner hatten sich während der Rede des Persers ruhig verhalten, weil auch der Grossscherif gelassen blieb*” ifadesi “*Mekkeliler İranlının konuşması boyunca Büyük Şerif de müsaade ettiğinden sakın davranmışlardı*” biçiminde çevrilmiştir. “Sich ruhig verhalten” burada “sakın kalmak” olarak değil, “sessiz kalmak” şeklinde çevrilmesi daha uygun görünmektedir. “Gelassen bleiben” ise “müsaade etmek” şeklinde yanlış bir anlamla aktarılmıştır. Doğrusu “sakın olmak” veya “istifini bozmamak” olabilirdi. Aynı cümle yapısı korunarak, “Mekkeliler İranlının konuşması boyunca, Büyük Şerif de istifini bozmadığı için sessiz kaldılar” şeklinde eş değerliliği gözeterek karşılamak mümkündür.

Son cümledeki “*Welcher Schandtaten beschuldigst du*” ifadesi “*hangi uygunsuz fiillerle suçluyorsun*” biçiminde yansıtılmıştır. Buradaki “uygunsuz fiiller” sözü yetersiz bir çeviri olmuştur. Daha yaraşır bir aktarım “hangi cürümlerle itham ediyorsun” biçiminde yapılabilirdi.

Die eben geschilderten Beobachtungen machte ich freilich viel schneller, als sie sich beschreiben lassen. Die *Überrumpfung*

war so schnell und so meisterhaft erfolgt, dass nur ein vorher genau und bis ins Kleinste besprochener Plan sie ermöglichen konnte. (Kandolf, s.169)

Az önce anlattığım gözlemlerimi elbette tasvir edildiklerinden çok daha hızlı yaptım. *Baskın* öyle hızlı ve öyle ustalıkla yapılmıştı ki, yalnızca doğru ve en ufak detayına kadar önceden kararlaştırılmış bir plan bunu mümkün kılabilirdi. (Dikmen, s.134)

İkinci cümlede Türkçeye aktarılan “*Überrumplung*” kelimesi “*baskın*” şeklinde çevrilmiştir. “*Überrumpeln*” sözcüğünün Türkçedeki karşılığı “gafil avlamak” veya “tuzağa düşürmek”tir. Dolayısıyla buradaki en doğal karşılığı “gafil avlama” olacaktır.

Er ist nun bereits über zwei Wochen hier, aber diese ganze Zeit über haben sie nicht gesehen, dass er nur ein einziges Mal sich *am gemeinsamen Asr, Massa und 'Aschije in der Moschee beteiligt hätte*, wie es doch sonst kein frommer Pilger versäumt, oder *dass er ein einziges Rak'a oder Takbîr verrichtet hätte*. Es wurde mir in Meschhed Ali erzählt, dass dieser Mann, obgleich er ein Christ ist, den ganzen *Koran* auswendig kann und dass ihm alle seine Auslegungen besser bekannt sind als selbst mohammedanischen Gelehrten. Ich wollte es zuerst nicht recht glauben, aber ich muss jetzt sagen, dieser Mann weiss sich so geschickt und unauffällig als Muslim zu geben, ohne dass er dabei etwas tut, was gegen seinen Glauben wäre, dass selbst ich nichts Auffälliges hier in Mekka an ihm bemerkt hätte, wenn ich ihn nicht schon vorher durchschaut hätte. Nun steht er hier vor dir, Emir, der Giaur, der rüddige Hund, der Schänder des Heiligtums, und mit ihm die anderen alle, die ihm zu dieser Schändung verholffen haben. Frage ihn doch, ob er dieser Christ ist! Es wurde mir gesagt, dass dieser Mann nie und unter keinen Umständen sein Christentum verleugne, selbst wenn sein Leben davon abhinge. Frage ihn und wir wollen sehen, ob er auch

jetzt, in diesem Augenblick, den Mut besitzt, der ihm nachgerühmt wird.” (Kandolf, s.177, 178)

O hâlihazırda iki haftadan uzun zamandır burada; fakat gözcülerim bunca zaman boyunca onun bir kez bile *camide diğerleriyle birlikte Asr, Massa ve Aşije’ye katıldığını*, ki dini bütün hiçbir hacı bunu ihmal etmez, ya da *bir kez bile Rak’a veya tekbîri yerine getirdiğini* görmediler. Meşhed Ali’de bana, bu adamın bir Hristiyan olmasına rağmen Kuran’ı tümüyle ezbere bildiğini ve tüm tefsirlerini Muhammedî âlimlerinden bile daha iyi bildiğini anlattılar. Ben ilk başta buna inanmak istemedim doğrusu, fakat şimdi şunu söylemeliyim; bu adam kendi inancına ters düşecek bir şey yapmadan, öyle ustaca ve şüphelenilmeyecek derecede kendini bir Müslüman gibi göstermeyi biliyor ki, daha önceden onun gizli maksatlarını anlamamış olsaydım, ben kendim bile burada Mekke’de hiçbir şüphe duymazdım ondan. O şimdi karşında duruyor Emir, o gâvur, mukaddesliğe leke süren o uyuz it ve onunla birlikte, onun pisliklerine yardım etmiş olan tüm diğerleri... Hristiyan olup olmadığını sor ona! Bana dediler ki; bu adam asla ve hiçbir şart altında, hatta hayatı buna bağlı olsa bile Hristiyan olduğunu inkâr etmezmiş. Sor ona; bakalım şu anda da kendisini övdükleri kadar cesaretli mi, değil mi.” (Dikmen, s.140, 141)

Bu cümledeki “*am gemeinsamen Asr, Massa und ‘Aschije in der Moschee beteiligen*” anlatımı Türkçeye “*camide diğerleriyle birlikte Asr, Massa ve Aşije’ye katılmak*” şeklinde anlaşılmaz bir dil ve manada, kavramlar çevrilmeden olduğu gibi korunarak aktarılmıştır. Konuyla ilgili terimler bilinmediği takdirde, bu şekilde tipik, garip ve yanlış anlatımlar ortaya çıkabilmektedir. Esasen “Asr, Massa ve Aşije” ikindi, akşam ve yatsı namaz vakitlerinin Arapça isimleridir. “Moschee” ile de yine burada açıkça Mescid-i Haram kastedilmektedir. “Diğerleriyle birlikte” ifadesi yerine burada namaz söz konusu olduğundan, “cemaatle” sözcüğünü kullanmak daha isabetlidir. Dolayısıyla bu anlatımın çevirisi, “Mescid-i Haram’da cemaatle ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmak” şeklinde olmalıydı. Tümcenin devamında, “*dass er ein einziges Rak’a oder Taktbîr verrichtet hätte*” ifadesi “*bir kez bile Rak’a veya tekbîri yerine getirdiği*” biçiminde aktarılmış, ancak doğru ifade “bir kez bile namaz kıldığı veya

tekbir getirdiği” şeklinde olmalıydı. Almancadaki metinde yer alan “*Der Koran*” Türkçeye “Kuran” şeklinde aktarıldığı görülmektedir. Benzer özel isim ve terimler aktarılırken hedef dil okurunun kültürünün de göz önüne alınması gerekmektedir. Bu durumda yazılışın “Kur’an” veya “Kur’an-ı Kerim” olması daha münasiptir.

“*Uskut, ia Maskîn* – schweig, Unglücklicher!” Der Grossscherif war aufgesprungen und sah ihn flammenden Auges an. “Hältst du uns für Hohlköpfe, in deren Inneren Sand anstatt des Gehirns ist, dass du uns zumutest, wir sollten dir glauben? Deine Worte sind für unsere Ohren wie die Spur eines Vogels im Sand, die vom Wüstenwind verweht wird. Allah weiss es, ich hätte eher den Einsturz des Beit Allah für möglich gehalten, als dass die Dinge geschehen könnten, die ich heute vernehmen musste, und dass ein Scherif...”

“Allah, Allah”, unterbrach ihn der Ghâni *kreischend*. “Emir, ich schwöre bei Allah und allen heiligen Kalifen, ich schwöre beim Bart des Propheten und bei allem, was mir heilig ist, ich habe die Wahrheit gesprochen, diese Hundesöhne haben aber alles so verdreht...”

Wakkif – halt ein! Sprich kein Wort weiter, Abadilah! Weisst du, was du getan hast? – – Du hast soeben einen Meineid geschworen! – ‘*Aib alék* – Schande über dich! *Istaghfir Allah* – Allah möge ihn dir vergeben, ich kann es nicht. Du hast aber auch meine Erwartungen schmähsch getäuscht, indem du die Würde des Scherifen mit Kot besudelt hast. Und das verdient die schärfste Strafe. Geh aus meinen Augen! Ich werde veranlassen, dass dein Name aus dem Buch der Scherife gestrichen wird. Geh!” (Kandolf, s.197, 198)

“*Uskut, ia Maskîn!* Sus, bedbaht!” Büyük Şerif ayağa fırlamıştı ve alevler saçan gözleriyle ona bakıyordu. “Bizim içinde beyin yerine kum olan boş kafalılar olduğumuzu mu sanıyorsun, ki sana inanmamızı istiyorsun? Sözlerin kulaklarımız için çöl rüzgârının örttüğü, kumdaki bir kuş izi gibi. Allah biliyor ki, bugün duymak

zorunda kaldıklarımın gerçekleşmiş olmasındansa, Beytullah'ın yıkılması bana daha mümkün görünürdü ve bir şerifin.”

“Allah, Allah” diye *söylenerek* sözünü kesti Gani. “Emir, Allah'ın ve tüm kutsal halifelerin *huzurunda yemin ediyorum*, peygamberin sakalı üzerine ve benim için kutsal olan her şeyin üzerine yemin ediyorum ki, gerçeği söyledim; fakat bu köpoğlu köpekler her şeyi öyle yanlış anlattılar ki!”

Vakkif, Dur! Tek kelime daha etme Abadilah! Ne yaptığını biliyor musun? Az önce yalan yere yemin ettin! ‘*Aib alêk* – Ne büyük bir ayıp! *Istaghfir Allah – Allah bunu bağışlayabilir*, ben yapamam. Fakat benim tüm beklentilerimi de şeriflik onuruna leke sürerek rezilce boşa çıkardın. Ve bu en ağır cezayı hak ediyor. Kaybol gözümün önünden! Adının şeriflerin kitabından silinmesini sağlayacağım. Defol!” (Dikmen, s.156)

Bu bölümün ilk cümlesinde yer alan “*Uskut, ia Maskîn*” Arapça sözü “*Uskut, ia Maskîn!*” olarak aynen erek metne aktarılmıştır. Oysa çevirmen bu Arapça sözü hedef dil okurunu dikkate alarak Türkçe yazılış şeklinde aktarmalıydı. Bu sözün Türkçedeki yazılışı şu şekilde olması daha isabetlidir: “Uskut, ya miskin”. “*Kreischend*” kelimesinin karşılığı için çevirmen tarafından seçilen “*söylenerek*” sözcüğü yetersiz kalmaktadır. “*Kreischen*” fiilinin temelinde “bağırarak” vardır. Bu nedenle burada “çığlık atarak” gibi bir mana vermek gerekirdi.

Bir sonraki cümlede “*schwören bei jemandem oder etwas*” ifadesi “bir kimsenin veya bir şeyin üzerine veya adına yemin etmek” anlamına gelmektedir. Bu nedenle, “*huzurunda yemin ediyorum*” şeklinde yapılan aktarmadaki “huzurunda” sözcüğü burada uygun düşmemektedir.

Arapçada okundukları gibi aynen özgün metne alınan “‘*Aib alêk*” ve “*Istaghfir Allah*” sözleri de Türkçedeki yazılış şekilleriyle “*ayb aleyk*” ve “*estağfirullah*” biçimlerinde aktarmak gerekirdi. Diğer taraftan, özgün metinde yer alan “*estağfirullah*” sözcüğünün Almancadaki karşılığı “*Allah möge ihn dir vergeben*”, “*Allah bunu bağışlayabilir*” olarak yer almıştır. Burada “möge vergeben” sözü “bağışlayabilir” değil, “bağışlasın” şeklinde olması uygun olacaktır. Bu durumda, bu sözün eş

değerliliğe daha yakın bir çevirisi olan “Allah bundan dolayı seni bağışlasın” şeklinde erek dil metninde yerini alması mümkündür.

“Allah akbar – Gott ist gross! Er hat uns heute wunderbare Dinge erleben lassen, von denen keiner von uns sich etwas träumen liess. Ein Christ hat es gewagt, nicht nur das heilige Gebiet, sondern die heilige Stadt selbst zu betreten – eine unerhörte Tat! *Ich möchte ihm deswegen zürnen und ihn dafür streng bestrafen, sollte es wohl auch, kann es aber nicht.* Denn diesem Christen müssen wir es verdanken, dass heute einem unwürdigen Heuchler die Larve vom Gesicht gerissen wurde, und obendrein sind einem Mann, den wir alle lieben und verehren, von diesem Nassrâni grosse Wohltaten widerfahren. Dazu kommt, dass auch ich Kara Ben Nemsî persönlich grossen Dank schulde. – Du staunst, Effendi? Du kannst dir nicht denken, wofür? Und doch habe ich es dir zu verdanken, dass ich vor Jahren von grosser Sorge befreit wurde. (Kandolf, s.202)

“Allahü ekber, Allah büyüktür! O bugün bizim öyle mucizevî şeyler yaşamamızı sağladı ki, içimizden hiç kimse bunları rüyâsında bile göremezdi. Bir Hıristiyan yalnızca kutsal topraklara değil, aynı zamanda bizzat kutsal şehre girmeye cesaret etti, duyulmamış şey! *Bu yüzden ona öfke duyabilir ve onu sert bir biçimde cezalandırabilirdim; elbette olabilirdi, fakat mümkün değil.* Çünkü bugün onursuz bir riyâkârın maskesi yüzünden düşürüldüğü ve bundan da öte hepimizin sevdiği ve saydığı bir insana bu Nasrâni tarafından büyük hayır işlendiği için bu Hıristiyanı teşekkür etmek zorundayız. Bunun yanı sıra Kara Ben Nemsî’ye de şahsi olarak büyük teşekkür borçluyum. Şaşırdın mı Efendi? Ne için olduğunu tahmin edemiyor musun? Yıllar önce büyük bir dertten kurtulmuş olmamı kuşkusuz sana borçluyum. (Dikmen, s.159, 160)

“*Ich möchte ihm deswegen zürnen und ihn dafür streng bestrafen, sollte es wohl auch, kann es aber nicht.*” Özgün metindeki bu cümle, “*Bu yüzden ona öfke duyabilir ve onu sert bir biçimde cezalandırabilirdim; elbette olabilirdi, fakat mümkün değil*”

şeklinde hedef dil metnine aktarılmıştır. Biçimsel eş değerlilik gözetilerek yapılacak bir çeviri ise şöyle olabilirdi: “Bu yüzden ona öfkelenmek ve sert bir biçimde cezalandırmak istiyorum; bunu yapmam da gerekir aslında, ama yapamayacağım.”

Sie waren Orientalen und standen als solche der Erscheinung des Übernatürlichen mit grösserer Empfänglichkeit gegenüber als der nüchterne, sachlich veranlagte Europäer, der lieber hundert natürliche Erklärungsversuche *an den Haaren herbeizieht*, nur um der Notwendigkeit zu entgehen, einem Vorgang die Bezeichnung ‘übernatürlich’ geben zu müssen. Warum aber dies? Warum diese Scheu vor dem Übernatürlichen? Warum sträubt sich denn eigentlich der Mensch so sehr gegen die Annahme von Dingen, die sich seiner äusseren und inneren Erfahrung entziehen? Lebt er denn nicht mitten unter lauter Rätseln und Wundern, ohne sie leugnen zu können, ja, ohne sie leugnen zu wollen, weil er sich an sie gewöhnt hat, obgleich er sie nicht erklären kann? Selbst der Gelehrte kann nur die Kräfte und Erscheinungen der Dinge erkennen, nicht aber das, was diesen Kräften zu Grunde liegt; das Wesen der Dinge bleibt ihm verborgen und ein Geheimnis. (Kandolf, s.213)

Onlar şarklılardı ve böyle doğaüstü meselelere; realist ve nesnelliğe önem veren, bir olayı “doğaüstü” olarak tanımlama gerekliliğini ortadan kaldırmak için yüzlerce doğal açıklama denemesiyle seve seve *saçını başını yolan* Avrupalılardan daha büyük bir hassasiyet gösteriyorlardı. Peki ama bunun nedeni neydi? Neden doğaüstü olandan korkuyorlardı? İnsan neden haricî ve içsel tecrübelerinin dışında kalan şeylere kabul etmeye böylesine çok karşı çıkıyor? Yalanlayamadığı, hatta açıklayamadığı halde, sırf alışkanlıktan ötürü kabullendiği büyük bilmecelerin ve mucizelerin tam ortasında yaşamıyor mu? Âlim olan bile yalnızca şeylerin güçlerini ve görünüşlerini kavrayabilir, fakat bu güçlerin esasını anlayamaz; özleri onun için bir sır, bir gizem olarak kalır. (Dikmen, s.168, 169)

Bu bölümdeki kaynak metinde yer alan “*an den Haaren herbeizieht*” deyimini “*saçını başını yolan*” olarak yanlış aktarılmıştır. “*Etwas an den Haaren herbeiziehen*”

tabiri saçla ilgili değildir. “Saç” burada sadece bir metafordur. Bu deyimde zorlama, zorla bir şeyi getirmek söz konusudur. Metnin bağlamından zorla getirilmek istenen şey ile burada, “yüzlerce doğal açıklama denemesi” kastedilmektedir. Öte yandan, bu bölümdeki özgün dil metnin, sanatsal eş değerliliğe çok fazla dikkate almadan ve yazarın biçimine uymadan erek dile aktarıldığı görülmektedir.

Der Grossscherif sagte vorwurfsvoll: “Effendi, du wirst mir nicht zumuten wollen, die Rolle des untätigen Zuschauers zu spielen, wo es sich doch um meine Sicherheit handelt. Soll ich das ganze Verdienst dir und deinen Haddedihn überlassen und dabei *die Hände in den Schoss legen*? Sol man später von ‘Aun er Rafiq sagen müssen, er *war zu feig*, um auch nur einen Finger bei dem *Rettungswerk* zu rühren, sondern hat andere, und noch dazu ganz Fremde für sich arbeiten lassen? Nein, diesen Vorwurf kann ich nicht auf mich laden. Es ist ohnehin für den Beherrscher von Mekka beschämend genug, dass er von allem, was vorging, keine Ahnung hatte, während du, der Chirst, nur den Fuss nach Mekka zu setzen brauchtest, um das Gewebe der Schändlichkeit und Hinterlist *zu durchschauen* und Dinge zu erfahren, von denen kein Mensch in Mekka etwas wusste. Also erweise mir den Gefallen und nimm mich mit!” (Kandolf, s.220)

Büyük Şerif sitem dolu bir ifadeyle şöyle dedi: “Efendi, benim güvenliğimin söz konusu olduğu bir durumda benden hiçbir şey yapmayan bir izleyici rolünü üstlenmemi isteyemezsin. Tüm zaferi sana ve Haddedihnerine bırakıp, *ellerim koynumda* mı bekleyeceğim? Sonra ‘Aun er Rafiq için; *kurtuluş mücadelesi* sırasında parmağını bile oynatmayacak kadar *tembeldi*, hatta kendisi için başkalarını, bu meseleye tümüyle yabancı olan kişileri çalıştırdı mı desinler? Hayır, ben kendime böyle söz söyletmem. Senin gibi bir Hristiyan, pisliklerle riyâkârlıkların ağına *göz atması* ve Mekke’deki tek bir insanın dahi hakkında hiçbir şey bilmediği meseleleri öğrenebilmesi için, yalnızca buraya adım atmış olması yeterli olurken; kendisinin olup bitenler hakkında hiçbir fikri

olmaması Mekke'nin hâkimi için yeterince utanç verici. Bana bu iyiliğin sebeplerini açıkla ve beni de yanına al!" (Dikmen, s.174)

Bu bölümde yer alan "*die Hände in den Schoss legen*" deyimini burada kelimesi kelimesine "*ellerim koynumda*" şeklinde aktarılmıştır. Esasen bu tabirin işlevsel eş değerliliği çerçevesindeki çevirisi "hiçbir şey yapmadan" veya "ellerim kollarım bağlı" şeklinde olması daha uygun düşmektedir.

Bir sonraki tümcede "*war zu feig*" sözü "*tembeldi*" sıfatı ile yanlış çevrilmiştir. "Feig sein" "yüreksiz" veya "korkak" olmayı ifade etmektedir. Aynı cümledeki "*Rettungswerk*" ismi "*kurtuluş mücadelesi*" şeklinde hedef metne doğru aktarılmadığı düşünülmektedir. Bu sözcüğün metnin bağlamı çerçevesinde biçimsel eş değerliliğe daha yakın ifadesinin "kurtarma çabası veya işi" olduğu değerlendirilmektedir.

Bu bölümün bir başka cümlesindeki "*durchschauen*" fiili "*göz atma*" şeklinde Türkçeleştirilmiştir. Bu kelimenin burada "göz atma" ile herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır. Hile ve çevrilen dolapların anlaşılmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla burada "iyice anlama" şeklinde aktarılması daha uygun olacaktır.

Eine Weile blickte er nachdenklich zu Boden. Dann gab er plötzlich dem Gespräch eine andere Wendung. Indem er die Augenbrauen warnend in die Höhe zog und einen bezeichnenden Blick nach der Tür warf, fuhr er fort: "Effendi, ich habe gehört, du willst morgen Abend mit einigen deiner Haddedihn die Qal'at Dschijâd besichtigen?"

Er legte auf das Wort "besichtigen" eine *eigentümliche* Betonung, wollte also wahrscheinlich damit andeuten, dass der Gegenstand mit Vorsicht zu behandeln sei, wohl mit Rücksicht auf etwaige Lauscher. Ich ging *auf seine Absicht ein* und entgegnete: "Das ist allerdings mein Wunsch, mit deiner gütigen Erlaubnis."

"Diese ist dir gern gewährt. Ich werde selber um diese Zeit auf der Burg anwesend sein und euch empfangen. Ich weiss, was ich so vornehmen Gästen schuldig bin." (Kandolf, s.247)

Kısa bir süre düşünceli düşünceli yere baktı. Derken sohbetin konusunu aniden değiştiriverdi. Kaşlarını ikaz edercesine yukarı kaldırdı ve kapıya doğru imâlî bir bakış atarken şöyle dedi: “Efendi, yarın akşam Haddedihnlere bazılarıyla Qal’at Ciyâd’ı *dolaşmak* istediğini duydum, doğru mu?”

“Dolaşmak” kelimesini *özellikle* vurgulamıştı; ki bununla muhtemelen bu konuda dikkatli konuşmamız, hiç şüphesiz olası dinleyicilere dikkat etmemiz gerektiğini anlatmak istemişti. *Onunla aynı fikirdeydim* ve şöyle cevap verdim: “Müsaade edersen, dileğim budur.”

“Müsaade senindir. Ben kendim bizzat o vakitte kalede olacağım ve sizi karşılayacağım. Böylesi önde gelen konuklara ne borçlu olduğumu biliyorum.” (Dikmen, s.195)

Bu bölümde, “*besichtigen*” fiili “*dolaşmak*” olarak aktarılmıştır. Her ne kadar özgün metindeki söz konusu kelime bu anlama gelse de, burada “ziyaret etmek” şeklinde çevirmek kontekste daha uygundur.

Bir sonraki tümcede, “*eigentümlich*” sözcüğü “*özellikle*” ile aktarılmıştır. Ancak burada, benzeri bir çeviri “tuhaf” veya “garip” sıfatı kullanılarak yapılmalıydı. Bu durumda cümle, “tuhaf bir şekilde vurgulamıştı” şeklinde olabilirdi.

Kaynak metindeki “*Auf seine Absicht eingehen*” anlatımı “*Onunla aynı fikirdeydim*” şeklinde kısmi bir anlam kaymasına uğratılarak çevrilmiştir. Söz konusu sözü burada “onu dikkate aldım” biçiminde dile getirmek daha isabetli görünmektedir.

Damit war die Angelegenheit erledigt, die Unterhaltung lenkte in andere Bahnen und *die Gemütlichkeit kam zu ihrem Recht*. Halef erzählte mit der ihm eigentümlichen Anschaulichkeit einige unserer Erlebnisse, was zur Folge hatte, dass der Pascha der ersten Auflage der ‘Arznei’ eine zweite folgen liess. Die Wahrheit zwingt mich indes, selbst auf die Gefahr hin, dass jemand gegen mich den Vorwurf der Undankbarkeit gegen unseren Gastgeber erhebt, zu berichten, dass der Löwenanteil der ‘Medizin’ nicht von uns,

sondern vom Pascha eingenommen wurde, Wohl aus dem Grund, weil er sich für den Kränksten von uns dreien hielt. Und als er sich endlich zum Abschied erhob, da wies der Zeiger meiner Taschenuhr auf eine sehr späte Stunde, aber auch der Fes auf dem geröteten Haupt des Paschas hatte eine so bedenklich schiefe Haltung angenommen, dass auch ohne Zuhilfenahme der Uhr zu erkennen war, dass es für ihn höchste Zeit sei, die Ruhe aufzusuchen. (Kandolf, s.249)

Böylece mesele hallolmuştu. Sohbet başka konulara yöneldi ve *rahatlık amacına ulaştı*. Halef kendine has bir canlılıkla yaşadığımız bir kaç olayı anlattı, ki bunun sonucunda Paşanın “ilaç” hikayesini ikinci kez dinlemek zorunda kaldık. Bu arada birinin beni ev sahibimize karşı nankörlük etmekle suçlaması tehlikesine karşı hakikati söylemeliyim; elbette Paşa üçümüz içinde kendini en hasta kişi olarak gördüğünden bu “ilacın” aslan payı bize değil, kendisine düşüyordu. Ve nihâyet vedâ etmek için ayağa kalktığında cep saatimin ibresi çok geç bir saati gösteriyordu; fakat Paşanın kıpkırmızı olmuş kafasında duran fes, saatimin yardımı olmadan da onun için istirahatata çekilme vaktinin çoktan geldiğini anlatacak kadar vahim, eğri büğrü bir hal almıştı. (Dikmen, s.196, 197)

Özgün metnin bu bölümün başında yer alan “*die Gemütlichkeit kam zu ihrem Recht*” ifadesi “*rahatlık amacına ulaştı*” şeklinde bir hatalı bir anlamla çevrildiği görülmektedir. Bu sözün iki kısım halinde çevrildiği anlaşılmaktadır. “*Gemütlichkeit*” (Türk. rahatlık) ve “*zu ihrem Recht kommen*” (Türk. amacına ulaşmak). Oysa metinde kullanılan bir deyimdir. Bu nedenle, bir bütün olarak ele alınması ve cümle içindeki bağlamına da dikkat edilmesi gerekirdi. Ancak bu özgün birleşik cümle hedef dile iletilirken ikiye bölünmesi sebebiyle anlamı bozulmuştur. Buradan hareketle, tüm cümlelerin yeterli bir çevirisini şu şekilde yapmak mümkündür: “Böylece mesele hallolmuş, sohbet başka konulara yönelmiş ve rahatlığa ulaşılmıştı (veya kavuşulmuştu).”

Wäre ein Blitz vor dem Schleicher niedergefahren, so hätte er nicht jähher zusammenfahren können. Entsetzt fuhr er herum und sah mich

aus weit geöffneten Augen an. Ja, es war der Ghâni, wie ich jetzt erkannte. Und auch er erkannte mich. Aber es schien eine völlige Erstarrung über ihn gekommen zu sein. Die Rechte öffnete sich und die *Fackel* fiel zu Boden. Ich bückte mich schnell und hob sie auf, um sie am Verlöschen zu hindern.

“Abadilah, was suchst du hier?”

Der Ghâni bot ein solches Bild des Entsetzens, dass es mir gar nicht einfiel, zur Vorsicht eine Waffe in die Hand zu nehmen. Er war ein Feigling und jetzt, im Augenblick, einer Gegenwehr erst recht nicht fähig. Diesen Umstand benutzte ich schnell. Er hatte eine Pistole und ein Messer im Gürtel stecken. Ich zog ihm beide heraus und warf sie hinter mich auf den Boden. Er liess sich das ruhig gefallen, ohne die geringste Bewegung zu machen. Dann wiederholte ich meine Frage: “Abadilah, was suchst du hier?” (Kandolf, s.259, 260)

Gökten yıldırım düşse bu kadar çabuk yetişemezdi. Dehşet içinde arkasına döndü ve ardına dek açılmış gözlerle bana baktı. Evet, o an tanıdım, bu Gani’ydi. Ve o da beni tanıdı. Fakat donakalmış gibiydi. Sağ eli açılıverdi ve *mum* yere düştü. Sönmesini engellemek için hemen eğilip aldım onu.

“Abadilah, burada ne arıyorsun?”

Gani öyle dehşete kapılmıştı ki, her ihtimale karşı elime bir silah almak hiç aklıma gelmedi. O bir korkaktı ve o an kendini savunacak durumda değildi. Bu fırsatı çabucak değerlendirdim. Kemerine soktuğu bir silahı ve bir bıçağı vardı. İkisini de çekip aldım ve arkama, yere fırlattım. En ufak bir hareket bile yapmadan râzı oldu buna. Ardından sorumu tekrar ettim: “Abadilah, burada ne arıyorsun?” (Dikmen, s.204)

Bu bölümün başında “*Wäre ein Blitz vor dem Schleicher niedergefahren, so hätte er nicht jäher zusammenfahren können.*” cümlesi “*Gökten yıldırım düşse bu kadar çabuk yetişemezdi.*” şeklinde Türkçeye yanlış aktarılmıştır. “Ein Blitz ist niedergefahren” sözünü Türkçeye düz anlamsal bir dille “bir yıldırım düştü” biçiminde çevirmek yeterlidir. “Zusammenfahren” fiilini ise burada “sıçramak” veya “ürpermek” anlamlarına gelmektedir. “*Jäher*” sözcüğü de “korkup sıçramak” bağlamında düşünüldüğünde “dehşet” ya da “küçük dilini yutmak” olarak uyarlamak mümkündür.

“*Der Schleicher*” ismi ile Gani kastedilmektedir ve burada “sır küpü adam” olarak Türkçeye çevirmek mümkündür. Bu durumda Almanca cümleyi Türkçeye “sır küpü Gani’nin önüne yıldırım düşmüş olsaydı, onu bundan daha fazla dehşet içinde sıçratamazdı” olarak aktarmak kaynak metne daha sadık olacaktır. Daha önceki bölümlerde de açıklandığı üzere “*Fackel*” ismi bu eserde “*mum*” değil “meşale” olarak kullanılmaktadır.

Nachdem ich die notwendigen Anordnungen getroffen hatte, löschten wir die *Fackel* aus und legten uns rund um den Verschlussstein flach auf den Boden, damit wir, wenn die Sebîd kamen, nicht sofort bemerkt werden konnten. Der gefesselte und geknebelte Scheik war auf die Seite geschafft worden.

Es wollte sich bald zeigen, dass meine Berechnung richtig gewesen war. Wir hatten ungefähr zehn Minuten auf der Lauer gelegen, da hörte ich unter mir ein leises Geräusch; die Feinde waren da. Dann war es eine Weile still. *Offenbar untersuchten sie den Verschluss und berieten sich über die Art und Weise, wie er wohl zu öffnen sei. Sie mussten bald darüber ins Reine gekommen sein*, denn ich bemerkte wieder den länglichen, schmalen Lichtschein, der mir vor einer Stunde das Kommen des Ghâni verraten hatte. Der Lichtsteifen wurde breiter und breiter und dann erschien ein Kopf, der vorsichtig über den Rand hervorlugte. Wir konnten nicht gesehen werden, weil wir uns im Finsternen befanden, während uns keine Bewegung des anderen, der sich gegen den Lichtschein deutlich abhob, entging. Dem Kopf folgten die Schultern und dann – schnellte ich mit einem Satz in die Höhe und *packte ihn beim Hals*. (Kandolf, s.277, 278)

Ben gerekli talimatı verdikten sonra *mumu* söndürdük ve Sebîdler geldiğinde bizi hemen fark etmemeleri için kilit taşın etrafında yere yattık. Bağlanmış ve ağzı kapatılmış olan Şeyh göz önünden kaldırıldı.

Pek yakında hesaplarımın doğru olduğu ortaya çıkacaktı. Yaklaşık on dakika pusuda beklemiştik ki, altımda hafif bir gürültü duydum; düşmanlar oradaydı. Sonra kısa bir an için sessizlik oldu. *Kilidi*

inceledikleri ve nasıl açıldığı konusunda konuştukları açıktı. Az sonra içeri girmiş olacaktı; çünkü bir saat önce bana Gani'nin gelişini haber vermiş olan o uzun, ince ışık huzmesini tekrar gördüm. Işık çizgisi genişledi, genişledi ve ardından dikkatlice kenardan uzanan bir kafa görüldü. Biz ışıktaki açıkça seçildikleri için diğerlerinin hiçbir hareketini kaçırmazken, onların bizi görmesi zifiri karanlıkta bulunduğumuzdan mümkün değildi. Kafayı omuzlar izledi ve sonra, hızla yukarı sıçradım ve onu boynundan yakaladım.
(Dikmen, s.219)

Burada da “*Fackel*” ismi yine “*mum*” olarak çevrilmiştir. Doğrusu “meşale”dir. Kaynak metnin devamında, “*Offenbar untersuchten sie den Verschluss und berieten sich über die Art und Weise, wie er wohl zu öffnen sei*” olarak yer alan cümlemin “*Kilidi inceledikleri ve nasıl açıldığı konusunda konuştukları açıktı*” şeklinde Türkçeye hatalı olarak yansıtıldığı anlaşılmaktadır. “Offenbar” kelimesinin burada “açıktı” ile çevirmek yanlıştır. Bağlamdan açıkça da görüleceği üzere, “her halde” veya “görünüşe göre” biçiminde çevrilmesi gerekmektedir. Ayrıca “Verschluss” sözcüğünün karşılığında kullanılan “*kilit*” yerine “*kapak*” isminin tercih edilmesi burada daha uygun düşmektedir. Aynı cümlemin içinde bulunan “*wie er wohl zu öffnen sei*” sözü de “*nasıl açıldığı konusunda*” biçiminde ifade edilmiştir. Daha doğru bir çeviri “nasıl açılması gerektiği konusunda” olmalıydı. “Über Art und Weise” deyimini ise hedef dil metnine hiç aktarılmadığı görülmektedir. Bu durumda, söz konusu cümlemin eş değerliliği sağlayacak en yakın çevirisini “görünüşe göre kapağı inceliyorlardı ve onun hangi yöntemle nasıl açılması gerektiği konusunda kendi aralarında görüşüyorlardı” şeklinde yapmak yeterli olacaktır.

Bir sonraki cümle “*Sie mussten bald darüber ins Reine gekommen sein*” ise tamamen özgün anlamından kopartılarak “*Az sonra içeri girmiş olacaktı*” şeklinde yanlış bir anlamla Türkçeye aktarılmıştır. “Ins Reine kommen” bir deyimdir ve bir önceki cümlemin bağlamından, ayrıca tümcenin devamından da anlaşılacağı gibi buradaki karşılığı “anlaşmak”tır. Bu cümleyi, devamı da göz önünde bulundurularak Türkçedeki doğal karşılığının şu şekilde olması mümkündür: “Çok kısa bir süre sonra anlaşmaya varmış olmalılar ki”.

Am ersten Tag des *Dhu'l Hadschdsch* wird der Ihrâm, ein weisses Leinenband, rings um die schwarze Umhüllung der Kaaba, den Kisua, gelegt. Und er wird erst am Vorabend des Hauptfesttages wieder abgenommen, wenn auch der Kisua gewechselt wird. Dieser, der in *Konstantinopel* gewebt wird und über 60.000 Mark kosten soll, ist aus Seide und Baumwolle angefertigt und auf jedem Geviertfuss des schwarzen, mattglänzenden Gewebes prangt der Name Allahs. Der alte wird zerschnitten und die einzelnen Stücke werden zu hohen Preisen an die Pilger verkauft. Der Erlös dient zur Erhaltung der Kaaba und zu anderen wohltätigen Zwecken. Der Kisua wird zugleich mit dem *ägyptischen Mahmal* und unter einer zahlreichen und glänzenden militärischen Bedeckung nach Mekka gebracht.

Die *Harammoschee* ist die einzige, die keine *Kiblah* oder Gebetsnische besitzt. *Da die Kaaba selber den Gegenstand der Verehrung bildet, stellen sich die Betenden im Kreis um sie auf, wohingegen sonst beim Gebet die genaue Richtung gen Mekka vorgeschrieben ist.* (Kandolf, s.312, 313)

*Dhu'l Hacc'*ın ilk günü ihrâm, beyaz ketenden bir şerit Kâbe'nin siyah örtüsünün, yani kisvenin etrafına geçirilir. Ve bayramın ilk gününden önceki akşam yeniden çıkarılır ve o zaman kisve de değiştirilir. *Konstantinopol'*de örülen ve 60 bin Mark üzerinde tutan kisve, ipek ve pamuktan hazırlanır ve siyah, mat dokumasının her metre karesinde Allah'ın adı parıldar. Eski kisve kesilir ve küçük parçaları yüksek fiyatlarla hacılara satılır. Elde edilen para Kâbe'nin bakımı ve diğer hayırlı amaçlar için kullanılır. Kisve, *Mısır'a has Mahmal* ile birlikte, sayıca zengin ve şaşıklı bir askeri konvoy eşliğinde Mekke'ye getirilir.

Haram Camii, kiblenüması ve mihrabı olmayan tek camidir. Kâbe bizzat ibadetin esasını oluşturduğundan, dua edenler burada daire şeklinde etrafını dolaşıyorlar; başka zaman dua ederken Mekke'ye dönmeleri gerekiyor. (Dikmen, s.246, 247)

Özgün metinde yer alan “*Dhu’l Hadschdsch*” hedef dil metnine “*Dhu’l Hacc*” olarak, daha önce de benzeri ifadeler için değinildiği biçimiyle aynen aktarılmıştır. Türkçe yazılış şekli ise “duhûl Hac”tır, çevirisi de “Hac başlangıcı”dır.

Kandolf eserinde İstanbul yerine Konstantinopol ismini kullanmayı tercih etmiştir. Bu da açıkça onun niyetini ve hayalini ortaya koymaktadır.

“*Harammoschee*” ismi “*Haram Camii*” olarak aktarılmış, daha öncede belirtildiği gibi doğru çeviri Mescid-i Haram” olacaktır. “*Kiblah*” de “*kıblenüması*” olarak yansıtılmasına rağmen, sadece “kible” olarak aktarılması yeterli olmaktadır.

Bu bölümün son cümlesi “*Da die Kaaba selber den Gegenstand der Verehrung bildet, stellen sich die Betenden im Kreis um sie auf, wohingegen sonst beim Gebet die genaue Richtung gen Mekka vorgeschrieben ist*” Türkçeye “*Kâbe bizzat ibadetin esasını oluşturduğundan, dua edenler burada daire şeklinde etrafını dolaşıyorlar; başka zaman dua ederken Mekke’ye dönmeleri gerekiyor*” şeklinde aktarıldığı görülmektedir. “*Gegenstand der Verehrung*” ifadesi cümle bağlamından hareketle “ibadetin merkezi” olarak yansıtmak daha doğrudur. “*Die Betenden*” ile kastedilen de dua edenler değil, “namaz kılanlar”dır. Dolayısıyla “*im Kreis um sie aufstellen*” anlatımı “*daire şeklinde etrafını dolaşıyorlar*” biçimindeki çevirinin yanlış olduğu açıkça görülmektedir. Çevirinin biçimsel eş değerlilik şekli “Namaz kılanlar onun etrafında daire şeklinde safta duruyorlar” olması gerekirdi. Öte yandan, “*wohingegen sonst beim Gebet die genaue Richtung gen Mekka vorgeschrieben ist*” cümlesinin doğru aktarımı ise, “ki ona diğer zamanlarda namaz kılarken yönünü tam olarak Mekke’ye doğru çevirmesi farz kılınmıştır” şeklindedir.

“Im Namen Gottes, des Allbarmherzigen! Wenn der Himmel sich spaltet, und wenn sich die Sterne zersteuen, und wenn sich die Wasser vermischen, und wenn die Gräber umgekehrt werden, dann weiss die Seele, was sie getan und unterlassen hat. O Mensch, was hat dich von deinem erhabenen Herrn abwendig gemacht, der dich erschaffen, gebildet und geformt und dich in der Form, die ihm beliebte, gefügt hat? Das ist die Wahrheit, und doch leugnet ihr das Gericht. Aber sieh, über euch sind Wächter, edle Wächter mit dem

Schreibstift in der Hand, die wissen, was ihr tut. Sieh die Rechtschaffenen! Wahrlich, sie werden in Seligkeit wohnen. Sieh die Missetäter! Im Höllenpfuhl werden sie ihm entrinnen. Was lehrt dich wissen, was der Tag des Gerichts ist? Und wiederum, was lehrt dich den Tag des Gerichtes erkennen? An jenem Tag wird eine Seele für die andere nichts vermögen, und die Herrschaft gehört an jenem Tag Allah.” (Kandolf, s.353, 354)

“Rahman ve rahîm olan Allah’ın adıyla! Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar döküldüğü, denizler birbirine katıldığı, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, insanoğlu yapıp gönderdiklerini ve yapamayıp geride bıraktıklarını bir bir anlar. Ey insan! Seni yoktan yaratan, düzgün yapılı ve endamlı kılan, sana ölçülü ve dengeli davranma imkânı veren, seni dilediği en güzel şekil ve biçimde terkip eden ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir? Evet! Gerçek o ki; ısrarla dini yalanlıyorsunuz. Şunu iyi bilin ki, üzerinizde muhafızlık eden değerli kâtipler vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilir ve yazar. İyiler muhakkak cennet içinde olurlar, kötüler de cehennem içinde. Onlar en büyük mahkemenin kurulduğu kıyâmet gününde oraya girerler. Onlar hiçbir şekilde ateşten uzak kalamazlar. Ceza günü nedir, bilir misin? Nedir acaba o ceza günü? Hiç kimsenin başkasına hiçbir hususta faydalı olmaya ya da zarar vermeye mâlik olmadığı gündür. O gün herkesin işi Allah’a kalmıştır.” (Dikmen, s.277)

Özgün metinde yer alan bu sure İnfitar Suresidir ve 19 ayettir. Dikmen, Almanca metinde yer alan bu Sureyi bu kez çevirmeyip, herhangi bir açıklama yapmadan ve dipnotta da belirtmeden Türkiye Diyanet Vakfı’nın Kur’an-ı Kerim Türkçe mealinden hiç değiştirmeden aynen alıntıladığı saptanmıştır. Dolayısıyla bu iki metnin karşılaştırılmasının yapılması söz konusu olamamaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Asıl hedefi nesnel bir eş değerlilik elde etmek olan yazın çevirisi (Aktaş, 1999: s.50), diğer çeviri türleri arasında özellikle üstlendiği işlev nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Diğer metin türlerine göre daha zengin dilsel araçlarla donatılan ve ulusların kültür mirasını taşıyan yazınsal metin çevirileri, uygarlıkların ve değişik kültür dünyalarının birbirlerini tanımasına katkı sağlaması (Aktaş, 1999: s.42-43) yanı sıra, öğrencilere çeşitli boyutlarda birbirinden farklılık gösteren iki dili birbirine aktarabilme yetisi de kazandırmaktadır. Yabancı dil öğretiminde değişik metin türlerinden seçilen çeviri uygulamaları ile, öğrencilerin iki dilin yapısal ve kültürel farklılıklarını tanımaları, ayrıca içeriksel ve biçimsel özellikleriyle kaynak yazın metnini hedef dile aktarma sürecinde karşılaşılan sorunlara çözüm üretmeye yönlendirilmesi suretiyle, öğrencilerin kreatif düşünme yeteneği kazanmaları gibi öğretim amaçlarına da uygun ayrı bir önemi bulunmaktadır. Esasen yabancı dil eğitiminde ilerleme sağlayabilmek için çeviri eleştirisi, çeviri araştırmaları ve eğitimi gibi etkinliklerin bir bütün olarak derslerde uygulamalı olarak işlenmesi gerekmektedir (Aktaş, 1996: s.203-219).

Bilindiği üzere, yabancı dil öğretiminde çeviri eylemine esasen zorunlu olarak başvurulmaktadır. Boztaş'ın isabetli olarak dile getirdiği gibi, yabancı dil öğretimi ve çeviri eylemi yöntem olarak farklı da olsalar, bir bütünün iki parçası gibi birbirlerini tamamlamaktadırlar (Aktaş ve Koçak, 2012: s.152).

Bu nedenle, yazın çevirilerinin ister doğrudan doğruya kendi öğretimi için bir amaç olarak, isterse yabancı dil öğretiminde bir araç olarak kullanılsın, öğrencilerin dil kullanımına, çözümleme becerilerinin gelişmesine ve yabancı dil eğitimine büyük katkılar sağlayacağı kuşkusuzdur.

Burada şunu tekrar belirtmekte yarar görülmektedir. Elbette farklı iki dil ve kültür ürünlerinin birbirine çevrilmesinde tam birebir uygunluk, matematiksel bir doğruluk beklenmemektedir. Ancak çevirmenin en başta gelen görevi, özgün metnin özelliğini dikkate alarak, hedef dilde onun en doğal karşılığını üretmeye ve kaynak metinden yola çıkarak uygun bir eş değerliliğin kurulmasına çaba göstermesi olmalıdır.

Araştırmamızda, “In Mekka” adlı özgün dil metni ile, aralarında yüz yıla yakın bir süre bulunan hedef dil metni arasındaki çağlar arası, siyasal, toplumsal ve kültürel farklılıklar da göz önünde tutularak, bir çeviri eleştirisi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, cümle öğelerinin nasıl çevrildiği, anlam ve metin seviyesinde kaynak metnin içerik ve biçim birliği ile örtüşen bir aktarımın ne derece başarılı olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, yabancı dil öğretiminde önemli bir yere sahip olduğu kabul edilen çeviri uygulamaları çerçevesinde bu yazınsal metin çevirisinin biçimini, bu kez değişik bir yaklaşımla siyasal, sosyal ve kültürel boyutlarıyla da lisans ve lisansüstü öğrencilerin dikkatine getirmek suretiyle, hem yabancı dil ve ana dildeki bilgi ve becerilerini geliştirmelerine ve pekiştirmelerine katkıda bulunulması, hem de dönemin Batı toplumunun Doğu toplumlarının maddi ve manevi kültürüne bakış açılarını ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

İletişim dillerin sınırlarını aşarak öteki toplumları, öteki dilleri anlamayı ve onlarla irtibat kurmayı zorunlu hale getirmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, karşımızdakini anlayabilmek için önce kendimizi anlamakla başlamamız gerekmektedir; karşımızdakini anlamak ise, çoğunlukla kendimizi anlamamızı da kolaylaştırmaktadır (Akerson, 1997: s.139). Çeviri öğretimine bu açıdan bakıldığında, öncelik kültürümüz olmak kaydıyla yabancı kültürü de anlamaya çalışmanın didaktik bir yaklaşım olacağı değerlendirilmektedir.

Kandolf roman kahramanı Hristiyan bir Alman olan Kara ben Nemsî’nin şahsında Alman insanının üstünlüğünü ve asilliğini göstermek suretiyle ulusal gururu okşamak ve Alman gençlere örnek modeller sunmayı amaçladığı düşünülmektedir. Böylelikle hem oryantalist bir bakışla Batı’ya Doğu’yu tanıtmaya, hem de karşıt sosyolojik ve psikolojik tiplere yöntemle Alman halkını eğitmeye ve yönlendirmeye çalıştığı değerlendirilmektedir. Öte yandan, ünlü yazar Karl May’ın ve Katolik bir papaz olan Franz Kandolf’un eserleriyle Alman ulusu üzerindeki etkisinin halen devam ettiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda çevirmen veya yayınevinin sadece eser ve yazar hakkında çok kısa bir bilgi vererek değil, onların oryantalizmle bağlantısına dikkat çekmesi ve hedef dil okurunu bu yönüyle de aydınlatması temenni edilirdi.

Kandolf'un romanında özgünlük ve çok boyutluluktan ziyade, benzerlerinden farksızlık göze çarpmaktadır. Esere bu açıdan bakanlar bunun bir trivial edebiyatı (kitle yazını) olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca eserin bir asır önceki dönemin üslubuna göre yazılmış olması onun bugün Almanlar tarafından okunması kısmen zorlaştırmakla birlikte, başta gençler olmak üzere yine de herkes tarafından rahatlıkla anlaşılabilir. Kaynak eserde kullanılan anlatım biçimi "ben" formunda birinci tekil şahıs olup, olaylar roman kahramanı Kara ben Nemsî'nin ağzından anlatılmaktadır. Böylelikle anlatan ile okuyanın özdeşleşmesi sağlanmış olmaktadır.

Dikmen Kandolf'un özgün yapıtını çevirirken ağırlıklı olarak kaynak dil odaklı biçimsel eş değeri yöntemini kullandığı anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, çeviri uygulamasında kelime ve cümle birimini esas almış ve Türkçeye sözcük ve tümce düzeyinde yine karşılıklarını bulmaya çalışmıştır. Ancak özgün metinde yer alan bazı kısımların mana düzeyinde de Türkçeye çevrildiği görülmektedir. Saptanan önemli hatalardan birisi de kelimeler Türkçeye çevrilirken yapılmıştır. Kelimelerin sözlük karşılıkları bulunurken metnin ve cümlelerin bağlamı her zaman dikkate alınmamış; metnin manasını bozacak sözcük seçimleri yapıldığı tespit edilmiştir. Bu şekilde yapılan yanlış seçimler sonucu sözcük, sözcük grubu ve cümle düzeyinde anlamsal değişikliklere uğramış ifadeler ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan, paragraf ve tümceler hedef dil metnine aktarılırken genellikle aynı yapı korunmuş ve bu düzeyde bir eksiltme veya atlama yapılmamıştır. Eklemelere de çok az sayıda rastlanmaktadır. Bu durumda, istisnalar hariç tutulursa biçim açısından tümce ve metin düzeyinde kaynak metne sadık kalındığını söylemek mümkündür. Buna rağmen, kaynak ile erek dil metinler arasında 77 sayfalık bir fark olduğu görülmektedir. Bunun asıl nedeninin çeviriden ziyade iki yapıtın değişik baskı ebatlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Özgün yapıtın anlam ve içeriği Alman toplumu için yabancı olmakla birlikte, erek dil okur için yerel örf ve geleneklerin kısmen de olsa tanıdık olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, erek ve hedef dil metinlerinin karşılıklı çözümlemesi neticesinde ortaya çıkarılan önemli bir kısım hataların da, Dikmen'in, özgün metinde dile getirilen kültüre ve İslami terimlere vakıf olmadığı ve konuyla ilgili yeteri kadar araştırma yapmadığından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Ayrıca çevirmen yabancı

kavramlarla ilgili eserinde gerekli açıklamalarda bulunmadığı ve hedef dil okuru kültürünü dikkate almadığı da görülmektedir.

Çalışmamızdaki metin karşılaştırmalarından da görüleceği gibi, Dikmen özgün metinde yer alan Almanca deyimlerden bir bölümünü Türkçeye başarılı bir şekilde eş değerlilik çerçevesinde yansıtmış, bir bölümünde ise çeviri kokan aktarmalar yapmış, diğer bir kısımda ise deyimleri kelime kelime, ya da hatalı bir anlam vererek çevirme yoluna gitmiştir. Yazınsal metinlerin çevirisinde mecazlar, deyimler ve atasözleri bu metinlerin sanatsal yönünü oluşturmaktadır ve bu nedenle hedef dil metnine benzeri anlam ve yapıda karşılanması gerekmektedir. Öte yandan, çevirmenin yazarın üslubunu erek dile genellikle biçimsel eş değerliliği kuramadan aktardığı saptanmıştır.

Ayrıca romanda yer alan Arapça ve Farsça ifadelerin, ki bunlar eserin önemli öğeleri arasında yer almaktadır, birçoğunun Türkçe yazılış biçimlerine dahi dikkat etmeden aynen hedef dil metnine alıntılandığı görülmektedir. Bütün bu nedenlerle, Dikmen'in çevirisinin kaynak metinle karşılaştırıldığında genel anlamda yavan bir biçime sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Her iki eseri karşılaştırıp hedef dil metni üzerinde yaptığımız analizler neticesinde, ticari birtakım kaygılar sebebiyle yapılan alelacele ve itinasız bir çalışmadan kaynaklandığını düşündüğümüz hatalı ve yakın denklikleri olmayan çevirilerinin bulunduğunu, ancak eser bir bütün olarak göz önüne getirildiğinde bunların çok yaygın olmadığı da saptanmıştır. Bu durumda, genel mana ve iletili itibarıyla amaç metninde yeterlilik düzeyinde bir eş değerliliğin sağlandığını ve kaynak dil metni tarafından verilmek istenen mesajların hedef dil okuruna aktarıldığını söyleyebiliriz.

5. ÇEVİRİ DERSLERİNDE KULLANILABİLECEK KAYNAK VE EREK METİNLERDEN ÖRNEK KESİTLER

Aktaş'ın aşağıda sunulan tespitlerinin, çeviri eleştirisinin dil öğretiminde okutulmasının ne kadar çok yararlar sağlayabileceğini göstermektedir:

1. Çeviri eleştirisi yapılmakla hem yabancı dilde hem de ana dildeki bilgi ve beceriler artırılabilir.
2. Çeviri eleştirisinin temel ilkeleri öğrenmekle, eleştirinin sadece hataları olumsuz olarak ortaya çıkarmaktan ibaret olmadığını, aksine yapıcı tarzdaki çeviri eleştirisinin yanlışların nereden kaynaklandığına ilişkin açıklama ve çözüm yollarını birlikte ortaya koyarak öğrenme sürecini pekiştirecektir.
3. Çeviri eleştirisi, çeviri işleminin yöntemleri, sorunları ve koşullarının öğrenilmesine katkı sağlayacaktır.

Buradan hareketle, çeviri eleştirisinin sadece bir doğru-yanlış çözümlemiden ibaret olmadığı (Aktaş, 1996: s.195), önemli bir öğretim boyutunun da bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

Yukarıdaki bölümlerde çeviri eleştirisi kapsamında kaynak ve hedef dil metinlerinden olabildiğince fazla örnek kesitleri karşılaştırmak suretiyle analizleri gerçekleştirilmiş, eş değerlilik çerçevesinde erek metinde hatalı veya eksik görülen hususlar ortaya konulmaya çalışılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Aşağıda ise, hedef dil metninden seçilen çeşitli eş değerlilik düzeyindeki örnek kesitler özgün metinlerle yan yana getirilmiştir. Böylece hem aşağıda kayıtlı metin kesitlerinin, hem de önceki bölümlerde çözümlemesi yapılan diğer metin kesitlerinin ele alınarak yabancı dil öğretiminde işlenmesi, üzerlerinde tartışılması ve eleştirilerinin yapılması suretiyle, bu çalışmadan daha fazla istifade edilebileceği umulmaktadır.

1.

Ich erriet, wer der Urheber dieses Plans war. Auch Halef wusste es. Sein ganzes Gesicht strahlte und seine Augen wanderten von einem Haddedihi zum anderen. Er suchte seinen Sohn. Jetzt hatte er ihn gefunden und auch ich sah ihn. Aus der Doppelreihe am Eingang des Selamlık löste sich seine Gestalt und schritt langsam und würdevoll an uns vorbei bis vor die Stufen, auf deren oberster der Grossscherif erwartungsvoll stand. Er trug nur den Dolch im Gürtel, die übrigen Waffen hatte er abgelegt. Vor dem Grossscherif angekommen, legte er die Rechte grüssend an Brust und Stirn und verbeugte sich tief. Das alles geschah so einfach und ungezwungen und doch mit einem solch edlen Anstand, dass ich meine helle Freude daran hatte. (Kandolf, s.169)

Bu planın asıl sahibinin kim olduğunu tahmin ettim. Halef de biliyordu kim olduğunu. Tüm yüzü parıldıyordu ve gözleri bir Haddedihi'nden diğere dolaşıyordu. Oğlunu arıyordu. Sonunda onu bulmuştu ve ben de gördüm onu. Selâmlığın girişindeki çift sıradan ayrıldı, ağır ve temkinli adımlarla yanımızdan geçip en üstünde Büyük Şerifin meraklı bir halde durduğu basamakların önüne kadar ilerledi. Kuşağında sadece hançerini taşıyordu, diğer silahlarını bırakmıştı. Büyük Şerifin önüne geldiğinde sağ elini göğüsüne ve alnına götürüp, önünde yerlere kadar eğilerek onu selamladı. Tüm bunlar o kadar sade ve tabîî, öylesine asil bir tavırla gerçekleşti ki, bundan târifsiz bir sevinç duydum. (Dikmen, s.134)

2.

Wink des Münedschi taten die Haddedihi, die den Ghâni festgehalten hatten, ihre Hände von ihm. Mit einem Seufzer unbeschreiblicher Erleichterung erhob sich dieser und schlich wie gebrochen in einen Winkel, wo er sich niederkauerte. Er achtete nicht darauf, dass die Umstehenden vor ihm wie vor einem von der Pest Befallenen zurückwichen. Das Entsetzen der letzten Viertelstunde hatte ihn erschöpft; er schlug die Hände vors Gesicht und verharrte unbeweglich in dieser Stellung.

Gani'yi tutmuş olan Haddedihi'ler, Münecimin bir işaretiyle onu bıraktılar, Gani târifsiz bir rahatlamanın iniltisiyle yerden kalktı ve eli ayağı tutmuyormuş gibi çöktüğü yerde bir köşeye doğru süründü. Önünde duranların kendisinden vebaya yakalanmış biri gibi sakındıklarına dikkat etmedi. Son çeyrek saatin dehşeti onu bitkin düşürdü, elleriyle yüzünü kapattı ve orada hareket etmeden öylece durdu.

Das unerhörte Geständnis des allgemein geachteten, angesehenen Ghâni und die Worte des Münedschi hatten einen ungeheuren

Herkes tarafından saygı gören itibarlı Gani'nin beklenmedik itirafı ve Münecimin sözleri, Mekkelileri muazzam bir biçimde

Eindruck auf die Mekkaner gemacht. Die Schranke abergläubischer Zurückhaltung, die die Furcht vor dem ‘Gespenst’ aufgerichtet hatte, war gefallen und der Münedschi war im Nu der Mittelpunkt eines schreienden und sich vor Staunen wie toll gebärdenden Haufens. Die Haddedihs liessen es ruhig geschehen, dass die Mekkaner das Spalier durchbrachen und sich zum Münedschi begaben; sie sorgten nur dafür, dass niemand heimlich den Saal verlassen konnte. (Kandolf, s.190)

etkilemişti. “Hayâlet” korkusunun yarattığı batıl sakinmaların oluşturmuş olduğu set yıkıldı ve müneccim kaşla göz arasında bağırان ve şaşkınlıktan çılgınlar gibi hareket eden kalabalığın odak noktası oldu. Haddedihsler, Mekkelilerin kendi saflarına geçip Müneccime yaklaşmalarına ses çıkarmadılar; yalnızca kimsenin gizlice salonu terk etmemesine dikkat ettiler. (Dikmen, s.150)

3.

Vor unseren Haus angekommen, wollte ich weitergehen, der Grossscherif blieb jedoch stehen und sagte: “Effendi, ich danke dir! Aber die wenigen Schritte nach Haus kann ich ohne Begleitung machen. Und was den Scherif Abadilah betrifft, so sehe ich erst jetzt, nachdem ich mich von der Wahrheit deiner Worte selbst überzeugt habe, die Gefahr in ihrem vollen Umfang, in der ich schwebte. Ich weiss augenblicklich noch nicht, wie ich dir und euch allen danken soll, aber...”

“Sprich nicht von dank, Emir”, unterbrach ich ihn, “sondern Sorge dafür, dass alles genauso ausgeführt wird, wie wir gestern miteinander besprochen haben. Es bleibt doch dabei, dass meine Haddedihs den Schlag gegen den Ghâni ausführen sollen?”

Evimizin önüne varınca ben yürümeye devam etmek istedim, fakat Büyük Şerif durdu ve şöyle dedi: “ Efendi, sağ olasıñ! Fakat eve kadar az bir yolum kalmışken, refâkatçı olmadan gidebilirim. Ve şerif Abadilah’a gelince... Senin sözlerinin gerçekliğinden emin olduktan sonra, içinde bulunduğum tehlikenin ne derece büyük olduğunu ilk kez şimdi görüyorum. Şu an sana ve hepinize nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum, ama...”

“Teşekkürden söz etme Emir” diyerek kestim sözünü, yalnızca her şeyin aynen dün birlikte kararlaştırdığımız gibi yapılmasını sağla. Gani’ye karşı darbeyi Haddedihslerimin yapacağı yönündeki kararımız hâlâ geçerli, değil mi?”

“Selbsverständlich! Du hast mir ja die Augen darüber geöffnet, dass es gefährlich ist, mich meinen eigenen Leuten anzuvertrauen.”

“Tabii ki! Kendi adamlarıma güvenmemin tehlikeli olduğu konusunda gözlerimi açtın.”
“Ve Paşaya da adamlarından hiçbirinin

“Und du wirst auch dem Pascha auf die Seele binden, dass er seine Anordnungen so trifft, dass keiner seiner Leute erraten kann, worum es sich handelt?” (Kandolf, s.232, 233)

meselenin ne olduğunu tahmin edemeyeceği şekilde emirleri yerine getirmesini ehemmiyetle tembih edeceksin, değil mi?” (Dikmen, s.183)

4.

Das waren Worte wie Hammerschläge. Hatte der Scheik bisher auf eine günstige Wendung der Angelegenheit gehofft – und das hatte er ganz gewiss –, so musste er jetzt diese Hoffnung aufgeben. Er versuchte aber doch noch ein Mittel, die verlorene Stellung zu retten, indem er, eine jammervolle Miene annehmend, klagte:

“Effendi, wenn ihr uns unsere Tiere nehmt, so sind wir verloren, denn ohne sie können wir nicht leben.”

Bu sözler çekiç darbeleri gibi indi. Şeyh o ana kadar meselenin lehine döneceğini ummuştü ve kesinlikle bundan emindi, böylece artık umudundan vazgeçmek zorunda kaldı. Fakat acınası bir suratla şunları söyleyerek hâlâ kaybettiklerini kurtarmanın bir yolunu arıyordu:

“Efendi, hayvanlarımızı alırsan biz yok oluruz, çünkü onlar olmadan yaşayamayız.”

“Mache mir keine Märchen weis! Ihr könnt ohne eure Tiere bestehen. Die einzige Folge, und das ist nicht gerade eine schlimme, wird die sein, dass ihr in Zukunft nicht mehr wie bisher auf Räubereien ausgehen könnt und gezwungen seid, ein sesshaftes, friedliches Leben zu führen. Und das ist ja nur zu begrüßen.” (...)

“Bana masal okuma! Hayvanlarınız olmadan da var olabilirsiniz. Tek tesiri şu olur, ki bu hiç fenâ olmaz, gelecekte artık bu zamana kadar olduğu gibi haydutluğa kalkışamaz ve yerleşik, huzurlu bir yaşam sürmeye mecbur kalırsınız. Ve bu yalnızca memnuniyetle karşılanabilir.” (...)

Du bist so grausam wie ein Vampir, der den letzten Tropfen Blut haben muss. Sei dafür verflucht in den tiefsten Abgrund der Dschehenna! Mein Fluch soll dich begleiten auf allen deinen Wegen und du sollst sein wie eine Hyäne in der Wüste, die verfolgt wird und Aas fressen muss, bis sie vor Hunger zusammenbricht!” (Kandolf, s.305, 306)

İnsanın kanını sonuna kadar emen bir vampir kadar zalimsin. Bunun için cehennemin en dibine gidesin! Bedduam seni tüm yollarında tâkip etsin ve kovalanan, açlıktan kırılana kadar leşle beslenmek zorunda kalan çöldeki bir sırtlan gibi olasın!” (Dikmen, s.240, 241)

5.

Unter den Pilgern der verschiedensten Volksarten, die täglich in die Stadt strömten, erregten die aus Java am meisten meine Beachtung. Sie gleichen in Aussehen und Benehmen viel den Japanern. Sie haben den gleichen Erwerbs- und Anpassungssinn und zeigen sich rasch im Erfassen eines neuen Gedenkens, der als eine Verbesserung erscheinen kann. In dieser Beziehung stehen sie mit den meisten Völkern des Islam in Widerspruch, deren zähes Festhalten am Altbeständigen das eigentliche Hindernis ihres Fortschritts ist. Aber während der Japaner sich den Engländer zum Vorbild genommen hat, bemüht sich der Javanese, sich zu einem Araber umzugestalten. Das Erste, was er bei seiner Ankunft in Mekka tut, ist, dass er sich in die ortsübliche Tracht kleidet, die ihm, nebenbei gesagt, nicht im Mindesten steht. Und ich liess mir sagen, dass es auf Java so viele arabische Kleidung tragende Leute gibt, dass sich ein Fremder in den Hedschas versetzt fühlen könnte. (Kandolf, s.310, 311)

Her gün şehre akın eden ve farklı milletlerden gelen hacılar arasında dikkatimi en çok Java'dan gelenler çekti. Görünüşleri ve davranışları Japonlara çok benziyordu. Onlar aynı uyum ve öğrenme kabiliyetine sahipler ve yeni bir fikir onlara daha iyi gelirse onu hemen kavrarlar. Bu bağlamda, ilerlemelerine asıl engel eskiden beri değişmeyene sıkı sıkıya bağlanmaları olan İslâm halklarının çoğuna zıt düşüyorlar. Fakat Japonlar, İngilizleri örnek alırken, Javalılar; Araplara benzemeye çalışıyorlar. Bir Javalının Mekke'ye geldiğinde yaptığı ilk şey yöreye özgü kıyâfetler giymek, ki bunun ona yakışmadığını da söylemek gerek. Ve Java'da Arap kıyâfetleri giymiş o kadar çok insan var ki, bir yabancının orada kendini yanlışlıkla Hicaz'a gitmiş gibi hissetmesinin mümkün olduğunu söyleyebilirim. (Dikmen, s.245)

6.

Die Karawane bewegte sich jetzt so schnell, wie die Kamele laufen konnten, und der Boden verschwand förmlich unter ihren Füßen. Wenn sie aushielten, konnten wir in einer Viertelstunde im Schutz der Bodensenkung sein. Es war aber auch höchste Zeit. Die Sonne, die am westlichen Gesichtskreis stand, war nur mehr in unbestimmten Umrissen zu sehen. Sie hatte eine dunkelrote Farbe angenommen und

Kervan artık develerin koşabildiği kadar hızlı hareket ediyordu ve yer ayaklarının altında adeta kayboluyordu. Dayanırlarsa bir çeyrek saat içinde yer çöküntüsüne sığınabilirdik. Fakat zaman dolmuştu. Ufkun batısında duran güneş artık yalnızca belirsiz bir silüet şeklinde görülebiliyordu. Koyu kırmızı bir renk almıştı ve hafifçe parıltıyordu. Ve arkama dönüp baktığımda, yerden göğe kadar ulaşan

schien nur noch mit halber Kraft. Und als ich mich umblickte, sah ich eine scheinbar von der Erde bis zum Himmel reichende dunkle Mauer, die uns bald einholen musste. Das war der aufgewühlte Sand, der uns begraben konnte.

Halef an meiner Seite war sehr still geworden. Auch die anderen vermieden ein lautes Wort, gleich als ob sie fürchteten, die Geister des Sturmes dadurch auf sich zu lenken. Als aber jetzt der erste heftige Windstoss einsetzte, der uns fast aus dem Sattel warf, erschollen hinter mir Rufe des Schreckens. (Kandolf, s.336, 337)

7.

“Siehst du? Und doch hast du damals gesagt, dass du nichts von einer Brücke und einer Waage bemerkt habest, obgleich ihr Dasein sich dir mit einer jeden Zweifel ausschliessenden Gewissheit kundgab. Verstehst du jetzt, was ich meine? Es gibt Wahrheiten, deren Kenntnis dem Menschen nur durch sinnfällige Bilder und Vergleiche vermittelt werden kann. Und diese, ‘Anschauungsmittel’ sind das Gewand, in das sich die übersinnliche Wahrheit kleidet, und die Farbe, in der sie für unser Auge sichtbar wird. Die Sache des Verstandes, und zwar des durch den Glauben erleuchteten Verstandes, ist es, unter diesem Gewand und hinter dieser Farbe den eigentlichen übersinnlichen Kern zu suchen und zu finden. Er soll sich nur ein wenig Mühe geben, dann wird es ihm nicht eifallen, darüber zu lächeln oder gar die Wahrheit mitsamt ihrem Gewand ins Reich der Fabel zu verweisen.” (Kandolf, s.341, 342)

âdeta kara bir duvar gördüm; çok yakında bizi içine alacak gibiydi. Havalanan kumdu bu ve bizi gömebilirdi.

Halef yanımda çok sessiz oluvermişti. Diğerleri de, sanki fırtınanın hayâletlerini bu şekilde üzerlerine çekmekten korkuyormuş gibi, yüksek sesle bir söz söylemekten kaçınıyorlardı. Fakat bizi neredeyse eyerlerin üzerlerinden fırlatan ilk sert rüzgâr şiddetle esmeye başladığı anda, arkamdan dehşet çığlıkları koptu. (Dikmen, s.264, 265)

“Görüyor musun? Varlıkları sana şüphe götürmez, kesin bilgi ile bildirilmiş olmasına rağmen; ne bir köprü, ne de bir terâzi görmediğini söyledin o zamanlar. Şimdi ne kastettiğimi anlıyor musun? Bilgisi insana yalnızca ince düşünmeyi gerektiren tasavvurlar ve benzetmeler yoluyla verilebilecek olan gerçekler vardır. Bu ‘zihinde canlandırma araçları’ doğaüstü gerçeğin bürünmüş olduğu giysi ve içinde gözümüzün görebileceği hale geldiği renktir. Aklın işi, özellikle de iman ile aydınlatılmış aklın işi; bu giysinin arkasında ve bu rengin altında esas olan doğaüstü özü aramak ve onu bulmaktır. Yalnızca biraz çaba göstermesi gerekir; ardından buna gülmek ya da gerçeği giysisiyle birlikte masal âlemine yollamak aklından geçmeyecektir.” (Dikmen, s.268)

8.

Jetzt hätte eigentlich nach Beduinenbrauch unsere glückliche Wiederkehr durch eine Reihe von Festspielen und Siegesmahlzeiten gefeiert werden müssen, aber, zur Ehre der Haddediñ muss es gesagt werden, sie dachten diesmal gar nicht daran. Sattedessen versammelte Halef seine Haddediñ und berichtete ihnen in der ihm eigenen, unübertrefflichen Art und Weise von der denkwürdigen Hadsch, die uns so seltsame Erlebnisse gebracht hatte. Dass er zu dieser Erzählung allerdings mehr als einen Abend benötigte, wer kann ihm das verdenken? Und ebenso wenig ist daran zu zweifeln, dass er eine dankbare, aufmerksame Zuhörerschaft besass, die seinen Worten mit atemloser Spannung folgte. Wie eine Offenbarung aus einer anderen Welt durchschauerte es aber ihre Seele, als er anhub, von den Geschichten des Münedschi zu erzählen. Und eine Woge bisher unbekannter Gefühle, die sich zu heilig ernsten Vorsätzen gestalteten, durchflutete sie, da die erschütternden Bilder vor ihrem geistigen Auge erstanden, die ihnen ein dunkles, unerforschtes Gebiet seelischer Zustände ahnungsvoll erschloss, deren vollkommene Enthüllung und Erkenntnis uns freilich erst in der Sterbestunde zuteil werden wird, wenn unsere Seele zitternd und zagend stehen wird

a m J e n s e i t s. (Kandolf, s.356)

Aslında bedevî âdetlerine göre muvaffakiyetli dönüşümüz bir dizi festival ve zafer yemeğiyle kutlanmalıydı; fakat Haddediñlerin şerefine şunu söylemek gerekir ki, bu kez bunu hiç düşünmemişlerdi. Bunun yerine Halef, savaşçıları bir araya topladı ve onlara kendine has, eşsiz bir üslûpla bizi böylesine tuhaf maceralara sürüklemiş olan haccı anlattı. Anlattıkları için bir akşamdan fazlasına ihtiyaç duymuş olmasını kim ayıplayabilirdi ki? Ve onun sözlerini soluksuz bir heyecanla tâkip eden müteşekkir ve dikkatli dinleyicilere sahip olduğundan bir o kadar az şüphe etmek gerekir. Münecimin önceden gördüklerini anlatmaya başladığında, başka bir dünyadan gelen bir vahiy duymuş gibi ürperdi ruhları. Ve o zamana kadar tadılmamış, kutsal niyetlere adanmış bir duygu seli doldurdu ruhlarını, sarsıcı tasavvurlar manevî gözlerinin önünde canlandı ve onlara ruhanî hallerin karanlık, keşfedilmemiş bir bölgesini ardına dek açtı; ki hiç şüphesiz kusursuz dile gelişleri ve idrakleri bize ilk olarak ölüm saatimizde verilecek...

Ruhlarımız titreyerek ve korkarak durduğunda...

Öbür dünyada. (Dikmen, s.279)

KAYNAKÇA

- Akerson, F.E. (1997). *Anlam – Çeviri – Karşılaştırma. Bizim dilimizden öteki dile – Öteki dilden bizim dilimize.* (2. Baskı). İstanbul: ABC Kitabevi A.Ş.
- Aksoy, N.B. (2001). Çeviride Çevirmen Seçimleri Işığında Çeviri Eleştirisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-16.
- Aksoy, N.B. (2002). *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi.* (1. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Aksoy, Ö.A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.* (7. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitapevi A.Ş..
- Aktaş, T. (1996). *Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış.* Ankara: Orsen Matbaacılık.
- Aktaş, T. (2001). Kafka'nın "Die Verwandlung" adlı Öyküsünün Çevirileri Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 33-46.
- Aktaş, T. (1999). Yazın Çevirisi, İşlevi ve Özellikleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 41-51.
- Aktaş, T., Koçak, M. (2012). Çeviri İşleminin Yabancı Dil Öğretimine Katkısı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 141-155.
- Ammann, M. (2008). *Akademik Çeviri Eğitimine Giriş.* (çev. E.D. Ekeman). (Orijinal kitabın basım tarihi 1990). İstanbul: Multilingual.
- Apel, F., Kopetzki, A. (2003). *Literarische Übersetzung.* (2. Baskı). Stuttgart . Weimar: Verlag J.B.
- Ateşman, E. (2001). Kültürel Farklardan Kaynaklanan Çeviri Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 29-35.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri.* (2. Basılış). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Barlas, M. (1998). *Almanca - Türkçe Deyimler ve Özel Anlatım Birimleri Sözlüğü.* İstanbul: ABC Kitabevi A.Ş.
- Berk, Ö. (2005). *Kuramların Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi.* İstanbul: Multilingual.
- Bulut, A. (2008). *Basından Örneklerle Çeviride İdeoloji İdeolojik Çeviri.* İstanbul: Multilingual.

- Burçoğlu, N.K. (2010). *Çeviriye Bilimsel Yaklaşımlar*. İstanbul: Multilingual.
- Demirezen, M. (1991). Çeviride Kayıplar Sorunu. Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bildiriler. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Mütercim Tercümanlık Bölümü*. 115-128.
- Deveci, T. (1984). *Almanca Öğretiminde Çeviri*. Ankara: Cantekin Matbaası.
- Deveci, T., Ulusoy, Z., Taşkiran, M.A. (2010). *Örneklerle Almanca Çeviri Tekniği*. İstanbul: Fono yayınları.
- Duden. (1989). *Deutsches Universal Wörterbuch A-Z*. (2. Baskı). Mannheim: Duden-Verlag.
- Ersoy, H. (2012). *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*. (1. Basım). Ankara: Araştırma Yayınları.
- Eyigün, S. (2003). 'Kitle Yazını' İçinde Karl May'ın Roman Kahramanları veya Modern Çağın Don Kişotları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 115-127.
- Göktürk, A. (2011). *Çeviri: Dillerin Dili*. (9. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Griesbach, H., Schulz, D. (1983). *Deutsche Redensarten. Almanca Deyimler*. (çev. S. Şen, Y. Şen). İstanbul: Eğitim Yayınları.
- Koller, W. (2011). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. (8. Baskı). Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Köksal, D. (2008). *Çeviri Eğitimi: Kuram ve Uygulama*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Basımevi.
- Kristinus, H. (1981). *Die Deutschen Verben mit Praepositionen und Ihre Wiedergabe im Türkischen*. (2. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kula, O. B. (2011). *Batı Edebiyatında Oryantalizm – I*. (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuran, N.P. (1993). *Kültürlerarası İletişim Aracı olarak Çeviri*. (1. Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- May, K., Kandolf, F. (1988). *In Mekka*. (367 bininci Baskı). Bamberg-Radebeul: Karl-May-Verlag.
- May, K., Kandolf, F. (2004). *Peygamber Şehri Mekke*. (çev. Ç. C. Dikmen). (Orijinal kitabın basım tarihi 1952). (1. Baskı). Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

- Nord, C. (2009). *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendungen einer Übersetzungsrelevanten Textanalyse*. (4. Baskı). Tübingen: Julius Groos Verlag.
- Öztürk, A.O. (2000). *Alman Oryantalizmi*. (1. Basım). Ankara: Vadi Yayınları.
- Serinkoz, A. (2011). *Übersetzungskritische Analyse von Literarischen Texten*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Said, E. (1982). *Oryantalizm (Doğubilim) Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. (çev. N. Uzel). (1.Basım). İstanbul: Pınar Yayınevi.
- Steuerwald, K. (1984). *Almanca – Türkçe Sözlük*. (2. Baskı). İstanbul: ABC Yayınevi.
- Şan, F. (2006). *Theorien und Methoden der Übersetzungskritik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Tanrıkulu, L. (2010). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Huzur" Romanının Almanca Çevirisi ("Seelenfrieden") Örneğinde Edebi Çeviri Eleştirisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe Sözlük 1 -2 (yeni baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wolkenstein, D. (1997). *Das Neue Buch der Redewendungen*. Viyana: Tosa Verlag.
- Yazıcı, M. (2010). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. (2. Baskı). İstanbul: Multilingual.
- Yazıcı, M. (2011). *Çeviribilimde Araştırma Disiplinlerarasılıktan Disiplinlerötesiliğe*. (1. Baskı). İstanbul: Multilingual.
- Yıldız, Ş. (2004).Çeviride Eşdeğerlik ve Çeviri Kuramları Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 375-386.
- Yücel, F. (2007). Çeviri Eleştirisi Neyi Eleştirir? *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(12), 39-58.
- Yücel, F. (2007). *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*. (1. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

EKLER

Osmanlı ordusunda subay olan Albay Sadık Bey tarafından 1880 yılında Mekke'nin tarihte çekilen ilk fotoğraflarından biri.

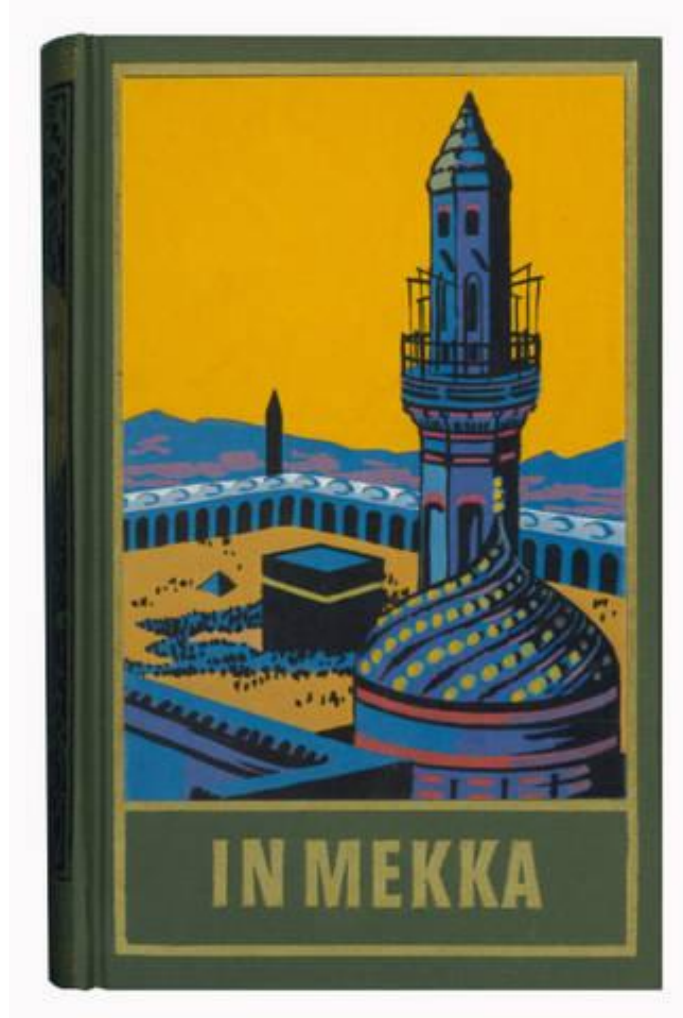
Kara ben Nemsî kostümü içinde Franz Kandolf.

Franz Kandolf resimde solda.

Orjinal eserin 1923 yılındaki ilk baskısı.

Almanca eserin piyasadaki son baskısı.

Kaynak eserin Türkçe baskısı.

